

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sofia Lindow

Häktning, restriktioner och
falska erkännanden ur ett
tvärvetenskapligt perspektiv

Examensarbete
30 ECTS

Sverker Jönsson

Processrätt

VT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	4
FÖRKORTNINGAR	7
1 INLEDNING	8
1.1 Presentation av ämnet	8
1.2 Syfte	9
1.3 Frågeställningar	10
1.4 Metod och material	11
1.4.1 Källkritik	12
1.5 Avgränsningar	13
1.6 Disposition	13
2 HÄKTNING OCH RESTRIKTIONER	15
2.1 Straffprocessuella tvångsmedel	15
2.2 Häktning	16
2.2.1 Rättslig reglering	16
2.2.2 Beviskrav vid häktning	18
2.3 Restriktioner	18
2.3.1 Rättslig reglering	19
2.3.1.1 Häkteslagen	20
2.4 EKMR	21
2.4.1 Närmare om oskyldighetspresumtionen	21
2.4.1.1 Allan mot Förenade Konungariket	23
2.4.1.1.1 Bakgrund	23
2.4.1.1.2 Europadomstolens bedömning	23
2.4.1.1.3 Nowak	25
2.5 Skydd mot otillbörliga förhörsmetoder i svensk rätt	25
2.6 Europarådets tortyrkonvention	26

2.7	Tidigare rättslig reglering av restriktioner och tortyrkommitténs besök	27
2.7.1	Reglering vid Häkteslagens tillkomst	27
2.7.2	Tortyrkommitténs besök år 1991	27
2.7.2.1	Tortyrkommitténs kritik	27
2.7.2.2	Regeringens svar på tortyrkommitténs kritik	28
2.7.2.3	Lagändringar föranledda av kritiken	28
2.7.3	Tortyrkommitténs besök år 1994	29
2.7.3.1	Tortyrkommitténs kritik	29
2.7.3.2	Regerings svar på tortyrkommitténs kritik	29
2.7.3.3	Lagändringar föranledda av kritiken	30
2.7.4	Tortyrkommitténs besök år 1998	31
2.7.4.1	Tortyrkommitténs kritik	31
2.7.4.2	Regeringens svar på tortyrkommitténs kritik	32
2.7.5	Tortyrkommitténs besök år 2003	33
2.7.5.1	Tortyrkommitténs kritik	33
2.7.5.2	Regeringens svar på tortyrkommitténs kritik	35
2.8	Kommissarien för mänskliga rättigheter besöker Sverige år 2004	36
2.9	Förslag till ny reglering i SOU 2006:17	36
2.10	Statistik rörande häktning och restriktioner	38
2.10.1	Domstolsverkets rapport	38
2.10.2	SOU 2006:17	39
2.11	Påfrestning att vara häktad med restriktioner	40
3	PSYKOLOGISKA ASPEKTER PÅ HÄKTNING OCH RESTRIKTIONER	41
3.1	Psykologisk påverkan av isolering - en studie av häktessituationen	41
3.1.1	Begreppet sensorisk deprivation	41
3.1.2	Resultatet av Danielsson-Ekboms undersökning	42
3.2	Holmbergs undersökning	43
3.3	Grebovics undersökning	43
3.4	Gudjonsson	45
3.5	Haney, Banks och Zimbardos studie	45
4	ERKÄNNANDEN	46
4.1	Grundläggande bevisrätt	46
4.1.1	Den fria bevisprövningens princip	47
4.1.2	Viktiga processrättsliga principer	47
4.1.3	Utredningens robusthet	47
4.2	Bevisvärdering av erkännanden	48

4.2.1	Allmänt	48
4.2.2	Prövningen av erkännanden i praktiken	49
4.2.2.1	Föreligger ett erkännande?	49
4.2.2.2	Fastställande av erkännandets sanningshalt	50
4.2.3	Prövningen av erkännanden i svensk rättspraxis	50
4.2.3.1	NJA 1987 s 33	50
4.2.3.2	NJA 1994 s 310	51
4.2.3.3	Ett resningsfall	51
4.2.4	Verkan av att ett erkännande tas tillbaka	52
4.2.4.1	RH 1994:97	53
4.3	Eskilstunamodellen – förundersökning i praktiken	54
4.3.1	Förhörsteknik enligt Monica Dahlström- Lannes	55
4.4	Kritik mot långa häktningstider med restriktioner och press att erkänna	56
4.5	SOU 2005:117	57
4.5.1	Erkännandets betydelse som strafflindringsgrund	57
4.5.2	Förenklat förfarande i erkända mål	58
4.6	Risker med en särbehandling av erkända mål	60
5	PSYKOLOGISKA ASPEKTER PÅ FALSKA ERKÄNNANDEN	61
5.1	Frivilliga falska erkännanden	61
5.2	Framtvingade medgörliga falska erkännanden	61
5.2.1	Fallet Mr P	63
5.3	Framtvingade internaliserade falska erkännanden	63
5.3.1	Fallet Mr Peter Reilly	64
5.4	Alternativa förklaringar till kännedom om brottet	65
5.5	Alkohol och drogers inverkan	66
6	ANALYS	68
6.1	Ett frihetsberövande har effekter på den häktades psykiska hälsa	68
6.2	Falska erkännanden	69
6.2.1	Ökad risk för falska framtvingade medgörliga erkännanden	69
6.2.2	Ökad risk för falska framtvingade internaliserade erkännanden	70
6.2.3	Sammanfattande synpunkter	70
6.3	Värderingen av erkännanden	71
6.3.1	Prövningen av erkännandet bör ske i två steg	72
6.3.2	Verkan av att ett erkännande tas tillbaka	72
6.3.2.1	Allmänt	72
6.3.2.2	Negativa hjälpfakta	72

6.4	Förhørsledarens ansvar och en förbättrad bevisvärdering	73
6.4.1	Medvetenhet om den frihetsberövades psykiska status	73
6.4.1.1	Förhørsledarens ansvar	73
6.4.1.2	Rätten bör uppmärksamma en tilltalads psykiska status	74
6.4.2	Alternativa förklaringar till kunskap om brottet	75
6.4.2.1	Bedömningen i NJA 1987 s 33 och NJA 1994 s 310	76
6.4.3	Varför, när och hur har erkännandet avgivits?	76
6.4.4	Sammanfattande synpunkt	77
6.5	Synpunkter på Eskilstunamodellen	77
6.5.1	Eskilstunamodellen och falska erkännanden	77
6.5.2	Häktningstiden – En möjlighet?	78
6.5.3	Eskilstunamodellens positiva element	78
6.5.4	Eskilstunamodellen och oskyldighetspresumtionen	79
6.6	SOU 2005:117	80
6.6.1	Lagförslagen	80
6.6.2	Risker med utredningens förslag	81
6.6.2.1	Ökad risk för falska erkännanden	81
6.6.2.2	Prövningen av utredningens robusthet försvåras	82
6.6.2.3	Prövningen av erkännandet försvåras	82
6.6.2.4	Lagförslagen och 23 kap. 12 § RB	82
6.6.2.5	Avslutande synpunkt	83
6.7	Häktning och restriktioner	83
6.7.1	Positiva effekter av en mer restriktiv användning av restriktioner	83
6.7.2	Lagändringar har inte föranlett några större förändringar i praktiken	84
6.7.3	Tortyrkommitténs rekommendationer och Häktesutredningens förslag	85
6.7.3.1	Rätten skall ta ställning till enskilda restriktioner och motivera sitt beslut	85
6.7.3.2	Åklagaren skall uppge motiverade skäl	85
6.7.4	Respekteras behovs- och proportionalitetsprincipen?	87
6.7.5	Beviskravet för häktning och restriktioner	87
6.7.6	Frihetsberövade sitter inlåsta i sina celler större delen av dygnet	88
6.7.7	Bristfällig statistik	89
6.8	Avslutande synpunkter	90
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	91
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	97

Summary

In this paper detention pending trial, restrictions and false confessions is studied through an interdisciplinary perspective. Apart from traditional legal material the paper also comprise psychological material. The purpose is to examine psychological effects of detention and, in particular, if detention may increase the risk of false confessions. Furthermore, the temporary and earlier legislation concerning detention and restrictions and the legal appraisal of confessions is studied. Bills on the subject is also to some extent analysed. The critique raised by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) against the use of restrictions in Sweden is presented as well. It is also discussed how the interrogator shall act in order to prevent false confessions.

The CPT has made periodic visits to Sweden for more than a decade. After the visits the committee has criticized the use of restrictions in Sweden. CPT has particularly criticized that a considerable proportion of the remand prisoners are being held under restrictions. The limited opportunities to participate in meaningful activities and social interaction has also been criticized. As a result of the critique, Sweden has made amendments but nevertheless the committee was of the opinion that there still were reasons to criticize the use of restrictions at their latest visit in 2003. In the report to the Swedish government after the visit, the committee noticed that remand prisoners were locked up in their cells for almost 23 hours per day. The doctors, who assisted the CPT at their visit in Sweden, reported that the remand prisoners at the remand prison in Gothenburg presented symptoms of anxiety and depression. The remand prisoners also suffered from insomnia, restlessness and psychosomatic problems. A psychiatric disorder, which the remand prisoner suffered from before the detention, seemed to be aggravated because of the isolation. The committee also emphasized, in the report, that the court only should give the prosecutor permission to use restrictions in cases where the prosecutor really had convinced the court that there was a need for restrictions. The Commissioner for Human Rights has also criticized the almost automatic imposing of restrictions on remand prisoners in Sweden.

It is very demanding for a remand prisoner to be under restrictions. In psychological research, the effects of detention on remand prisoners' psychological health has been studied. It is considered that detention may cause sensory deprivation. A person who experience sensory deprivation often suffers from anxiety, is more suggestible and sometimes cognitively impaired. Sensory deprivation may also cause a remand prisoner to react with depression, desperation, apathy and uninterest. Detention may also cause insomnia. A person who suffers from insomnia is considerably more suggestible than a person who has slept enough. The increased suggestibility increases the risk that the remand prisoner give in to leading questions and

coercive interrogation techniques. Persons who are innocent also seem to react heavily on detention.

Because of the psychological effects of detention there are reasons to believe that detention with restrictions sometimes may impair a remand prisoner's opportunities to prepare the defence and take charge of his or her legal rights during the period of detention. The psychological effects of detention may also increase the risk of false pressured compliant confessions and false pressured internalised confessions. A person who make a false pressured compliant confession has given in to the pressure of interrogations and detention. Through the confession the suspect gain a benefit, for example the interrogation ends. The environment at remand prisons includes stress factors that may contribute to false pressured compliant confessions. The remand prisoner may for example feel isolated and mentally and physically under the control of the police. Further, a remand prisoner often suffers from insomnia and sometimes also from abstinence symptoms. Insomnia and abstinence symptoms are considered to increase the risk of false pressured compliant confessions. When a suspect make a false pressured internalised confession the suspect has begun to believe that he or she actually has committed the crime of which he or she is a suspect. This kind of false confession may be a result of manipulating interrogation techniques. Persons who are suggestible, have a lack of self-confidence and have substantial trust in authorities are more inclined to make false pressured internalised confession. It is worth recognising that detention often causes sensory deprivation and that sensory deprivation often makes the remand prisoner more suggestible. Another aspect that increases the risk of false pressured internalised confessions is isolation from persons who challenge the interrogators statements. A remand prisoner with restrictions must be considered to be isolated in this way.

4

Work to reduce the psychological effects of detention may result in improved opportunities for the remand prisoner to prepare his or her defence and take charge of his or her legal rights during the period of detention. The risk of false confessions may also be reduced. Consequently, reducing the psychological effect of detention may have a number of positive outcomes. Sensory deprivation may be prevented if the remand prisoners are given opportunities to spend more time outside the cells and engage in meaningful activities. Sensory deprivation may also be prevented by a more restrictive use of restrictions. Social isolation and the lack of external stimuli characterises the situation for remand prisoners with restrictions and social isolation and lack of external stimulus are considered to cause sensory deprivation.

While false confessions occur it is important that the court, when assessing confessions, pays attention to factors which may indicate that the confession is false. Especially, it is important that the court pays attention to the suspect's psychological condition. Psychological factors are of importance for the tendency to make false pressured compliant confessions and false pressured internalised confessions. It has been mentioned earlier that

detention with restrictions may have a negative impact on a remand prisoners psychological condition but the court should also pay attention to factors such as abstinence symptoms, claustrophobia, intellectual impairment and abnormally high suggestibility. Further, the interrogator has a responsibility to prevent false confessions. It is important that the interrogator adopts an objective attitude, avoids leading questions and gives the suspect an opportunity to freely express his or her view of what has happened. The interrogator should also take the suspect's psychological condition under consideration and should especially pay attention to abstinence symptoms and claustrophobia. It is moreover important that the interrogator avoids to offer benefits against a confession. Different kinds of benefits may cause false compelled compliant confessions.

Sammanfattning

I denna uppsats anläggs ett tvärvetenskapligt perspektiv på häktning, restriktioner och falska erkännanden. Förutom traditionellt juridiskt material uppmärksammas och diskuteras även psykologiskt material. Syftet med uppsatsen är att undersöka ett frihetsberövandes psykologiska effekter och särskilt utreds det om ett frihetsberövande kan öka risken för falska erkännanden. Även den nuvarande och tidigare rättsliga regleringen kring häktning och restriktioner behandlas liksom värderingen av erkännanden i svensk rätt. Lagförslag på området analyseras också i viss omfattning. Vidare presenteras den kritik som tortyrkommittén har riktat mot användningen av restriktioner i Sverige. I uppsatsen diskuteras dessutom hur förhållanden bör agera för att motverka falska erkännanden.

Tortyrkommittén har vid sina periodiska besök riktat kritik mot användningen av restriktioner i Sverige. Bland annat har kommittén kritiserat att en stor andel av de frihetsberövade är ålagda restriktioner. Även de begränsade möjligheter till sysselsättning och social samvaro har kritiserats. Sverige har vidtagit åtgärder med anledning av kritiken men trots lagändringar ansåg tortyrkommittén vid sitt senaste besök år 2003 att det fortfarande fanns skäl att kritisera restriktionsanvändningen. I rapporten efter besöket uppmärksammade bland annat kommittén att häktade med restriktioner satt inlåsta i sina celler i uppemot 23 timmar per dygn. De läkare som hade assisterat tortyrkommittén rapporterade också att häktade med restriktioner vid häktet i Göteborg uppvisade symtom på ångest och depression. Likaså led många av sömnrubbningar, rastlöshet och psykosomatiska besvär. En psykisk sjukdom som den häktade led av redan innan frihetsberövandet verkade också förvärras av isoleringen. I rapporten framhöll kommittén att restriktioner endast borde få användas i fall där åklagaren verkligen lyckas övertyga rätten om att det finns ett behov av restriktioner. Även Europarådets särskilda kommissarie för mänskliga rättigheter har kritiserat den nästan regelmässiga användningen av restriktioner i Sverige.

Att sitta häktad med restriktioner är mycket påfrestande. Inom psykologisk forskning har ett frihetsberövandes effekter på den häktades psykiska hälsa studerats. Bland annat anses ett frihetsberövande kunna orsaka sensorisk deprivation. Ett tillstånd av sensorisk deprivation kan ge upphov till ångest, försämra högre mentala funktioner och göra den häktade mer påverkbar. Likaså kan en frihetsberövad reagera med depression, desperation, apati och ointresse. Ett frihetsberövande orsakar också ofta sömnrubbningar. En person som lider av sömnbrist är betydligt mer suggestibel än en person som har sovit ordentligt. Eftersom en person som lider av sömnbrist är mer lättpåverkad finns det en risk för att personen ger efter för ledande frågor och pressande förhörstekniker. Det bör framhållas att även personer som är materiellt sett oskyldiga reagerar starkt på ett frihetsberövande.

Med hänsyn till ett frihetsberövandes psykiska påverkan kan man på goda grunder anta att en häktning med restriktioner i vissa fall kan försämra den frihetsberövades möjligheter att ta tillvara sin rätt och förbereda sitt försvar under häktningstiden. Ett frihetsberövandes psykiska påverkan skulle också kunna öka risken för såväl falska framtvingade medgörliga erkännanden som falska framtvingade internaliserade erkännanden. En person som avger ett falskt framtvingat medgörligt erkännande har givit efter för den press som förhören och frihetsberövandet har inneburit. Genom erkännandet vinner den misstänkte en fördel, exempelvis i form av att förhöret avslutas. Stressorer i häktesmiljön som kan bidra till denna typ av falska erkännande är att den häktade är isolerad och känner sig psykiskt och fysiskt underkastad polisens kontroll. Likaså drabbas en häktad ofta av sömnbesvär och lider ibland av alkohol- eller drogabstinens, vilket också anses öka risken för falska framtvingade medgörliga erkännanden. När en person avger ett falskt framtvingat internaliserat erkännande har den misstänkte börjat tro att han eller hon har begått det brott som han eller hon misstänks för. Denna typ av falska erkännande kan ha sin grund i manipulerande förhörsmetoder. Personer som är suggestibla, har dåligt självförtroende och har ett stort förtroende för auktoriteter löper en större risk att avge ett falskt framtvingat internaliserat erkännande. Här bör det uppmärksammas att ett frihetsberövande ofta orsakar sensorisk deprivation vilket i sin tur ofta medför att den häktade är ökat suggestibel. En annan viktig faktor som ökar risken för falska framtvingade internaliserade erkännanden är att den misstänkte isoleras från människor som invänder mot förhørsledarens antaganden. En person som är frihetsberövad med restriktioner måste anses vara isolerad på detta sätt.

Det finns mycket att vinna på att arbeta för att minska ett frihetsberövandes effekter på den häktades psykiska hälsa. Häktades förutsättningar att förbereda sitt försvar och ta tillvara sin rätt under häktningstiden skulle förbättras samtidigt som risken för falska erkännanden skulle minska. Härvid bör det uppmärksammas att tillståndet av sensorisk deprivation skulle kunna förebyggas genom att häktade erbjöds vistelse och sysselsättning utanför cellen under ett större antal timmar per dag. Likaså torde tillståndet av sensorisk deprivation kunna motverkas genom en mer restriktiv användning av restriktioner eftersom tillståndet anses ha sin grund i social isolering och brist på yttre stimulans, något som karaktäriserar situationen för den som är häktad med restriktioner.

Med hänsyn till att det förekommer falska erkännanden är det viktigt att rätten vid sin värdering av ett erkännande uppmärksammar faktorer som kan indikera att erkännandet är falskt. Härvid är den erkännandes psykiska status särskilt intressant. Psykologiska faktorer är av betydelse för avgivandet av såväl falska framtvingade medgörliga erkännanden som falska framtvingade internaliserade erkännanden. Som ovan nämnts kan ett frihetsberövande med restriktioner ha en negativ inverkan på den häktades psykiska status men även andra faktorer som exempelvis drog- och alkoholabstinens, klaustrofobi, svagbegåvning och onormal suggestibilitet bör uppmärksammas av rätten. Även förhørsledaren har ett ansvar att motverka

falska erkännanden. Bland annat bör förhørsledaren inta en neutral hållning, undvika ledande frågor och låta den misstänkte berätta fritt. Även förhørsledaren bör ta ställning till den hördes psykiska status och bör särskilt uppmärksamma om den hörde lider av klaustrofobi eller av drog- eller alkoholabstinens. Vidare bör förhørsledaren avstå från att utfästa löften mot att den misstänkte erkänner. Löften i olika former kan nämligen ge upphov till falska framtvingade medgörliga erkännanden.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Ds	Departementsserien
DV	Domstolsverket
EKMR	Europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna
HD	Högsta Domstolen
Häkteslagen	Lag (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 2
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
RF	Regeringsformen (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar
Tortyrkommittén	European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)
Tortyrkonventionen	European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

1 Inledning

1.1 Presentation av ämnet

Den 25:e mars 2008 uppmärksammas det i media att Sveriges tre största häkten, Kronoberg, Huddinge och Göteborg, inte når upp till Kriminalvårdens mål avseende att häktade med restriktioner skall erbjudas en möjlighet till gemensamhet under minst sju timmar per vecka.¹ På Kronobergshäktet isoleras även häktade som inte är underkastade restriktioner i större omfattning än vad som anges i Kriminalvårdens mål. Målet för denna grupp är vistelse utanför cellen i gemensamhet under 21 timmar per vecka. Gemensamhetstid innebär att de häktade tillåts vistas i gemenskap med andra häktade eller med företrädare för Röda Korset eller Kris. Alf, som sitter häktad på Kronoberg, säger att gemensamhetstiden är värdefull. Han menar att denna tid kan rädda en häktad från att bryta ihop. Också Lars-Åke Pettersson, som precis har slutat som chef för Kronobergshäktet efter 19 år, uttalar sig. Han hävdar att merparten av dem som har suttit häktade under någon månad inte är samma människor när de lämnar häktet. Detta beror, enligt Pettersson, på att människor tar skada av den isolering som det innebär att sitta häktad.² I ett annat sammanhang har Pettersson vittnat om att isoleringen kan medföra att en del av de intagna hamnar i ett "zombieliknande" tillstånd.³ Pettersson menar att det finns mycket att vinna på att försöka bryta isoleringen. Att bryta isoleringen skulle medföra att en rättegång skulle kunna hållas med en person som är vid sina sinnes fulla bruk, något som skulle gynna hela rättsapparaten.⁴ Kriminalvårdens generaldirektör, Lars Nylén, instämmer till viss del i Pettersson uttalande och medger att isoleringen kan skada den häktade så pass mycket att rättegångskvaliteten försämras.⁵

Även försvarsadvokaten Per Durling har uppmärksammat att ett frihetsberövande har effekter på den häktades psykiska hälsa. Durling menar att hans arbete försvåras på grund av klienternas psykiska status. Ofta är klienterna så fixerade vid förhållandena i häktet att det är svårt att föra ett meningsfullt samtal med dem.⁶ En annan som framhåller de frihetsberövades svåra situation är häktesprästen Birgitta Winberg. Winberg arbetar vid Kronobergshäktet och betonar att Sverige ständigt får kritik från Europarådets tortyrkommitté eftersom de svenska häktena inte lever upp till kommitténs krav. Hon poängterar vidare att det inte i något annat land i västvärlden finns samma möjligheter som i Sverige att på obegränsad tid inskränka den frihetsberövades kontakter med omvärlden. Winberg

¹ Nyheter från SR Ekot, *Förslag finns om minskad isolering*, 2008-03-25.

² Nyheter från SR Ekot, *Långa isoleringstider kritiserar*, 2008-03-25.

³ Protokoll fört vid JO-inspektion vid häktet Kronoberg, 2007-03-14.

⁴ Nyheter från SR Ekot, *Långa isoleringstider kritiserar*, 2008-03-25.

⁵ Lars Nyhlén i SR Ekot, 2008-03-25.

⁶ Hellberg, Hans och Knutson, Tom, *Advokaten*, Nr 5 2004, s. 17.

uppmärksammar också att Kronobergshäktet för en tid sedan hade besök av en fängelsepräst från Nigeria som menade att Kronobergshäktet var något av det värsta han hade sett. Vad den nigerianska fängelseprästen reagerade mot var inte den materiella standarden, för den ansåg han vara god, utan han förfärades över den psykiska miljön, isoleringen och ovissheten.⁷

1.2 Syfte

Av presentationen ovan framgår det att det kan finnas anledning att kritisera att frihetsberövade i Sverige i betydande utsträckning isoleras och sitter inlåsta i sina celler under större delen av dygnet. Det framgår vidare att det kan finnas skäl att uppmärksamma och utreda vilka negativa effekter som ett frihetsberövande kan ha på den häktades psykiska hälsa. Syftet med detta arbete är att närmare belysa och diskutera dessa frågor. Precis som Lars-Åke Pettersson framhåller skulle ett frihetsberövandes effekter på den häktades psykiska hälsa kunna medföra att den häktades förutsättningar att ta till vara sin rätt och förbereda sitt försvar under häktningstiden försämras. I förlängningen skulle en sådan försämring kunna föra med sig att rättssäkerheten i processen äventyras. Att klarlägga vilka psykologiska effekter som ett frihetsberövande kan ge upphov till är således mycket angeläget.

Jag kommer i detta arbete att redogöra för och diskutera den svenska lagstiftningen och rättstillämpningen rörande häktning och restriktioner. Också tidigare lagstiftning och rättstillämpning kommer i viss utsträckning att presenteras och diskuteras liksom lagförslag på området. I anslutning här till kommer bestämmelser i Europakonventionen, som är av intresse, att uppmärksammas. Dessutom kommer Europarådets tortyrkonvention och den kritik och de rekommendationer som tortyrkommittén har framfört vid sina periodiska besök i Sverige att presenteras och analyseras. Även den kritik som Europarådets särskilda kommissarie för mänskliga rättigheter har framfört kommer att redogöras för. I viss mån kommer också det rättsliga skyddet mot otillbörliga förhörsmetoder att uppmärksammas. Som ett belysande exempel, från det praktiska förundersökningsarbetet, kommer vidare Eskilstunamodellen att behandlas. Eskilstunamodellen är en modell för utredning av sexualbrott mot barn.

Som ett komplement till de juridiska aspekterna på häktning och restriktioner kommer riskerna med ett frihetsberövande att undersökas och analyseras utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv. Här kommer ett frihetsberövandes inverkan på den häktades psykiska hälsa att uppmärksammas och en fråga som särskilt kommer att utredas är om ett frihetsberövande kan ha en så stark inverkan på den häktade att han eller hon löper risk att avge ett falskt erkännande. För att klargöra om de psykologiska effekterna av ett frihetsberövande kan öka risken för falska

⁷ Dagens Nyheter, 2005-10-30.

erkännanden är det viktigt att undersöka under vilka förhållanden som falska erkännanden avges. Likaså är det av intresse att klarlägga vilka faktorer som ökar risken för falska erkännanden.

Med hänsyn till att det kommer att utredas om ett frihetsberövande ökar risken för falska erkännanden är det av intresse att redogöra för värderingen av erkännanden i svensk rätt. Jag kommer härvid främst att fokusera på de förutsättningar som finns för att upptäcka falska erkännanden och om faktorer och förhållanden som ökar risken för falska erkännanden uppmärksammas i tillräcklig utsträckning. I anslutning härtill kommer det också att diskuteras hur värderingen av erkännanden skulle kunna förbättras i syfte att upptäcka falska erkännanden. Jag kommer även att undersöka om förhørsledaren genom sitt agerande skulle kunna motverka falska erkännanden. Även verkan av att ett erkännande tas tillbaka kommer att behandlas. I sammanhanget är det vidare intressant att uppmärksamma lagförslagen i SOU 2005:117. Lagförslagen innebär att den tilltalades erkännande och medverkan i brottsutredningen kan komma att verka strafflindrande samt att ett förenklat förfarande skall kunna tillgripas i erkända mål. Utredningens förslag kommer att analyseras i relation till risken för falska erkännanden och ett frihetsberövandes psykologiska effekter.

1.3 Frågeställningar

Arbetet syftar till att besvara följande frågeställningar:

- Finns det anledning att kritisera den svenska lagstiftningen och rättstillämpningen rörande häktning och restriktioner? Vilken kritik har framförts mot den svenska regleringen och vilka rekommendationer har givits inom ramen för Europarådssamarbetet? Vilka lagförslag och rättsliga åtgärder har kritiken föranlett och vilka synpunkter kan framföras i anslutning härtill?
- Vilken inverkan, på den häktades psykiska hälsa, kan ett frihetsberövande ha? Kan ett frihetsberövandes psykologiska effekter försämra den häktades möjligheter att förbereda sitt försvar och ta till vara sin rätt under häktningstiden? Medför ett frihetsberövandes psykiska påverkan att det föreligger en ökad risk för falska erkännanden? Under vilka förhållanden avges falska erkännanden? Vilka faktorer ökar risken för falska erkännanden?
- Hur värderas erkännanden i svensk rätt? Uppmärksammas de faktorer och förhållanden som är av betydelse för att identifiera falska erkännanden? Hur skulle bevisvärderingen av erkännanden kunna förbättras för att möjligheterna att upptäcka falska erkännanden skall öka? Hur skall förhørsledaren agera för att motverka falska erkännanden? Innebär förslagen i SOU 2005:117 att

det föreligger en ökad risk för falska erkännanden och en mindre rättssäker process? Vilka synpunkter kan framföras med anledning av användningen av Eskilstunamodellen?

1.4 Metod och material

Utgångspunkten för denna uppsats är ett arbete enligt den klassiska rättsdogmatiska metoden. Genom att studera lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin har jag undersökt hur regleringen kring häktning och restriktioner ser ut. Förutom svensk lagstiftning i traditionell mening har också relevanta bestämmelser i Europakonventionen uppmärksammats liksom Europarådets tortyrkonvention. Jag har även valt att använda mig av rapporter från Europarådets tortyrkommitté för att belysa häktessituationen och användningen av restriktioner i Sverige. En presentation av kritiken i tortyrkommitténs rapporter är också viktig för förståelsen av de rättsliga förändringarna på området. Vidare bör det uppmärksammas att tortyrkommittén är ett oberoende organ med expertkunskap. Kommitténs kritik är också av denna anledning värdefull. Genom att studera lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin har jag vidare klarlagt hur erkännanden värderas i svensk rätt.

Som ett komplement till den rättsdogmatiska metoden anläggs sedan ett tvärvetenskapligt perspektiv på häktning, restriktioner och falska erkännanden. Det är främst psykologiskt material som kommer att uppmärksammas. Fördelen med att diskutera och analysera såväl falska erkännanden som häktning och restriktioner utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv består i att möjligheterna till en fördjupad förståelse och en helhetssyn ökar. När det gäller förekomsten av falska erkännanden måste en ökad kunskap och fördjupad förståelse anses förbättra utsikterna att upptäcka ett falskt erkännande och underkasta erkännandet en effektiv prövning. En ökad kunskap och förståelse kring ett frihetsberövandes inverkan på den häktades psykiska hälsa bidrar till ett klarläggande av om den häktades möjligheter att ta tillvara sin rätt och förbereda sitt försvar försämras som en följd av frihetsberövandet. Att uppmärksamma även de psykologiska aspekterna på falska erkännanden och häktning och restriktioner torde således bidra till att öka rättssäkerheten i processen.

Ett problem med att anlägga ett tvärvetenskapligt perspektiv på uppsatsens problemområden består i att jag främst har kunskaper i att arbeta enligt en rättsdogmatisk metod. Av denna anledning har insamlingen av psykologiskt material försvårats. Med hänsyn till mina ringa psykologiska kunskaper kan det även antas att jag inte fullt ut har tillgodogjort mig det psykologiska materialet. För att i viss mån motverka dessa olägenheter har jag tagit min utgångspunkt i juridisk doktrin som behandlar psykologiska aspekter på falska erkännanden. Jag har således använt mig av sekundärkällor, vilket inte är helt invändningsfritt. Härvid har jag främst använt mig av Fredrik Forssmans uppsats "Prövning av erkännanden". Inför valet av psykologisk

litteratur har jag vidare varit i kontakt med Ola Kronkvist som är forskare vid Polishögskolan i Växjö. Han är rättspsykolog och polis och upplyste mig om att Gisli Gudjonssons arbete ”The Psychology of Interrogations and Confessions” är ett mycket viktigt och gediget arbete på området.⁸ Trots dessa försiktighetsmått, i form av kontakt med Ola Kronkvist och användningen av Fredrik Forssmans arbete som utgångspunkt, bör det uppmärksammas att denna uppsats inte gör anspråk på att vara uttömmande och fullständig. Istället vill jag att mitt arbete skall ses som en strävan att inkludera även andra områden än de rent juridiska vid juridisk problemlösning. Jag anser att juridiken inte kan ses som ett isolerat kunskapsområde utan som ett område i ständig interaktion med andra forskningsdiscipliner och olika delar av samhället. De områden som regleras genom lagstiftning och rättstillämpning är ofta alltför komplexa för att endast betraktas ur ett rent juridiskt perspektiv.

1.4.1 Källkritik

Det bör framhållas att valet av att ta med Marina Grebovics kandidatuppsats i sociologi kan kritiserars. Vad som kan kritiserars är att enbart ett fåtal frihetsberövade ingick i den kvalitativa intervjuundersökningen liksom att arbetet endast är en kandidatuppsats om 15 ECTS. Några säkra slutsatser torde inte kunna dras med hänsyn till det begränsade materialet. Jag anser ändå att resultatet av Grebovics undersökning är av intresse eftersom de häktade som ingick i undersökningen inte hade erkänt det brott som de hade häktats för. Dessutom frikändes tre av de häktade vid den senare huvudförhandlingen. Att se hur även denna kategori av frihetsberövade reagerar på inlåsningsen och isoleringen är mycket intressant i förhållande till risken för falska erkännanden och effekter på den häktades psykiska hälsa. Eftersom jag inte, trots mycket sökande, har funnit någon större och mer djupgående studie där effekterna av ett frihetsberövande hos denna grupp har uppmärksammas, valde jag, trots undersökningens brister, att ta med Grebovics arbete.

Även valet att uppmärksamma Solveig Danielsson-Ekboms arbete kan kritiserars med hänsyn till att studien genomfördes år 1982. Jag anser dock att arbetet fortfarande, trots sin ålder, är relevant och av intresse. Härvid bör det uppmärksammas att en stor andel av de frihetsberövade också idag sitter inlåsta i sina celler under en mycket stor del av dygnet. Detta gäller särskilt för frihetsberövade som är ålagda restriktioner. Förhållandena torde således inte ha ändrats i någon större utsträckning sedan Danielsson-Ekbom genomförde sin undersökning. Det bör vidare framhållas att Ekelöf m.fl. har valt att uppmärksamma Danielsson-Ekboms arbete i ”Rättegång – Tredje häftet”, vilket tyder på att arbetet fortfarande har relevans.⁹

⁸ Telefonsamtal med Ola Kronkvist, 2008-02-14.

⁹ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 51 not 37 och 39.

1.5 Avgränsningar

I detta arbete behandlas endast falska erkännanden. Med falska erkännanden avses erkännanden som saknar verklighetsförankring. Psykologiska aspekter på korrekta erkännanden berörs inte trots att häktning och restriktioner sannolikt också har betydelse för förekomsten av korrekta erkännanden. Vidare ligger tyngdpunkten på falska framtvingade erkännanden. Falska framtvingade erkännanden har sin grund i den press som rättsprocessen har inneburit för den misstänkte. S.k. frivilliga falska erkännanden berörs mer kortfattat. Jag vill återigen uppmärksamma att redovisningen av ett frihetsberövandes psykologiska effekter och redovisningen av psykologiska aspekter på falska erkännanden inte är uttömmande. Vad som redovisas är endast ett begränsat urval av studier som har gjorts på området. Likaså har jag valt att endast behandla häktning i detta arbete. Regleringen kring anhållande och psykologiska aspekter härpå kommer inte att uppmärksammas. Anledningen till att jag avgränsat mig på detta sätt är att en person är anhållen under en relativt kort tidsperiod. Vidare bör det framhållas att redogörelsen för den rättsliga regleringen kring häktning och värderingen av erkännanden i svensk rätt, av utrymmesskäl, är av förhållandevis översiktlig natur. Redogörelsen för den rättsliga regleringen kring restriktioner är däremot mer djupgående. Slutligen vill jag uppmärksamma att endast lagstiftning och rättstillämpning rörande restriktioner från år 1974 och fram till idag kommer att behandlas. Vid redogörelsen för den tidigare regleringen kommer fokus att ligga på de rättsliga förändringar som har genomförts sedan tortyrkommitténs periodiska besök i landet började.

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i 6 kapitel. I kapitel 2 behandlas de juridiska aspekterna på häktning och restriktioner. Här presenteras den rättsliga regleringen och rättstillämpningen liksom Europakonventionen och Europarådets tortyrkonvention. Också skyddet mot otillbörliga förhörsmetoder i svensk rätt uppmärksammas. I kapitel 2 redovisas vidare den kritik som Europarådets tortyrkommitté har riktat mot Sverige vid sina periodiska besök i landet. Även den kritik som Europarådets kommissarie för mänskliga rättigheter framförde vid sitt besök i Sverige presenteras. I anslutning härtill redogörs också för hur Sverige har bemött kritiken och vilka lagförslag och lagändringar som kritiken har föranlett. Särskilt uppmärksammas lagförslagen i SOU 2006:17. I uppsatsens tredje kapitel uppmärksammas sedan de psykologiska aspekterna på häktning och restriktioner.

I kapitel 4 behandlas erkännanden utifrån ett juridiskt perspektiv. Här redovisas grundläggande bevisrätt, viktiga processrättsliga principer och bevisvärdering av erkännanden. Likaså uppmärksammas verkan av att den

misstänkte tar tillbaka sitt erkännande. Även Eskilstunamodellen och lagförslagen i SOU 2005:117 presenteras. I kapitel 5 anläggs sedan ett psykologiskt perspektiv på falska erkännanden. Här redogörs för faktorer och förhållanden som ökar risken för falska erkännanden.

I uppsatsen avslutande kapitel analyseras det material som har redovisats i de övriga kapitlen. Här diskuteras ett frihetsberövandes effekter på den häktades psykiska hälsa. Likaså analyseras vilka förhållanden och faktorer som ökar risken för falska erkännanden. Också Eskilstunamodellen analyseras och såväl positiva som negativa synpunkter framförs. Även bevisvärderingen av erkännanden utvärderas och i anslutning härtill redovisas synpunkter på hur bevisvärderingen skulle kunna förbättras. I analysen diskuteras vidare riskerna med lagförslagen i SOU 2005:117. Dessutom analyseras lagstiftningen och rättstillämpningen kring häktning och restriktioner liksom tortyrkommitténs rekommendationer och kritik. Även lagförslagen i SOU 2006:17 kommer att diskuteras.

2 Häktning och restriktioner

2.1 Straffprocessuella tvångsmedel

Att en åklagare kan tillgripa ett straffprocessuellt tvångsmedel får till följd att likställdheten mellan parterna i brottmålsprocessen förskjuts till åklagarens fördel. Det är viktigt att sörja för att likställdheten mellan parterna inte rubbas alltför mycket. I en rättsstat bör inte likställdheten mellan parterna rubbas mer än vad som är absolut nödvändigt. Att åklagaren överhuvudtaget tillåts ha en starkare position än försvaret motiveras med att åklagaren tillsammans med polisen har fått den samhälleligt viktiga uppgiften att bekämpa brott.¹⁰

Användningen av straffprocessuella tvångsmedel innebär en inskränkning av den enskildes grundlagsskyddade fri- och rättigheter. Av 2 kap. 8 § RF framgår exempelvis att den enskilde åtnjuter ett skydd mot frihetsberövanden från samhällets sida. Enligt 2 kap. 12 § RF kan skyddet mot frihetsberövanden inskränkas om inskränkningen har uttryckligt stöd i lag. Begränsningar får dock endast göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och begränsningen får inte gå utöver vad som är nödvändigt mot bakgrund av de ändamål som motiverar inskränkningen. Vid användningen av straffprocessuella tvångsmedel skall hänsyn även tas till den s.k. behovsprincipen. Behovsprincipen innebär att ett tvångsmedel endast får tillgripas om det är nödvändigt för att uppnå syftet med åtgärden. Användningen skall också vara verkningsfull vilket innebär att tillgripandet av tvångsmedlet skall leda till att det avsedda resultatet uppnås. Praktiskt innebär behovsprincipen att om resultatet kan uppnås utan användande av tvångsmedel skall tvångsmedel inte tillgripas. Principen innebär också att man skall välja det tvångsmedel som är minst ingripande för den enskilde. Likaså skall användningen av tvångsmedlet upphöra då syftet med åtgärden uppnåtts eller då det visat sig att nyttjandet av tvångsmedlet inte förväntas leda till önskat resultat. Vid användningen av tvångsmedel skall vidare hänsyn tas till proportionalitetsprincipen. För häktningsinstitutets del kommer proportionalitetsprincipen till uttryck i 24 kap. 1 § 3 st. RB. Proportionalitetsprincipen innebär att häktning endast får tillgripas om skälen för åtgärden uppväger det intrång som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Vid tillämpningen av proportionalitetsprincipen måste man avgöra om den skada som användningen av tvångsmedlet medför står i rimlig proportion till åtgärdens fördelar. Proportionalitetsprincipen har också betydelse för hur länge tvångsmedlet bör bestå.¹¹

¹⁰ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 37-38.

¹¹ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 46, 48-49.

2.2 Häktning

När en person häktas kränks flertalet av de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna. Den häktade frihetsberövas, kroppsvisiteras och om tillstånd till restriktioner meddelas kan den misstänkte komma att förhindras att motta besök, ta emot och ringa telefonsamtal och dennes post kan komma att granskas. Eventuellt förbjuds också den häktade att genom radio, tidningar och TV följa med i vad som sker i omvärlden.¹²

2.2.1 Rättslig reglering

Den rättsliga regleringen avseende häktning återfinns i 24 kap. RB. I 24 kap. 1 § 1 st. RB stadgas att den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller däröver får häktas. Om det kan antas att den misstänkte endast kommer att dömas till böter får dock inte den misstänkte häktas. För häktning enligt 1st. krävs det att det förutom den föreskrivna straffsatsen föreligger åtminstone någon av häktningsgrunderna flyktfara, kollusionsfara eller recidivfara. Flyktfara föreligger om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att den misstänkte avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff. Kollusionsfara föreligger däremot om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon omständighet finns risk för att den misstänkte genom att undanröja bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning.¹³ Risken kan exempelvis bestå i att den misstänkte avlägsnar spår efter brottet eller förstör eller gömmer bevis. Kollusionsfaran kan också bestå i att den misstänkte till men för utredningen försöker påverka medmisstänkt, vittne eller annan person som har information om brottet.¹⁴ Kollusionsfaran minskar under utredningens gång och torde normalt inte föreligga sedan åtal har väckts.¹⁵ Vidare föreligger vanligtvis inte kollusionsfara sedan en misstänkt har erkänt.¹⁶ Recidivfara föreligger slutligen om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att den misstänkte fortsätter sin brottsliga verksamhet.¹⁷

Är straffminimum för brottet i stället 2 år eller mer skall, enligt 24 kap. 1 § 2 st. RB, häktning ske såvida det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas. Man talar här om obligatorisk häktning.¹⁸

En misstänkt får vidare, enligt 24 kap. 2 § RB, häktas oberoende av brottets beskaffenhet om den misstänkte är okänd och vägrar uppge namn och

¹² Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 51.

¹³ 24 kap. 1 § 1 st. och 4 st. RB.

¹⁴ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 58.

¹⁵ Fitger, Peter, *Rättegångsbalken. En kommentar på Internet.*, 2007, s. 24:1.

¹⁶ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 58.

¹⁷ 24 kap. 1 § 1 st. RB.

¹⁸ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 54.

hemvist eller om hans uppgift härom kan antas var osann eller om den misstänkte saknar hemvist inom riket och det finns en flyktrisk. Även här krävs det att den misstänkte är på sannolika skäl misstänkt för brottet.

Under vissa förutsättningar kan häktning ske även om den misstänkte inte är på sannolika skäl misstänkt för brottet. Enligt 24 kap. 3 § RB får nämligen, i vissa fall, även den som är skäligen misstänkt för brott häktas. S.k. utredningshäktning¹⁹ kan tillgripas om det föreligger grund för häktning enligt 24 kap. 1 § 1 st. RB eller 24 kap. 2 § RB och det är av synnerlig vikt att den misstänkte tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning av brottet.

Det är, enligt 24 kap. 5 § RB, rätten som fattar beslut om att häkta en misstänkt. En häktningsförhandling skall äga rum senast fyra dygn efter det att den misstänkte greps eller anhållningsbeslutet verkställdes.²⁰ Om rätten beslutar att häkta den misstänkte skall rätten som huvudregel sätta ut den tid inom vilken åtal skall ha väckts. Tiden får inte bestämmas längre än vad som är oundgängligen nödvändigt. Visar det sig att den utsatta tiden är otillräcklig får dock rätten medge förlängning av tiden om detta begärs före tidens utgång. Väcks inte åtal inom två veckor skall rätten, så länge den misstänkte är häktad och till dess åtal har väckts med högst två veckors mellanrum, hålla ny häktningsförhandling. Är det med hänsyn till utredningen eller av annan anledning uppenbart att en förhandling inom två veckor skulle vara utan betydelse får rätten bestämma ett längre intervall. Vid den förnyade häktningsförhandlingen skall rätten se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt.²¹ Har inte åklagaren begärt förlängning av tiden för åtalets väckande eller väckt åtal inom den utsatta tiden skall rätten försätta den häktade på fri fot. Finner rätten under häktningstiden att det inte längre föreligger skäl för häktning skall rätten också släppa den häktade fri. Även åklagaren får, innan åtal har väckts, upphäva häktningsbeslutet.²²

En häktad har möjlighet att särskilt utan tidsbegränsning överklaga tingsrättens häktningsbeslut till hovrätten. Åklagaren har däremot endast rätt att överklaga beslutet inom tre veckor.²³

Om en misstänkt senare döms för det brott som denne har suttit häktad för skall tiden i häktet avräknas från det utdömda fängelsestraffet.²⁴ Skulle en häktad frikännas eller inte åtalas har denne rätt att utfå ersättning för den obehöriga frihetsinskränkningen. Regler om rätten till ersättning finns i 1998 års lag om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.²⁵

¹⁹ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 54.

²⁰ 24 kap. 13 § RB.

²¹ 24 kap. 18 § RB.

²² 24 kap. 20 § RB.

²³ 52 kap. 1 § RB. Se även Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 73.

²⁴ 33 kap. 6 § BrB. Se även Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 75.

²⁵ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 53.

Efter det att åklagaren har väckt åtal beträffande en häktad person skall rätten som regel hålla huvudförhandling inom en vecka.²⁶ Rätten skall sedan huvudförhandlingen har avslutats meddela dom avseende en häktad senast inom en vecka om inte synnerligt hinder möter.²⁷ Om rätten dömer den tilltalade skall rätten pröva om den tilltalade skall stanna kvar i häkte till dess att domen vinner laga kraft.²⁸ Rättens prövning görs då utifrån de grundläggande bestämmelserna om häktning, exempelvis om det föreligger flyktfara.²⁹

2.2.2 Beviskrav vid häktning

För att en häktningsframställan, enligt 24 kap. 1 § och 24 kap. 2 §, skall bifallas krävs det att den misstänkte är på sannolika skäl misstänkt för brottet. Förarbetena till RB ger inte mycket ledning vid tolkningen av innebörden av sannolika skäl. Där uttalas endast att de föreliggande omständigheterna måste vara sådana att de vid en objektiv bedömning medför att misstanken framstår som berättigad.³⁰ Detta innebär att misstanken mot den enskilde måste grunda sig på den föreliggande bevisningen. Misstanken får inte var en följd av subjektiva antaganden eller mindre kvalificerade gissningar.³¹

Häktningsgrunderna flyktfara, kollusionsfara och recidivfara har det gemensamma beviskravet risk. Enligt förarbetena skall risken framstå som konkret.³² Beviskravet risk torde vara det lägsta beviskravet i RB för straffprocessens del. Ett så pass lågt beviskrav innebär, enligt Ekelöf, en fara för en slentrianmässig rättstillämpning. Ekelöf anser också att det ur rättssäkerhetssynpunkt är betänkligt med ett så lågt beviskrav för ett så pass ingripande tvångsmedel som häktning. Vidare framhåller Ekelöf att ju lägre beviskrav som ställs desto större är risken för materiellt oriktiga avgöranden.³³

2.3 Restriktioner

Processprinciperna muntlighetsprincipen, omedelbarhetsprincipen och koncentrationsprincipen medför att det i princip är de uppgifter som vittnen, målsäganden och tilltalade lämnar under huvudförhandlingen som skall läggas till grund för domstolsprövningen. Uppgifter som lämnas vid

²⁶ 45 kap. 14 § RB.

²⁷ 30 kap. 7 § RB. Se även SOU 2006:17, s. 109.

²⁸ 24 kap. 21 § RB.

²⁹ SOU 2006:17, s. 109.

³⁰ NJA II 1943 s 320. Se även Fitger, Peter, *Rättegångsbalken. En kommentar på Internet.*, 2007, s. 24:1.

³¹ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 55.

³² Prop. 1986/87:112, s. 71.

³³ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 56, 65.

huvudförhandlingen har således ett mycket högre värde än uppgifter som lämnas under förundersökningen. Det är därför viktigt att det finns en möjlighet att inskränka den misstänktes kontakter med omvärlden i fall där det finns en risk för att den misstänkte försöker påverka vittnen och målsäganden att ändra de utsagor som de har lämnat under förundersökningen vid huvudförhandlingen. Ett beslut om att inskränka den misstänktes kontakter med omvärlden innebär dock ett betydande integritetsintrång. Dessutom medför oskyldighetspresumtionen att restriktioner åläggs en person som skall betraktas som oskyldig. Det är därför viktigt att regleringen kring restriktioner utformas på ett sätt som innebär en lämplig avvägning mellan å ena sidan intresset av att utreda och lagföra brott och å andra sidan intresset av att respektera den misstänktes integritet och rätt att betraktas som oskyldig tills dennes skuld lagligen har fastställts.³⁴

2.3.1 Rättslig reglering

Bestämmelserna om tillstånd till restriktioner återfinns i 24 kap. 5a § RB. Av 16 § Häkteslagen framgår det att åklagaren måste ha rättens tillstånd, enligt 24 kap. 5a § RB, till att underkasta en häktad restriktioner. Ett sådant tillstånd ges i samband med att rätten beslutar om att häkta någon, förordnar om att någon skall kvarbli i häkte eller medger förlängning av tiden för väckande av åtal. För att rätten skall ge åklagaren tillstånd krävs det att åklagaren framställer ett yrkande härom. En ytterligare förutsättning för att rätten skall kunna lämna tillstånd till restriktioner är att det föreligger en risk för att den misstänkte undanröjer bevis eller annars försvårar utredningen. Häktningens grund skall således vara kollusionsfara. Kravet på att det skall föreligga kollusionsfara gäller även om det är fråga om obligatorisk häktning enligt 24 kap. 1 § 2 st. RB.³⁵ Tillstånd till restriktioner kan däremot inte meddelas i fall där den misstänkte har häktats enligt 24 kap. 2 § RB.³⁶ Ett tillstånd enligt 24 kap. 5a § RB innebär endast att rätten ger åklagaren ett generellt tillstånd till att meddela restriktioner. Rätten tar inte ställning till vilka enskilda restriktioner som åklagaren får meddela.³⁷

Om rätten ger åklagaren ett generellt tillstånd till restriktioner skall rätten vid varje senare tillfälle då häktningsfrågan omprövas eller då rätten medger förlängning av tiden för åtalets väckande, även ompröva tillståndet. För att rätten skall kunna meddela fortsatt tillstånd måste dock åklagaren begära detta.³⁸

³⁴ Prop. 1997/98:104, s. 34-35. En närmare presentation av oskyldighetspresumtionen och processprinciperna återfinns på s. 17 f.f. respektive s. 43.

³⁵ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 72.

³⁶ RH 2000:4.

³⁷ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Tredje häftet*, 2006, s. 72.

³⁸ 24 kap. 5a § RB. Se även Fitger, Peter, *Rättegångsbalken. En kommentar på Internet.*, 2007, s. 24:5a.

Åklagaren är enligt 24 kap. 14 § RB skyldig att ange de omständigheter som ett yrkande om tillstånd till att meddela restriktioner grundar sig på. Åklagaren behöver dock normalt inte skriftligen ange skälen för sin begäran utan det är tillräckligt att skälen framförs muntligen vid förhandlingen.³⁹

Av 24 kap. 5a § RB framgår det vidare att en åklagare får fatta beslut om att inskränka den häktades kontakter med omvärlden även i fall där inte rätten har givit tillstånd till restriktioner. Det krävs då att det föreligger ett behov av att meddela restriktioner på grund av senare inträffade omständigheter. Har åklagaren meddelat ett sådant beslut skall åklagaren samma dag eller senast dagen därpå begära att rätten prövar beslutet.

2.3.1.1 Häkteslagen

Den närmare regleringen kring restriktioner och behandlingen av häktade återfinns i Häkteslagen. I Häkteslagens 1 § stadgas att en häktad inte får underkastas mer omfattande inskränkningar i sin frihet än vad ändamålet med häktningen samt ordning och säkerhet kräver. Här stadgas även att den häktade skall behandlas så att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Åtgärder skall också, i den utsträckning som det är lämpligt, vidtas för att ge den häktade personligt stöd och annan hjälp som han eller hon är i behov av. Sådana åtgärder får dock endast vidtas om den häktade samtycker till det.

Beslut om att inskränka en häktad persons kontakter med omvärlden fattas, enligt Häkteslagen, av åklagaren. Beslutet om att ålägga den häktade restriktioner skall omprövas av åklagaren så ofta som det finns anledning till det.⁴⁰ Enligt Häkteslagen kan inskränkningar göras i den häktades rätt att vistas med eller förvaras i samma rum som andra samt i rätten att ta emot eller sända brev eller andra försändelser. Rätten att skicka brev till och ta emot brev från svenska myndigheter, vissa internationella organ och den offentlige försvararen får dock inte begränsas. En restriktion kan vidare bestå i en inskränkning av den misstänktes rätt att ta emot besök. Även här undantas dock besök från den offentlige försvararen. Den misstänktes rätt att ringa och ta emot telefonsamtal kan också inskränkas liksom tillgången till radio, TV, tidningar och tidskrifter. En restriktion kan även bestå i att den misstänkte inte får lämna förvaringslokalen för att besöka en sjuk anhörig eller för att närvara vid en anhörigs begravning.⁴¹

Det bör uppmärksammas att ett åläggande av restriktioner inte behöver innebära att den inskränkta rättigheten inskränks helt utan rättigheten kan inskränkas delvis. En restriktion avseende att ta emot besök kan exempelvis innebära ett allmänt villkor om att besök inte tillåts innan besöket har underkastats åklagarens prövning. En inskränkning i rätten till besök kan också innebära att den häktade tillåts ta emot besök från vissa närstående men inte från andra. Vidare kan en inskränkning av rätten till tillgång till

³⁹ Fitger, Peter, *Rättegångsbalken. En kommentar på Internet.*, 2007, s. 24:5a.

⁴⁰ 16 § Häkteslagen.

⁴¹ 3, 6, 9, 10, 11 och 12 §§ Häkteslagen. Se även SOU 2006:17, s. 110.

radio, TV och tidningar begränsas till att avse endast vissa tidningar och TV-program som exempelvis lokaltidningar och lokala nyhetsprogram.⁴²

I Häkteslagens 17 § stadgas att den misstänkte kan begära att rätten prövar ett beslut av åklagaren om att ålägga den häktade en restriktion av visst slag enligt Häkteslagen. Rätten skall pröva en sådan begäran i samband med att rätten prövar åklagarens generella tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5a § RB. Ett beslut om att tingsrätten godtar de enskilda restriktioner som åklagaren har meddelat kan inte överklagas till hovrätten.⁴³

2.4 EKMR

Den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna jämte tilläggsprotokoll gäller sedan 1 januari 1995 såsom svensk lag.⁴⁴ Av 2 kap. 23 § RF framgår det att det inte får meddelas någon lag eller annan föreskrift i strid med konventionen. I art. 3 EKMR stadgas att ingen får utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. I art. 5 EKMR anges uttömmande när frihetsberövanden är tillåtna.⁴⁵ Av art. 5 p. 1c framgår det att det är tillåtet att frihetsberöva en person på grund av misstanke om brott. En frihetsberövad skall enligt art. 5 p. 2 underrättas om skälen för åtgärden och om anklagelserna. I art. 5 p. 3 stadgas en rätt för den frihetsberövade att skyndsamt ställas inför domare och åtalas eller frigges inom skälig tid.⁴⁶ Av art. 5 p. 4 framgår vidare att den frihetsberövade har en rätt att snabbt få lagligheten av frihetsberövandet domstolsprövat. I art. 6 p. 1 stadgas att var och en som anklagas för brott skall vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som har upprättats enligt lag. Av art. 6 p. 2 framgår fortsättningsvis att var och en som anklagas för brott skall betraktas som oskyldig till dess att dennes skuld lagligen har fastställts. Oskyldighetspresumtionen är egentligen en del av rätten till en rättvis rättegång men principen har ansetts vara så viktig att man har valt att lyfta fram den i en särskild punkt.⁴⁷

2.4.1 Närmare om oskyldighetspresumtionen

Oskyldighetspresumtionen har sålunda uttryckligt stöd i art. 6 p. 2 EKMR. Däremot saknas direkt lagstöd för en oskyldighetspresumtion i svensk rätt men oskyldighetspresumtionen gäller sedan länge genom hävd.⁴⁸

⁴² SOU 2006:17, s. 111.

⁴³ SOU 2006:17, s. 113.

⁴⁴ Prop. 1997/98:104, s. 33.

⁴⁵ Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2007, s. 91.

⁴⁶ Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2007, s. 92.

⁴⁷ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 108.

⁴⁸ Felaktigt dömda – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006, s. 33.

Den juridiska oskyldighetspresumtionen innebär att utgångspunkten skall vara att alla misstänkta är oskyldiga. Oskyldighetspresumtionen motiveras av rättssäkerhetskrav och kan sägas innebära ett initialt ställningstagande till förmån för den misstänkte. Presumtionen är en grundläggande rättsprincip som konkretiseras genom olika rättsregler. Exempel på fall där oskyldighetspresumtionen får direkt genomslagskraft i lagen är regleringen av bevisbördan i brottmål. Oskyldighetspresumtionen fungerar också på ett mer övergripande plan som en handlingsnorm som tillgrips när det saknas övrig reglering eller då en reglering kan ifrågasättas. Likaså har oskyldighetspresumtionen en funktion i fall där rätten har att välja mellan flera olika tänkbara alternativ. När processen avslutas med en fällande dom är oskyldighetspresumtionens uppgift att se till att det arbete som har föregått den fällande domen både uppfattas som och är rättvist utfört.⁴⁹

De värderingar som ligger till grund för oskyldighetspresumtionen är desamma som de som ligger till grund för rättsprincipen ”in dubio pro reo” (i tveksamma fall till förmån för den tilltalade). Det handlar, i båda fallen, om en strävan efter att inte fälla en person till ansvar för ett brott han eller hon inte har begått. Oskyldighetspresumtionen är nära associerad med principen om parternas likställdhet i processen (equality of arms). Åklagaren har såväl åklagarmyndighetens resurser som polisens utredningsresurser till sitt förfogande. Den tilltalade har däremot endast tillgång till sin försvarare. Med hänsyn till resursfördelningen mellan parterna måste det hävdas att det råder bristande jämvikt dem emellan. Denna bristande jämvikt måste motverkas för att den ackusatoriska processprincipen skall kunna upprätthållas. Genom oskyldighetspresumtionens tillämpning blir åklagaren och den misstänkte mer jämställda.⁵⁰

Oskyldighetspresumtionen gäller från första brottsmisstanken till dess att det föreligger en lagakraftvunnen dom.⁵¹ Således skall oskyldighetspresumtionen respekteras under förundersökningen och under häktningstiden. En misstänkt kan inte avstå från den rätt som garanteras genom oskyldighetspresumtionen och rätten till en rättvis rättegång.⁵² Det bör dock noteras att det endast föreligger en kränkning av oskyldighetspresumtionen i fall där domstolen har godtagit medgivanden som den misstänkte otillbörligen har förmåtts avge under förundersökningen som bevis. Väljer däremot domstolen att bortse från medgivanden som har tillkommit under otillbörliga former föreligger inte något brott mot oskyldighetspresumtionen. Likaså föreligger ingen kränkning av oskyldighetspresumtionen om en högre instans eliminerar följderna av att en lägre instans inte har respekterat presumtionen.⁵³

⁴⁹ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 31-32, 36, 50, 58.

⁵⁰ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 33 50, 60-61.

⁵¹ Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2007, s. 270.

⁵² Karol Nowak, 2008-02-11.

⁵³ Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2007, s. 269.

Ur oskyldighetspresumtionen härleds också rätten till tystnad. Rätten till tystnad innebär att en person inte kan tvingas till att bidra till utredningen av sin egen brottslighet. Rätten kan åberopas såväl under förundersökningen som under rättegången.⁵⁴ De brottsutredande myndigheterna får inte ge den misstänkte löften som inte har stöd i rättsordningen för att försöka bryta igenom den misstänktes tystnad. För svensk del innebär detta att brottsutredande myndigheter inte kan utlova att den straffrättsliga bedömningen kommer att bli mildare om den misstänkte erkänner eller samarbetar.⁵⁵ Även förhör som hålls av andra än representanter för rättsväsendet underkastats kraven i art. 6 EKMR.⁵⁶

Rätten till tystnad är nära förknippad med rätten att inte behöva vittna mot sig själv. Denna rätt syftar till att skydda den misstänkte mot otillbörligt tvång och i förlängningen bidra till att den misstänkte erhåller en rättvis rättegång.⁵⁷

2.4.1.1 Allan mot Förenade Konungariket

I fallet Allan mot Förenade Konungariket tog Europadomstolen ställning till om det förelåg en kränkning av art. 6 EKMR.⁵⁸

2.4.1.1.1 Bakgrund

Allan misstänktes för mord och frihetsberövades. I polisförhör valde Allan konsekvent att använda sig av sin rätt till tystnad. I syfte att få fram information om Allans delaktighet i mordet valde polisen att låta en informatör dela cell med Allan. Informatören var själv kriminell och åtog sig uppdraget som informatör i utbyte mot en möjlighet att släppas fri mot borgen och mot att eventuellt senare dömas till en lindrigare påföljd. Informatörens uppgift var att under den gemensamma vistelsen försöka erhålla information om brottet. Enligt informatören medgav Allan under den gemensamma vistelsen att han hade befunnit sig på mordplatsen vid tiden för mordet. Allan dömdes till livstids fängelse och till grund för domen låg bland annat de medgivanden som Allan hade gjort inför informatören. Allan klagade till Europadomstolen och menade att rätten till en rättvis rättegång hade kränkts eftersom bevisupptagningen hade skett i strid med hans rätt till tystnad och utan hans samtycke.⁵⁹

2.4.1.1.2 Europadomstolens bedömning

Europadomstolen uttalade till en början att rätten till tystnad och rätten att inte belasta sig själv syftar till att skydda den misstänkte mot myndigheternas otillbörliga tvång. Därefter påpekade Europadomstolen att principernas tillämplighet inte är begränsade till fall där den misstänkte har

⁵⁴ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 195-196.

⁵⁵ SOU 2005:117, s. 71.

⁵⁶ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 235.

⁵⁷ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 196.

⁵⁸ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 231.

⁵⁹ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 231.

utsatts för direkt tvång eller till fall där myndigheterna har handlat direkt i strid med den misstänktes vilja. Enligt Europadomstolen respekteras inte den misstänktes val av att begagna sig av sin rätt till tystnad i fall där polisen väljer att genom olika knep försöka få fram information som polisen har misslyckats med att erhålla i förhör. En kränkning av rätten föreligger dock först sedan de uppgifter som har framkommit genom det utstuderade förfarandet används som bevisning i målet. Huruvida rätten till tystnad har kränkts i sådan grad att det innebär en kränkning av art. 6 EKMR beror på omständigheterna i det enskilda fallet.⁶⁰

I det förevarande fallet uppmärksammade Europadomstolen att vägledning för bedömningen kunde hämtas genom en analogi med kanadensisk rätt. Enligt kanadensisk rätt var bedömningen i ett fall som det förevarande beroende av relationen mellan informatören och polisen liksom av relationen mellan informatören och den misstänkte. Av kanadensisk rätt följde att rätten till tystnad endast skulle anses ha åsidosatts om informatören arbetade på uppdrag av polisen vid det tillfälle då den misstänkte gjorde medgivanden och om det var informatörens agerande som resulterade i medgivandena. Avgörande för om en informatör skulle betraktas som en representant för polisen var om det informationsutbyte som ägde rum mellan informatören och den misstänkte skulle ha ägt rum på det sätt som det gjorde om inte polisen hade givit informatören uppdraget. Huruvida bevisningen skulle anses vara ett resultat av informatörens handlande var vidare beroende av om samtalet mellan informatören och den misstänkte kunde jämföras med ett förhör.⁶¹

När det gällde bedömningen av om rätten till en rättvis rättegång hade kränkts i Allans fall uttalade Europadomstolen följande. Allan hade under polisförhören på inrådan av sin advokat konsekvent begagnat sig av sin rätt till tystnad. Informatören hade placerats i Allans cell och hade till uppgift att försöka få fram information om Allans delaktighet i brottet. De medgivanden som Allan gjorde om sin inblandning i brottet utgjorde huvudbevisningen eller åtminstone en väsentlig del av bevisningen mot Allan i den senare rättegången. Den information som Allan förmedlade till informatören avgavs inte spontant utan var ett resultat av informatörens ihärdiga utfrågning. Europadomstolen jämförde informatörens utfrågning med ett förhör. Under detta förhör erbjöds inte de rättssäkerhetsgarantier som omgärdar ett ordinärt polisförhör. Vid ett ordinärt förhör är exempelvis vanligtvis den misstänktes försvarare närvarande. Europadomstolen uppmärksammade vidare att Allan visserligen inte hade utsatts för något direkt tvång men att han befann sig under psykisk press vilket medförde att frivilligheten i hans medgivanden kunde ifrågasättas. Den psykiska pressen bestod i att Allan var misstänkt för mord, frihetsberövad och underkastad press från polisens sida vid de ordinära förhören. I detta tillstånd antog Europadomstolen att Allan var benägen att känna förtroende för informatören som han delade cell med. Med hänsyn härtill menade Europadomstolen att den information som hade åtkommit genom

⁶⁰ Allan mot Förenade Konungariket, p.50-51.

⁶¹ Allan mot Förenade Konungariket, p.51.

användningen av informatören måste anses ha inhämtats i strid med Allans vilja och att användningen av informationen såsom bevisning i målet utgjorde en kränkning av rätten till tystnad och rätten att inte belasta sig själv. Det förelåg således en kränkning av art. 6 EKMR.⁶²

2.4.1.1.3 Nowak

I sin avhandling “Oskyldighetspresumtionen” kommenterar Karol Nowak fallet Allan mot Förenade Konungariket. Han uppmärksammar härvid att rätten till tystnad utgör en del av kärnan i rätten till en rättvis rättegång. Denna rätt får inte undermineras av tvång eller genom att det som har framkommit genom användningen av sådana medel utgör bevisning i den kommande rättegången. Nowak uppmärksammar också att med tvång likställs olika former av knep för att få den misstänkte att lämna information. Förutom användningen av list krävs det dock även att den misstänkte befinner sig i en pressad situation. Exempel härpå är att den misstänkte är frihetsberövad. Begagnandet av knep i en pressande situation anses utgöra otillbörligt tvång vilket innebär en kränkning av rätten till tystnad.⁶³

Nowak poängterar vidare att Europadomstolen ansåg att förhörspersonens vilja var av avgörande betydelse men menar själv att den misstänktes vilja uteslutande torde bestå i en önskan om en friande dom. Nowak menar därför att Europadomstolens uttalande skall förstås som ett krav på att den misstänkte inte får utsättas för otillbörligt tvång. Ett visst mått av tvång är dock tillåtet. Det avgörande för om rätten till en rättvis rättegång har åsidosatts torde vara om förhöret har ägt rum under öppna former och om den hörde har haft kännedom om sina rättigheter.⁶⁴

2.5 Skydd mot otillbörliga förhörsmetoder i svensk rätt

Även i svensk rätt finns det ett skydd mot otillbörliga förhörsmetoder. I 23 kap. 12 § RB stadgas att förhørsledaren inte får använda medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglingar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttrötning eller andra otillbörliga åtgärder i syfte att framkalla bekännelse eller uttalande i viss riktning. Enligt förarbetena innebär förbudet mot att förhørsledaren lämnar medvetet oriktiga uppgifter att denne inte får uppge att det finns viss bevisning mot den misstänkte om denna inte finns. Förbudet mot otillbörliga förhörsmetoder innefattar också ett förbud mot att förhørsledaren använder sig av frågor i vilka förhørsledaren utgår från att den misstänkte har begått en gärning som han eller hon inte har erkänt. Förhørsledaren får dock framhålla uppgifter som är besvärande för den

⁶² Allan mot Förenade Konungariket, p. 52–53.

⁶³ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 232-233.

⁶⁴ Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 2003, s. 232-233.

misstänkte eller fokusera på motsägelser i de uppgifter som den misstänkte lämnar.⁶⁵ Förbudet mot förespegling om särskilda förmåner anses inte, enligt motiven, omfatta ett fall där förhållanden framhåller för den misstänkte att denne kan komma att erhålla ett mildare straff om han eller hon erkänner gärningen. Ekelöf menar dock att det idag inte torde anses vara godtagbart att förhållanden gör sådana uttalanden.⁶⁶

Om en person erkänner under former som står i strid med 23 kap. 12 § RB bör erkännandet ändå, i enlighet med den fria bevisprövningens princip, kunna beaktas. De förhållanden under vilka erkännandet avgavs får dock betydelse vid bevisvärderingen. Bevisvärdet av ett sådant erkännande torde vara mycket begränsat men det kan inte uteslutas att det finns fall där även ett erkännande som har avgetts under otillbörliga former kan tillerkännas ett så högt bevisvärde att det läggs till grund för en fällande dom.⁶⁷

I engelsk rätt är det däremot otillåtet att använda erkännanden som har tillkommit genom löften, hot eller tortyr. Som skäl härför anges att otillbörligt avgivna erkännanden är opålitliga och att de dessutom strider mot principen om att ingen skall behöva belasta sig själv. Dessutom anses ett underkännande av otillbörligt avgivna erkännanden motverka polisiära övergrepp gentemot misstänkta.⁶⁸

2.6 Europarådets tortyrkonvention

Europarådet antog år 1987 den europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Tortyrkonventionen innehåller inte någon definition av begreppet tortyr men konventionen har antagits under beaktande av EKMR och då särskilt art. 3. Genom tortyrkonventionen upprättades en kommitté till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Den s.k. tortyrkommittén har rätt till fullständig information om de platser i konventionsstaterna där personer sitter frihetsberövade. Kommittén har likaså obegränsat tillträde till dessa platser och har då även en möjlighet att samtala med de frihetsberövade i enrum.⁶⁹ Tortyrkommittén fullgör sin uppgift genom periodiska besök i konventionsstaterna.⁷⁰ Kommittén har hittills gjort fyra besök i Sverige. Besöken ägde rum år 1991, 1994, 1998 och 2003.⁷¹ I de rapporter som tortyrkommittén har upprättat efter sina besök i Sverige har det framförts kritik avseende förhållandena i de svenska häktena och mot den omfattande användningen av restriktioner. Kritiken har

⁶⁵ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 125-126. Se även SOU 1938:44, s. 290 och SOU 1926:32, s. 69.

⁶⁶ Ekelöf, Per Olof, m.fl., *Rättegång – Femte häftet*, 1998, s. 123.

⁶⁷ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 127-128.

⁶⁸ Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, 1994, s. 49.

⁶⁹ SOU 2006:17, s. 63.

⁷⁰ Ds 1996:46, s. 21.

⁷¹ SOU 2006:17, s. 63.

föranlett Sverige att vidta rättsliga åtgärder. Jag kommer nedan att presentera den kritik som kommittén har riktat mot Sverige, hur Sverige har bemött kritiken och de rättsliga åtgärder som har vidtagits med anledning av kommitténs kritik.

2.7 Tidigare rättslig reglering av restriktioner och tortyrkommitténs besök

2.7.1 Reglering vid Häkteslagens tillkomst

Vid Häkteslagens tillkomst år 1977 behövde inte åklagaren ha rättens generella tillstånd till att meddela restriktioner.⁷² 1974 års Häktesutredning hade visserligen föreslagit att den häktade skulle ha en möjlighet att begära att rätten prövade en åklagares beslut om att meddela restriktioner men förslaget kritiserades av ett antal remissinstanser och ledde inte till några lagändringar.⁷³ Den häktade hade således inte någon möjlighet att överklaga ett restriktionsbeslut till domstol. I förarbetena till Häkteslagen uttalades det dock att tanken var att åklagaren inte skulle meddela restriktioner i fall där rätten inte hade funnit att kollusionsfara var för handen. Något lagligt hinder mot att åklagaren meddelade restriktioner även i fall där häktningsgrunden inte var kollusionsfara, förelåg emellertid inte.⁷⁴

En häktad som var missnöjd med en åklagares restriktionsbeslut kunde begära att en överordnad åklagare överprövade åklagares beslut.⁷⁵ Förfarandet var inte reglerat i lag utan hade utvecklats genom praxis inom åklagarväsendet. Det var mycket sällsynt att en häktad begärde överprövning.⁷⁶

2.7.2 Tortyrkommitténs besök år 1991

2.7.2.1 Tortyrkommitténs kritik

År 1991 fick Sverige besök av Europarådets tortyrkommitté. Tortyrkommittén granskade då häktesverksamheten och rekommenderade att restriktioner för häktade skulle begränsas till ett minimum. Likaså rekommenderade kommittén att beslut om restriktioner skulle omprövas regelbundet samt att ett restriktionsbeslut borde kunna överklagas till en

⁷² SOU 2006:17, s. 114.

⁷³ Prop. 1997/98:104, s. 24.

⁷⁴ SOU 2006:17, s. 114.

⁷⁵ SOU 2006:17, s. 114.

⁷⁶ Ds 1996:46, s. 57.

oberoende instans. Tortyrkommittén rekommenderade också att de häktade skulle erbjudas en möjlighet till gemensamhet under åtminstone åtta timmar per dag.⁷⁷

2.7.2.2 Regeringens svar på tortyrkommitténs kritik

Regeringen uppmärksammade i sitt svar på 1991 års rapport att omfattande renovering och ombyggnad hade företagits eller avsågs vidtas i syfte att öka möjligheterna för häktade att erhålla sysselsättning och social samvaro. Den genomförda eller planerade renoveringen och ombyggnaden skulle också bidra till ökade möjligheter till kontakt med omvärlden för de häktade. Trots åtgärderna menade regeringen att Sverige inte skulle kunna uppfylla kommitténs krav på att häktade skulle erbjudas en möjlighet till vistelse utanför cellen under åtta timmar om dagen. Regeringen menade att en gräns på fyra timmar var mer realistisk.⁷⁸

2.7.2.3 Lagändringar föranledda av kritiken

Sverige ändrade år 1994 sin lagstiftning avseende restriktioner. Ändringarna föranleddes bland annat av tortyrkommitténs kritik efter besöket år 1991. Genom lagändringarna 1994 infördes 24 kap. 5a § RB såsom en ny lagregel och det uppställdes nu krav på att åklagaren skulle ha rättens generella tillstånd till restriktioner. Tingsrättens beslut i tillståndsfrågan kunde överklagas särskilt. Däremot infördes det inte någon möjlighet för den misstänkte att överklaga åklagarens beslut om en enskild restriktion.⁷⁹ I propositionen inför införandet av 24 kap. 5a § RB framhölls det att andelen häktade med restriktioner var förhållandevis stor. Detta fick till följd att även häktade som inte var underkastade restriktioner isolerades i större omfattning än vad som var nödvändigt eftersom personalen inte hade tillräckligt med tid för dem. En hög andel häktade med restriktioner ansågs vara mycket resurskrävande.⁸⁰ Ett av syftena med att införa 5a § var därför att minska andelen häktade som var underkastade restriktioner. Införandet av 5a § skulle också innebära att den häktade erhöll ett långtgående skydd mot att påföras restriktioner i onödan.⁸¹ Föredragande departementschefen var av den uppfattningen att införandet av 24 kap. 5a § RB innebar att de rekommendationer som tortyrkommittén hade framfört i sin rapport efter 1991 års besök tillgodosågs. Departementschefen ansåg också att de häktade genom lagändringarna erhöll med ett långtgående skydd mot att underkastas restriktioner i onödan.⁸²

⁷⁷ CPT/Inf (92) 4, s. 27, 29. Se även SOU 2006:17, s. 80, 115.

⁷⁸ CPT/Inf (92) 6, s. 20-21.

⁷⁹ SOU 2006:17, s. 116.

⁸⁰ Prop. 1993/94:24, s. 62-63.

⁸¹ Ds 1996:46, s. 27.

⁸² Prop. 1993/94:24, s. 76. Se även Ds 1996:46, s. 27-28.

2.7.3 Tortyrkommitténs besök år 1994

2.7.3.1 Tortyrkommitténs kritik

År 1994 gjorde Europarådets tortyrkommitté ett förnyat besök i Sverige. Kommittén granskade vid besöket häktningsförfarandet och påpekade att andelen häktade med restriktioner fortfarande var stor. Likaså uppmärksammade kommittén att restriktionerna vanligtvis kvarstod ända fram till huvudförhandlingen. Återigen uppmärksammade därför kommittén att en häktad som hade ålagts restriktioner borde ha en möjlighet att få åklagarens beslut om enskilda restriktioner prövat av ett oberoende organ eller av domstol. Åklagaren borde också, enligt kommittén, vara skyldig att specificera vilka enskilda restriktioner som denne avsåg ålägga den häktade när han eller hon begärde rättens tillstånd till restriktioner. Likaså rekommenderade kommittén Sverige att införa en reglering som innebar att skälen för ett restriktionsbeslut skulle dokumenteras skriftligen. Även den frihetsberövade skulle, enligt kommitténs rekommendation, erhålla en skriftlig motivering av restriktionsbeslutet såvida detta inte var till men för brottsutredningen. Kommittén ansåg inte att den svenska lagstiftningen innebar en rimlig avvägning mellan behovet av en effektiv brottsutredning och intresset av att inte ålägga den häktade restriktioner i onödan. Vidare kritiserade tortyrkommittén att det endast fanns begränsade möjligheter till sysselsättning och social samvaro för de frihetsberövade vid Kronobergshäktet.⁸³

2.7.3.2 Regerings svar på tortyrkommitténs kritik

I sitt svar till tortyrkommittén medgav regeringen att det fanns fog för kommitténs kritik avseende de begränsade möjligheterna till sysselsättning och social samvaro. Regeringen framhöll att åtgärder därför skulle vidtas för att häktningstiden skulle bli humanare och för att möjligheterna till social samvaro skulle öka. Likaså skulle det vidtas åtgärder för att förebygga de skadliga effekter som en häktning med restriktioner kunde innebära för den frihetsberövade.⁸⁴

Regeringen uppmärksammade också i sitt svar att det är en viktig processprincip i svensk rätt att uppgifter som lämnas av parter och vittnen vid huvudförhandlingen är av avgörande betydelse för prövningen av målet. Detta gäller oavsett om andra uppgifter har lämnats under förundersökningen. Av denna anledning kan det vara befogat att en frihetsberövad åläggs restriktioner i sina kontakter med omvärlden. Med hänsyn till den svenska processordningen kan det därför antas att andelen häktade med restriktioner var större i Sverige än i länder med en annan typ av processordning. Regeringen uppmärksammade också att 24 kap. 5a § RB hade införts den 1 januari 1994 och att effekterna av lagändringen ännu inte hade hunnit utvärderas. När det sedan gällde tortyrkommitténs

⁸³ CPT/Inf (95) 5, s. 13-16. Se även SOU 2006:17, s. 116-117.

⁸⁴ CPT/Inf (95) 12, s. 1-2.

rekommendation om att åklagaren borde specificera vilka enskilda restriktioner som åklagaren avsåg ålägga den häktade framhöll regeringen att en sådan ordning skulle innebära att domstolen intog en alltför aktiv roll i förundersökningsarbetet vilket var främmande för den svenska processordningen. Dessutom menade regeringen att det var tveksamt om en sådan ordning skulle medföra en reduktion av användningen av restriktioner eller av den tid under vilken den häktade var ålagd sådana. Regeringen hänvisade också till möjligheten för den häktade att begära en överordnad åklagares överprövning av ett enskilt restriktionsbeslut.⁸⁵

2.7.3.3 Lagändringar föranledda av kritiken

I promemorian, ”Restriktioner för häktade”, som upprättades inom Justitiedepartementet år 1996 föreslogs det att tingsrätten skulle ta ställning till vilka restriktioner som skulle omfattas av ett tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5a § RB.⁸⁶ Förslaget erhöll viss kritik i remissvaren. Även regeringen var kritisk till förslaget och framhöll att det kunde ifrågasättas om det var lämpligt att domstolen skulle ha en sådan insyn i förundersökningsarbetet. Rollfördelningen mellan domstolen och åklagaren skulle kunna förändras om promemorians förslag genomfördes. Enligt regeringen var det också åklagarna som hade de bästa möjligheterna att efter behov besluta om restriktioner. Regeringen valde därför istället att föreslå att den häktade skulle ha rätt att begära att rätten prövade åklagarens beslut om att meddela en enskild restriktion. Rätten till omprövning begränsades dock till en instans. Regeringen ansåg att ett införande av en möjlighet för den häktade att begära rättens prövning av ett enskilt restriktionsbeslut var ägnat att reducera användningen av restriktioner till fall där det var absolut nödvändigt. Vidare ansåg regeringen att en sådan ordning väsentligen uppfyllde tortyrkommitténs rekommendationer.⁸⁷ Regeringens förslag föranledde införandet av en ny § 17 i Häkteslagen år 1999.

Det föreslogs också i promemorian att en åklagare skulle vara skyldig att ange de omständigheter som denne grundade sin begäran om tillstånd till restriktioner på. Åklagaren skulle således vara skyldig att ange skälen för sitt yrkande enligt 24 kap. 5a § RB.⁸⁸ Detta förslag godtog regeringen och förslaget föranledde lagändringar i 24 kap. 5a § och 14 § RB. Lagändringarna trädde i kraft år 1999. Det bör uppmärksammas att lagändringarna inte innebar att åklagaren skriftligen behövde redovisa skälen för sitt yrkande utan det var tillräckligt att dessa redovisades muntligen vid förhandlingen.⁸⁹ Tortyrkommittén hade i sin rapport rekommenderat att skälen skulle redovisas skriftligen.

Vidare uppmärksammades det, i promemorian, att införandet av 24 kap. 5a § RB inte hade fått avsedd effekt. Införandet hade inte inneburit att frågan

⁸⁵ CPT/Inf (95) 12, s. 6-9.

⁸⁶ Ds 1996:46, s. 85.

⁸⁷ Prop. 1997/98:104, s. 37, 38, 41, 42. Se även SOU 2006:17, s. 117-118 och 128.

⁸⁸ Ds 1996:46, s. 87.

⁸⁹ Prop. 1997/98:104, s. 53.

om restriktioner hade lyfts fram i domstolsförfarandet. Utredarnas undersökning visade nämligen att det inte fördes någon närmare diskussion vid häktningsförhandlingarna om de restriktioner som åklagaren avsåg ålägga den häktade. Tvärtom visade undersökningen att domstolen i de allra flesta fall biföll åklagarens begäran om ett tillstånd till restriktioner. Undersökningen visade också att andelen häktade med restriktioner var i stort sett densamma som innan 5a § infördes.⁹⁰

I promemorian redogjordes också för enkätundersökningar som hade besvarats av försvarare, häktespersonal, åklagare och domare. Av enkätundersökningen som hade gått ut till åklagarna framgick det att det var vanligt att de häktade begärde lättnader i meddelade restriktioner och att det förekom att åklagarna beviljade sådana lättnader. Initiativet togs alltså vanligtvis av de häktade själva men även häktespersonalen och utredningsmannen kunde initiera frågan. Lättnaderna brukade vanligtvis resultera i att en häktad tilläts telefonera och ta emot besök under avlyssning respektive övervakning. I övrigt framgick det att det sällan förekom några ändringar i beslutade restriktioner utan de restriktioner som åklagaren hade beslutat om brukade kvarstå fram till huvudförhandlingen. Av enkätundersökningen framgick också att det var sällsynt att tingsrätten beslutade om att restriktioner skulle bestå sedan huvudförhandling hade hållits i målet.⁹¹

Försvararna rapporterade i sina enkätsvar att de häktade upplevde inskränkningar i rätten till besök och telefonsamtal som mest ingripande. Inskränkningar av besök och telefonsamtal till nära anhörig upplevdes som allra svårast. Därefter ansågs inskränkningar i rätten till tillgång till radio och TV samt förbud mot gemensam vistelse och förvaring som mest ingripande.⁹²

2.7.4 Tortyrkommitténs besök år 1998

2.7.4.1 Tortyrkommitténs kritik

I sin rapport efter besöket år 1998 uppmärksammade tortyrkommittén följande. Andelen häktade med restriktioner vid häktena i Stockholm var ungefär densamma som vid 1994 års besök. Vid en jämförelse mellan förhållandena vid besöket 1994 och besöket 1998 noterade dock tortyrkommittén att den tid under vilken den häktade var underkastad restriktioner hade förkortats. År 1998 var det relativt ovanligt att en häktad ålades restriktioner under en längre tid än fyra till åtta veckor. Denna positiva utveckling, menade tortyrkommittén, hade främst sin grund i att den tid som den misstänkte satt häktad i avvaktan på huvudförhandling hade förkortats. I de fall där den misstänkte var ålagd restriktioner ända fram till

⁹⁰ Ds 1996:46, s. 9.

⁹¹ Ds 1996:46, s. 54-56.

⁹² Ds 1996:46, s. 60-61.

huvudförhandlingen i tingsrätten mildrades restriktionerna i regel efterhand.⁹³

Vid 1998 års besök samtalade tortyrkommittén med tre tingsrättsdomare. Domarna uppgav då att ingen av dem kunde erinra sig om att de vid ett enda tillfälle skulle ha avslagit en begäran från åklagaren om tillstånd till restriktioner.⁹⁴

Precis som vid besöket år 1994 var restriktioner i form av inskränkningar i rätten att ta emot och skicka brev, ta emot besök och ringa och ta emot telefonsamtal vanligast. Däremot var det mindre vanligt med inskränkningar i tillgången till radio, TV och tidningar.⁹⁵

Tortyrkommittén uttalade sig vidare i positiva ordalag om de lagförslag som regeringen lagt fram och som senare ledde till lagändringarna år 1999. Kommittén ansåg dock att det också borde införas en reglering enligt vilken åklagaren var skyldig att förse rätten med ett ordentligt, företrädevis skriftligt, underlag avseende behovet av restriktioner inför domstolsprövningen. Enligt kommittén krävdes det ett ordentligt underlag för att rätten skulle kunna göra en rimlig avvägning mellan behovet av en effektiv brottsutredning och det intrång som restriktioner innebär för den häktade. Kommittén ansåg också att den häktade borde ha en möjlighet att överklaga tingsrättens beslut, enligt 17 § Häkteslagen, om att låta de restriktioner som åklagaren meddelat bestå. Tortyrkommittén rekommenderade dessutom Sverige att vidta åtgärder för att i betydande utsträckning öka tiden för vistelse utanför cellen.⁹⁶

2.7.4.2 Regeringens svar på tortyrkommitténs kritik

I sitt svar på tortyrkommitténs rapport framhöll regeringen att Sverige i ett internationellt perspektiv endast frihetsberövade ett fåtal i avvaktan på rättegång. Den tid som en person satt frihetsberövad var dessutom i de flesta fall kort. Med hänsyn härtill menade regeringen att det var tillräckligt att den häktade hade en möjlighet att få en åklagares enskilda restriktionsbeslut prövat i en instans. Således ansåg inte regeringen att det borde införas en möjlighet till att överklaga tingsrättens godtagande av en enskild restriktion sedan den frihetsberövade hade begärt tingsrättens prövning enligt 17 § Häkteslagen. I sitt svar framhöll även regeringen att de lagändringar som skulle träda i kraft den 1 januari 1999 syftade till att ge den frihetsberövade ett ökat skydd samtidigt som intresset av en effektiv förundersökning tillgodosågs. När det sedan gällde tortyrkommitténs kritik rörande möjligheterna till gemensamhet och utevistelse framhöll regeringen att Sverige avsåg att vidta åtgärder för att öka möjligheterna till utevistelse men att åtgärderna inte skulle leda till att kommitténs krav helt uppfylldes. Regeringen påpekade vidare att det hade vidtagits åtgärder och att det skulle

⁹³ CPT/Inf (99) 4, s. 25.

⁹⁴ CPT/Inf (99) 4, s. 25.

⁹⁵ CPT/Inf (99) 4, 25. Se även SOU 2006:17, s. 119.

⁹⁶ CPT/Inf (99) 4, s. 27, 30. Se även SOU 2006:17, s. 80, 119-120.

vidtas ytterligare åtgärder för att erbjuda häktade ytterligare sysselsättning och umgänge.⁹⁷

2.7.5 Tortyrkommitténs besök år 2003

2.7.5.1 Tortyrkommitténs kritik

Tortyrkommittén betonade i sin rapport efter 2003 års besök att kommittén nu hade fört en dialog med Sverige i mer än 10 år om användningen av restriktioner. Sverige hade i och för sig genomfört åtgärder med anledning av kritiken men det fanns fortfarande skäl att kritisera användningen av restriktioner i Sverige. I rapporten betonade kommittén att restriktioner endast borde få användas i fall där åklagaren lyckas övertyga rätten om att det föreligger ett behov av att inskränka den häktades kontakter med omvärlden. Kommittén kritiserade därför att åklagaren endast var skyldig att muntligen motivera sin begäran om tillstånd till restriktioner. Likaså kritiserade tortyrkommittén att åklagaren inte specificerade vilka enskilda restriktioner som åklagaren avsåg att underkasta den frihetsberövade. Åklagaren var visserligen, sedan han eller hon hade erhållit rättens generella tillstånd, skyldig att ange på vilka grunder som de enskilda restriktionerna meddelades men en undersökning som tortyrkommittén hade genomfört vid sitt besök visade att åklagarna i många fall underlät att redovisa skälen. Enligt kommittén var det mycket svårt för den frihetsberövade och dennes advokat att överklaga enskilda restriktioner i fall där åklagaren inte hade dokumenterat grunderna för restriktionsbeslutet. En åklagare som hade tillfrågats i kommitténs undersökning vittnade också om att domare endast i begränsad utsträckning intresserade sig för vilka specifika restriktioner som ålades de frihetsberövade.⁹⁸

Med anledning av den framförda kritiken rekommenderade kommittén Sverige att införa en reglering som föreskrev att åklagaren var skyldig att uppge motiverande skäl för sin tillståndsbeväran. Kommittén framhöll också att Sverige borde överväga att införa en reglering där domstolens beslut om att ge åklagaren tillstånd till att meddela restriktioner också innehöll en anvisning om vilka enskilda restriktioner som åklagaren fick meddela. Rättens tillståndsbeslut borde vidare innehålla en fullständig motivering till varför tillstånd hade givits.⁹⁹

Återigen kritiserade också kommittén att tingsrättens godtagande av ett restriktionsbeslut, enligt 17 § Häkteslagen, inte kunde överklagas till hovrätten. I rapporten upprepade dessutom tortyrkommittén sin tidigare rekommendation om att Sverige borde arbeta för att alla häktade kunde tillbringa en skälig del av dagen utanför sina celler. Under denna tid skulle de häktade erbjudas möjlighet att utföra meningsfull sysselsättning.¹⁰⁰

⁹⁷ CPT/Inf (99) 4, s. 69-71.

⁹⁸ CPT/Inf (2004) 32, s. 25-26. Se även SOU 2006:17, s. 120-121.

⁹⁹ CPT/Inf (2004) 32, s. 28. Se även SOU 2006:17, s. 121.

¹⁰⁰ CPT/Inf (2004) 32, s. 27, 28, 30. Se även SOU 2006:17 s. 80, 122.

Tortyrkommittén besökte år 2003 häktet i Göteborg, Umeå och häktet Västberga i Stockholm. När tortyrkommittén besökte häktet i Göteborg var 63 % av de frihetsberövade underkastade restriktioner. Av de nyanlända var en ännu större andel ålagda restriktioner. Detta kan jämföras med att mellan 40 och 50 % av de frihetsberövade vid häktena i Malmö och Stockholm var underkastade restriktioner vid tortyrkommitténs besök år 1998. Vid häktet i Göteborg upphävdes eller mildrades restriktionerna i flertalet fall efter ett par veckor. Vid tortyrkommitténs besök mellan den 27 januari och den 5 februari 2003 var endast 5 av de 14 intagna som hade frihetsberövats under augusti och september 2002 fortfarande underkastade restriktioner. Vid tortyrkommitténs besök vid häktet i Umeå uppmärksammade kommittén att endast 3 av de 26 frihetsberövade var föremål för restriktioner.¹⁰¹

Restriktioner avsåg, precis som tidigare, nästan uteslutande inskränkningar i rätten att ta emot besök, telefonera och att vistas tillsammans med andra häktade. Däremot var det ovanligt med inskränkningar i tillgången till radio, tidningar och TV.¹⁰²

Under besöket år 2003 granskades också de materiella förhållandena i häktena. Tortyrkommittén framhöll att standarden i häktena generellt var god. De frihetsberövade vistades i en cell om 6-10 kvadratmeter. Inredningen bestod av en säng, ett bord, en stol och en garderob. Om inte den frihetsberövade var ålagd restriktioner fanns också i cellen en radio och/eller en TV. Tortyrkommittén kritiserade dock att frihetsberövade som var ålagda restriktioner endast hade begränsade möjligheter till utomhusvistelse. De häktade med restriktioner i Göteborg och Umeå och samtliga häktade vid Västberga hade endast tillgång till en rastgård med en yta på 15 till 25 kvadratmeter. De som satt häktade vid Västberga erbjöds inte heller daglig utevistelse.¹⁰³

Svenska myndigheter har satt upp som mål att en frihetsberövad som inte är ålagd restriktioner skall ha möjlighet att vistas utanför sin cell under 6 timmar per dag. Frihetsberövade som är underkastade restriktioner bör erbjudas vistelse utanför cellen under 2 timmar per dag. Tortyrkommittén konstaterade att målet generellt uppfylldes avseende frihetsberövade som inte var underkastade restriktioner vid häktet i Umeå. Vid häktet i Göteborg erbjöds däremot endast 30 % av de frihetsberövade, som inte var ålagda restriktioner, vistelse utanför cellen enligt målet. Vid häktet Västberga var situationen ännu sämre. Här var alla frihetsberövade, såväl de som hade ålagts restriktioner som de som inte hade ålagts några, inlåsta i sina celler i uppemot 23 timmar om dygnet. När det gällde frihetsberövade som var föremål för restriktioner uppfylldes inte heller målet att de frihetsberövade skulle erbjudas vistelse utanför cellen under 2 timmar om dagen vid häktena i Umeå och Göteborg. Tortyrkommittén kritiserade Sverige för att häktade

¹⁰¹ CPT/Inf (2004) 32, s. 27.

¹⁰² CPT/Inf (2004) 32, s. 27.

¹⁰³ CPT/Inf (2004) 32, s. 28-29.

med restriktioner generellt fick spendera så mycket tid inlåsta i sina celler.¹⁰⁴

Tortyrkommittén uppmärksammade också i sin rapport de negativa effekter på den frihetsberövades psykiska hälsa som isolering kan ge upphov till. De läkare som hade assisterat tortyrkommittén vid deras granskning av häktet i Göteborg menade att de häktade som var ålagda restriktioner vid häktet ofta uppvisade symtom på ångest och depression. Likaså led de ofta av sömnrubbingar, rastlöshet och psykosomatiska besvär som nack- och ryggsmärtor samt huvudvärk. Medicinsk personal vid häktet gav uttryck för att delegationens observationer var korrekta. Den medicinska personalen påpekade dessutom att det inte var ovanligt att de frihetsberövade uppvisade koncentrationssvårigheter och minnesproblem under den tid som de satt isolerade. Likaså verkade en psykiatrisk sjukdom som den frihetsberövade led av innan frihetsberövandet förvärras av isoleringen. Med hänsyn till de psykiska implikationer som en isolering riskerar att ha på den frihetsberövades psykiska hälsa rekommenderade tortyrkommittén Sverige att se till att häktade med restriktioner garanteras mänsklig kontakt genom exempelvis umgänge med personal.¹⁰⁵

2.7.5.2 Regeringens svar på tortyrkommitténs kritik

Sverige lämnade ett officiellt svar på tortyrkommitténs rapport. I en skrivelse till kommittén i juli 2005 har ytterligare kommentarer lämnats. Av dessa dokument framgår det att Sverige anser sig, vid en jämförelse med andra konventionsstater, häkta förhållandevis få personer i avvaktan på rättegång. Likaså ansåg Sverige att de svenska häktningstiderna är relativt korta. I svaren uppmärksammades också en utvärdering som hade genomförts år 1997. Denna utvärdering utvisade att 60 % av de häktade hade häktats på grund av kollusionsfara. Flertalet av dessa personer skulle inte ha häktats om det inte hade funnits grund för att meddela restriktioner. Enligt Sverige förklarade detta varför en så stor andel av de häktade var ålagda restriktioner. Sverige framhöll vidare att rätten har tillgång till den information som behövs för att göra en god bedömning av om restriktioner behövs i det enskilda fallet. Rätten erhåller informationen genom att åklagaren muntligen inför rätten redovisar grunderna för behovet av restriktioner. Åklagaren måste också redovisa skälen för ett restriktionsbeslut om den häktade begär att rätten prövar åklagarens beslut om att meddela en viss restriktion enligt 17 § Häkteslagen.¹⁰⁶

När det gällde tortyrkommitténs kritik avseende att häktade med restriktioner tillbringar alltför stor del av dygnet inlåsta i sina celler svarade regeringen att åtgärder hade vidtagits för att öka tiden för vistelse utanför cellen. Bland annat hade nya aktiviteter och sysselsättningar introducerats under tiden 1996-1999. Utvecklingen hade dock avstannat till följd av brist på finansiering, överbeläggning och brist på lämpliga utrymmen.

¹⁰⁴ CPT/Inf (2004) 32, s. 29-30.

¹⁰⁵ CPT/Inf (2004) 32, s. 31-32.

¹⁰⁶ SOU 2006:17, s. 122-123.

Regeringen framhöll vidare att frihetsberövade som var ålagda restriktioner hade möjlighet att vistas utanför sin cell under två timmar om dagen eller mer vid häktet i Umeå. Eftersom andelen häktade med restriktioner var anmärkningsvärt stor vid häktet i Göteborg menade regeringen att det var svårt att utöka de häktades tid utanför cellen. Däremot skulle åtgärder vidtas för att häktade vid Västberga skulle få möjlighet till gemensamhet inom några månader.¹⁰⁷

När det gällde de häktades möjligheter till utomhusvistelse framhöll regeringen att rastgården vid häktet i Göteborg hade byggts ut under 1998-2001 och att dess yta hade ökat från 12 kvadratmeter till 25 kvadratmeter. Utbyggnaden hade föranletts av tortyrkommitténs tidigare kritik. Några ytterligare åtgärder för att utöka utrymmet kunde inte vidtas. Regeringen svarade också att frihetsberövade vid häktet Västberga erbjöds utevistelse under en timme per dag.¹⁰⁸

2.8 Kommissarien för mänskliga rättigheter besöker Sverige år 2004

År 2004 fick Sverige åter besök. Denna gång av Europarådets särskilda kommissarie för mänskliga rättigheter. I kommissariens rapport redovisades bland annat den information som kommissarien hade fått av Justitiedepartementet. Enligt Justitiedepartementet berodde den relativt frekventa användningen av restriktioner på att det i Sverige uppställs höga beviskrav för att rätten skall bifalla en häktningsframställan. Många personer skulle inte ha häktats om det inte förelåg kollusionsfara och fanns grund för att meddela restriktioner. Kommissarien godtag att de höga beviskraven i viss mån kunde förklara varför en så stor andel av de häktade var underkastade restriktioner i sina kontakter med omvärlden men ansåg inte att de höga beviskraven kunde berättiga en nästan regelmässig användning av restriktioner. I sin rapport rekommenderade därför kommissarien Sverige att göra ytterligare ansträngningar för att tillförsäkra att restriktioner inte användes i fall där det inte var absolut nödvändigt.¹⁰⁹

2.9 Förslag till ny reglering i SOU 2006:17

Häktesutredningen fick år 2005 i uppdrag att lämna förslag till en ny samlad reglering av häktesverksamheten. I SOU 2006:17 förslår Häktesutredningen en rad lagändringar. Utredningen föreslår exempelvis att tingsrättens beslut

¹⁰⁷ CPT/Inf (2004) 33, s. 14.

¹⁰⁸ CPT/Inf (2004) 33, s. 13.

¹⁰⁹ CommDH (2004) 13/08, p. 7. Se även SOU 2006:17, s. 123.

om att ge åklagaren tillstånd till restriktioner också skall innehålla en anvisning om vilka enskilda restriktioner som tillståndet omfattar. Tingsrättens beslut i frågan skall enligt förslaget kunna överklagas till hovrätten. Enligt Häktesutredningens mening skulle införandet av en sådan reglering medföra att rättsens förutsättningar att bedöma behovet av restriktioner i det enskilda fallet förbättrades vilket i sin tur skulle minska risken för slentrianmässiga restriktionsbeslut. Om rätten redan från början tar ställning till vilka enskilda restriktioner som omfattas av tillståndet finns det inte något behov för den frihetsberövade att begära rättsens prövning av ett enskilt restriktionsbeslut. Genom Häktesutredningens förslag förlorar således 17 § Häkteslagen sin funktion och bestämmelsen kommer därför att utmönstras om förslaget genomförs.¹¹⁰

En åklagare som begär rättsens tillstånd till att få inskränka den häktades kontakter med omvärlden skall också, enligt Häktesutredningen förslag, ange vilka enskilda restriktioner som han eller hon avser att meddela. Likaså skall åklagaren vid sin begäran motivera vilka omständigheter som han eller hon anser föranleder ett behov av att meddela en enskild restriktion. Åklagaren behöver dock inte utförligt motivera behovet av enskilda restriktioner om det skulle vara till men för utredningen. Hur ingående åklagaren skall motivera behovet för rätten är, enligt Häktesutredningens mening, beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. När det rör sig om en misstanke om grov organiserad brottslighet torde exempelvis behovet av restriktioner vara uppenbart. I dessa fall behövs det därför inte som regel någon ingående motivering. I andra fall där det inte är lika vanligt med restriktioner krävs det däremot en mer utförlig motivering.¹¹¹

Åklagaren skall också enligt förslaget vara skyldig att motivera behovet när han eller hon begär rättsens fortsatta tillstånd till restriktioner. Häktesutredningen framhöll att ett ökat krav på att enskilda restriktioner skall motiveras för att fortsatt tillåtas skulle kunna föra med sig att brottsutredningar ytterligare effektiviseras.¹¹²

Möjligheterna att meddela restriktioner utan domstolens föregående tillstånd i fall där senare tillkomna omständigheter motiverar det skall inte inskränkas enligt förslaget.¹¹³

¹¹⁰ SOU 2006:17, s. 39, 126, 129-130.

¹¹¹ SOU 2006:17, s. 126, 129-130.

¹¹² SOU 2006:17, s. 128-129.

¹¹³ SOU 2006:17, s. 129.

2.10 Statistik rörande häktning och restriktioner

2.10.1 Domstolsverkets rapport

Det bör uppmärksammas att det inte finns tillgång till nyare samlad statistik över hur länge häktade i genomsnitt sitter frihetsberövade i avvaktan på att tingsrätten skall hålla huvudförhandling i målet. Jag har inte funnit sammanställd statistik efter domstolsverkets rapport från år 1997.

I domstolsverkets rapport redovisades att rätten biföll åklagarens häktningssyrkande i 97 % av fallen. Recidivfara var då den vanligaste häktningsgrunden. Kombinationen kollusions- och recidivfara åberopades dock ofta som häktningsgrund. Denna kombination åberopades i 41 % av fallen. Sammanlagt förekom kollusionsfara som häktningsgrund i 63 % av häktningsbesluten medan recidivfara förekom i 78 %. Jämfört med siffror från år 1994 hade kollusionsfara såsom häktningsgrund ökat med 8 %. Av domstolsverkets rapport framgick det vidare att åklagaren begärde tillstånd till restriktioner i 69 % av fallen och rätten biföll åklagarens begäran i 92 % av fallen.¹¹⁴

När det gällde häktningstidens längd framgår det av rapporten att en häktad i 80 % av fallen fick sin dom inom sex veckor. Vanligast var att den häktade fick sin dom inom tre till fyra veckor från frihetsberövandet.¹¹⁵

I domstolsverket rapport redovisades också resultatet av en enkätundersökning som domstolsverket hade genomfört. I enkätundersökningen, som hade skickats ut till domstolarna, tillfrågades domarna om hur de bedömde kvalitén på underlaget för prövningen av restriktioner. Knappt två tredjedelar ansåg att underlaget var bra medan resterande menade att underlaget var mindre bra. Enkätsvaren utvisade också att frågan om restriktioner inte klarläggs tillräckligt av åklagaren vid häktningsförhandlingen. Åklagaren redovisade exempelvis vanligtvis inte huruvida han eller hon avsåg att använda sig av det generella tillståndet till restriktioner.¹¹⁶

Slutligen redovisades också, i rapporten, en enkätundersökning som hade genomförts med försvarsadvokater. Det övervägande antalet av försvarsadvokaterna uppgav att de ansåg att kvalitén på underlaget för beslut om tillstånd till restriktioner, enligt 24 kap. 5a § RB, var mindre bra. En begäran om tillstånd ansågs ofta vara schablonmässigt framställd och underbyggd. Vid häktningsförhandlingen förelåg normalt heller inte något annat underlag än åklagarens synpunkter.¹¹⁷

¹¹⁴ DV rapport 1997:6, s. 13, 17-19.

¹¹⁵ DV rapport 1997:6, s. 28.

¹¹⁶ DV rapport 1997:6, s. 20-21.

¹¹⁷ DV rapport 1997:6, s. 21.

2.10.2 SOU 2006:17

I SOU 2006:17 redovisas en sammanställning som Häktesutredningen har gjort angående hur länge häktade är föremål för restriktioner. Häktesutredningen uppmärksammar att det inte finns någon tillgänglig statistik härom centralt hos Kriminalvården och någon statistisk har inte heller förts vid de enskilda häktena. Häktesutredningen uppskattade dock, utifrån det material utredningen studerade, att endast ett fåtal häktade var underkastade restriktioner i mer än sex månader. Det var mycket sällsynt att en häktad var underkastad restriktioner i ett år eller mer. Vanligtvis inskränktes den häktades kontakter med omvärlden under någon vecka till några månader. Häktesutredningen konstaterade vidare att det inte hade skett några påtagliga förändringar av andelen häktade som var ålagda restriktioner. Andelen häktade med restriktioner beräknades år 2004 vara ca 40 %. Av de häktade som ännu inte hade dömts i tingsrätten var andelen häktade med restriktioner runt 65 %. Undersökningen visade också att det var särskilt vanligt att häktade ålades restriktioner vid häktet i Göteborg. Häktet i Umeå låg däremot långt under genomsnittet. Enligt Häktesutredningen kunde variationen mellan de olika häktena, till viss del men inte fullt ut, förklaras med att brottsligheten ser annorlunda ut i skilda delar av landet.¹¹⁸

Häktesutredningens undersökning utvisade också att restriktioner nästan uteslutande avsåg inskränkningar i rätten till besök, telefonsamtal och brev medan det var mycket ovanligt med inskränkningar i tillgången till radio, TV och tidningar. Vidare konstaterade utredningen att 24 kap. 14 § RB inte hade fått avsedd effekt. Deras undersökning visade att åklagare och domare var överens om att 24 kap. 14 § RB inte hade lett till att åklagare blivit mer restriktiva med att begära tillstånd till restriktioner. Både domare och åklagare ansåg också att åklagarna nästan aldrig motiverade sin begäran om tillstånd särskilt. De skäl som åberopas som grund för tillståndet var i stort sett alltid desamma som de som åberopas till grund för att kollusionsfara förelåg. Det framgick vidare att det var ovanligt att åklagaren, inför rätten, redovisade vilka restriktioner denne hade för avsikt att underkasta den häktade. Sammanfattningsvis menade Häktesutredningen att användningen av och formerna för användandet av restriktioner inte hade förändrats sedan reformen år 1999.¹¹⁹

¹¹⁸ SOU 2006:17, s. 124-125.

¹¹⁹ SOU 2006:17, s. 125-126.

2.11 Påfrestning att vara häktad med restriktioner

Att vara häktad med restriktioner innebär en mycket stor påfrestning. Detta gäller särskilt om det rör sig om en lång häktningstid. Häktesutredningen betonade därför, i SOU 2006:17, att det är angeläget att restriktioner används mycket återhållsamt. Likaså framhöll Häktesutredningen att det är av största vikt att restriktioner inte används eller bibehålls slentrianmässigt. Häktesutredningen uppmärksammade därvid de svårförklarliga variationerna mellan olika åklagarkammare när det gäller användningen av restriktioner och menade att det inte kunde uteslutas att variationerna berodde på att vissa åklagare tillgrepp enskilda restriktioner i onödan eller använde restriktioner längre än nödvändigt. Vidare uppmärksammades det att det inte var ovanligt att restriktioner upphävdes eller mildrades. Det var då dock vanligtvis inte åklagarna som ex officio vidtog förändringarna utan de hade i regel föregåtts av den häktades, försvararens eller häktespersonalens begäran. Förändringarna föranleddes däremot ytterst sällan av den häktades ansökan om att tingsrätten skulle pröva ett enskilt restriktionsbeslut enligt 17 § Häkteslagen.¹²⁰

¹²⁰ SOU 2006:17, s. 127-128.

3 Psykologiska aspekter på häktning och restriktioner

3.1 Psykologisk påverkan av isolering - en studie av häktessituationen

Solveig Danielsson-Ekbom har inom ramen för sitt examensarbete på psykologutbildningen studerat ett frihetsberövandes effekter på den häktades psykiska hälsa. I studien undersöktes tjugo häktade vid två tillfällen. Första undersökningstillfället ägde rum direkt efter häktningsbeslutet och den andra undersökningen genomfördes efter fjorton dagars frihetsberövande. Deltagarna satt häktade vid Kronobergshäktet i Stockholm och samtliga hade erkänt det brott som de hade häktats för. I undersökningsgruppen ingick vidare endast män som talade och förstod svenska. Männerna var dessutom under 25 år och saknade tidigare kriminalvårderfarenhet. Undersökningsgruppen delades in i tre undergrupper. I grupp 1 ingick personer som nyligen hade erfarenhet av samhällsomhändertagande i form av fosterfamiljsplacering eller ungdomshem. Personerna i grupp 2 hade också erfarenhet av samhällsomhändertagande men denna erfarenhet låg längre tillbaka i tiden. Däremot saknade personerna i grupp 3 helt sådan erfarenhet.¹²¹

3.1.1 Begreppet sensorisk deprivation

I sin undersökning utgick Danielsson-Ekbom från begreppet sensorisk deprivation. Begreppet innefattar en begränsning av yttre stimuli, social isolering och autonomiförlust. Dessa tre aspekter, menade Danielsson-Ekbom, präglade häktessituationen. I den häktades situation innebär social isolering att den frihetsberövade har en bristande möjlighet att bibehålla tidigare kontakter och att initiera nya. Den sociala isoleringen genererar ofta känslor av saknad och ensamhet. Bristen på yttre stimuli och den sociala isoleringen förstärks av den autonomiförlust som häktningen innebär. En häktad person är helt berövad sin autonomi eftersom denne inte kan fatta några som helst beslut för att påverka sin situation. Sensorisk deprivation anses försämra högre mentala funktioner, orsaka ångest och kan göra personen mer påverkbar. En person som har utsatts för sensorisk deprivation kan i viss mån var fortsatt suggestibel¹²² även sedan personen har förflyttats

¹²¹ Danielsson-Ekbom, Solveig, *Psykologisk påverkan av isolering – En studie av häktessituationen*, 1982, s. 18, 50, 53.

¹²² I Nationalencyklopedin (band 17 s. 401) definieras suggestibilitet som en mottaglighet för påverkan av känslor, stämningar och gruptryck. Suggestibiliteten ökar i regel vid ångest och drogpåverkan. I Bra böckers lexikon (band 22 s. 113) beskrivs en person som är suggestibel som en person som är lättpåverkad. Termen används såväl i Danielsson-Ekboms arbete som i Gudjonssons bok.

från den miljö som har orsakat den sensoriska deprivationen. Att personen blir mer påverkbar har forskare förklarat med att ett tillstånd av sensorisk deprivation gör personen mer mottaglig för beröm och att behovet av uppmuntran ökar.

Personer som upplever sensorisk deprivation känner också ofta att deras personlighet hotas. En person kan då reagera med irritation, ett desperat beteende eller med depression och underkastelse. Tillståndet har också som regel passiviserande effekter vilket yttrar sig i ointresse, apati och slöhet. Forskning har visat att de som tidigare har erfarenhet av sensorisk deprivation inte upplever tillståndet som lika svårt som de som upplever det för första gången.¹²³

3.1.2 Resultatet av Danielsson-Ekboms undersökning

När det gäller känslan av passivisering rapporterade de frihetsberövade att denna inträdde ganska omgående efter anhållandet. Passiviseringen upplevdes som allra svårast för personerna i grupp 3. När det gällde upplevelsen av brist på extern stimulering verkade personerna i grupp 1 uppleva denna brist som mindre problematisk än personerna i grupp 2 och 3. Behovet av extern stimulering var dock mer uttalat i samtliga grupper vid det andra undersökningstillfället. Flera personer beskrev att de tyckte det var jobbigt med autonomiförlusten. Framst var det personer i grupp 3 som kände sig utelämnade och kränkta genom autonomiförlusten. En del testpersoner rapporterade också att de upplevde ovissheten när det gällde häktningstidens längd, rättegången och dom som jobbig. En del upplevde även ovissheten när det gällde familj och arbete som svår.¹²⁴

Många av testpersonerna rapporterade att de hade sömnproblem redan vid det första undersökningstillfället. Sömnrubbingarna höll i sig till det andra undersökningstillfället eller tillkom för andra däremellan. Flera av de frihetsberövade rapporterade att de led av psykosomatiska symtom såsom huvudvärk, ryggvärk, svettningar och ryckningar. Psykosomatiska symtom förekom främst hos frihetsberövade i grupperna 2 och 3.¹²⁵

Åtskilliga av de frihetsberövade, i samtliga grupper, upplevde att de kände sig irriterade, nervösa och oroliga vid båda undersökningstillfällena. Vissa av de häktade reagerade med panik och desperation. Vid det första undersökningstillfället upplevde ingen av de häktade i grupp 1 desperation. Vid tiden för det andra undersökningstillfället upplevde tre av åtta desperation. Ingen av personerna i grupp 2 upplevde, varken vid det första

¹²³ Danielsson-Ekbom, Solveig, *Psykologisk påverkan av isolering – En studie av häktessituationen*, 1982, s. 10, 13-14, 23, 30, 33, 44, 49, 57.

¹²⁴ Danielsson-Ekbom, Solveig, *Psykologisk påverkan av isolering – En studie av häktessituationen*, 1982, s. 24, 34-37, 50.

¹²⁵ Danielsson-Ekbom, Solveig, *Psykologisk påverkan av isolering – En studie av häktessituationen*, 1982, s. 39-41.

eller vid det andra undersökningstillfället, någon desperation. Däremot upplevde tre av fyra häktade i grupp 3 desperation och panik vid såväl det första som det andra undersökningstillfället. De rapporterade att de slog i väggarna, kände det som om de höll på att bli galna och var nära på att braka ihop.¹²⁶

När det gällde depressiva symtom rapporterade ungefär hälften av de häktade att de efter två veckors häktning var mer eller mindre deprimerade. Egenrapporteringen hade stöd i psykologiska tester. Det var främst personer i grupp 1 som uppvisade depressiva symtom. Av personerna i grupp 1 var fem av åtta deprimerade. I grupp 3 var två av fyra deprimerade medan endast en person av åtta i grupp 2 uppvisade symtom på depression. Danielsson-Ekbom framhöll i anslutning till undersökningens resultat att resultatet utvisade att en häktning framkallar eller fördjupar en depression hos många.¹²⁷

3.2 Holmbergs undersökning

Ulf Holmberg undersökte år 1995 sexualbrottsförövares upplevelser av polisförhör. Totalt omfattade undersökningen 20 män som avtjänade straff på kriminalvårdsanstalten Kristiansstads centrum. Av dessa män hade en del erkänt antingen under rättegången eller under straffverkställigheten medan andra alltså förnekade brott.¹²⁸

I Holmbergs undersökning hade 18 av de 20 männen varit frihetsberövade under förundersökningen. De som hade varit frihetsberövade berättade att frihetsberövandet hade inneburit en mycket stark upplevelse av rädsla och ångest. Fyra av männen återgav att de hade haft självmordstankar under frihetsberövandet. Två av dem hade också genomfört allvarliga självmordsförsök. Vissa av männen hade även reagerat med sömnlöshet, cirkulära grubblerier och hallucinationer. Alla 18 upplevde isoleringen från omgivningen som mycket plågsam.¹²⁹

3.3 Grebovics undersökning

I Marina Grebovics kandidatuppsats i sociologi från år 2001 beskriver häktade sina upplevelser från häktningstiden. Grebovic genomförde inom ramen för sin uppsats en kvalitativ intervjuundersökning. I undersökningen

¹²⁶ Danielsson-Ekbom, Solveig, *Psykologisk påverkan av isolering – En studie av häktessituationen*, 1982, s. 45-47.

¹²⁷ Danielsson-Ekbom, Solveig, *Psykologisk påverkan av isolering – En studie av häktessituationen*, 1982, s. 48-49.

¹²⁸ Holmberg, Ulf, *Sexualbrottsförövarens upplevelser av polisförhör*, 1996, s. 24-26.

¹²⁹ Holmberg, Ulf, *Sexualbrottsförövarens upplevelser av polisförhör*, 1996, s. 32-33.

ingick fem personer som hade varit frihetsberövade mellan trettio dagar och sex månader. Intervjupersonerna hade varit ålagda restriktioner under hela häktningstiden. Tre av deltagarna friades i den senare huvudförhandlingen och erhöll skadestånd för den tid som de hade suttit frihetsberövade. Dessa tre hade inte varit frihetsberövade vid något tidigare tillfälle.¹³⁰

En av de friade kvinnorna, Paula, förmedlade att hon kände sig mycket maktlös under häktningstiden. Efter att ha suttit häktad i två månader drabbades hon av sömnstörningar, tappade aptiten, gick ner i vikt och fick mardrömmar. Frihetsberövandet gjorde att hon kände sig passiviserad och likgiltig. Paula uppgav att hon upplevde restriktionerna och isoleringen från omvärlden som mycket smärtsam och förvirrande. Hon oroade sig för hur hennes ekonomi och boende sköttes utanför murarna.¹³¹

Lisa, en annan av de intervjuade kvinnorna som friades, uppgav att hon kände vanmakt och upplevde det som om frihetsinskränkningen höll på att knäcka henne. Hon drabbades av panikångest och hennes tankar kretsade kring ensamhet och övergivenhet. Lisa uppgav att hon var deprimerad under häktningstiden och hade självmordstankar. Vidare framhöll Lisa att den autonomiförlust som frihetsberövandet innebar inskränkte hennes privatliv något oerhört. Likaså uppgav hon att hon upplevde restriktionerna som mycket jobbiga och att de medförde att hon bröt ihop av ensamhet. Lisa ordinerades lugnande tabletter och sömnmedel under häktningstiden. Hon ansåg att hon mådde så dåligt under häktningstiden att hon var i behov av att samtala med en psykolog. Under psykologsamtalen kom Lisa fram till att hennes psykiska ohälsa var en effekt av frihetsberövandet.¹³²

Den tredje kvinnan, Nina, upplevde inlåsningsen som överklig, förnedrande, kränkande och oerhört smärtsam. Nina uppgav att hennes tidsuppfattning och verklighetsuppfattning påverkades under häktningstiden. Efter att ha varit frihetsberövad under tre veckor drabbades hon av en kris och visste stundtals inte var hon befann sig när hon vaknade. Nina framhöll vidare att hon upplevde autonomiförlusten och maktlösheten som besvärande. Däremot upplevde inte Nina att restriktionerna ytterligare försvårade hennes häktningstid. Nina uppgav att hon kände sig passiviserad under häktningstiden och hon ville inte ens prata med sin advokat. Även Nina friades i den senare rättegången.¹³³

¹³⁰ Grebovic, Marina, *Frihetsberövandet. Upplevelser av inlåsningsen*, 2001, s. 2-4, 8.

¹³¹ Grebovic, Marina, *Frihetsberövandet. Upplevelser av inlåsningsen*, 2001, s. 9-10, 14.

¹³² Grebovic, Marina, *Frihetsberövandet. Upplevelser av inlåsningsen*, 2001, s. 10, 13-14, 16.

¹³³ Grebovic, Marina, *Frihetsberövandet. Upplevelser av inlåsningsen*, 2001, s. 11-12, 14, 16.

3.4 Gudjonsson

Rättspsykologen Gisli Gudjonsson har uppmärksammat att många frihetsberövade uppger att de lider av sömnbrist, vilket de menar kraftigt försämrar deras förmåga att hantera polisförhören. Det finns vetenskapligt stöd för att personer som lider av sömnbrist är betydligt mer suggestibla än personer som har sovit ordentligt. Ju mer sömnbrist den hörde har desto mer påverkbar är han eller hon. Sömnbrist torde således kunna medföra att den hörde har en ökad benägenhet för att ge efter för ledande frågor och pressande förhörstekniker.¹³⁴

I ”The Psychology of Interrogations and Confessions - A handbook” redovisar Gudjonsson en undersökning som har utförts i England och som utvisar att personer med klaustrofobi kan reagera våldsamt när de frihetsberövas. Vid förhör kan dessa personer sträva efter att förhöret skall fortgå eftersom de vill undvika att återigen låsas in. Undersökningen utvisade också att de som frihetsberövades för första gången och personer som misstänktes för sexualbrott reagerade med starkast rädsla under polisförhören.¹³⁵

3.5 Haney, Banks och Zimbardos studie

Haney, Banks och Zimbardo genomförde år 1973 ett försök där 21 studenter vid Stanford University fick agera i en häktessituation. Vissa av studenterna tilldelades rollen som häktespersonal medan resterande var frihetsberövade. Syftet med studien var att undersöka de båda gruppernas beteende och reaktioner under en tvåveckorsperiod. Försöket fick dock avbrytas redan efter sex dagar eftersom personerna i den frihetsberövade gruppen upplevde påtagliga psykiska besvär såsom depression, hjälplöshet, självförakt och passivisering. Det bör framhållas att de personer som ingick i den frihetsberövade gruppen hade valts ut med hänsyn till att de hade ett stabilt psyke.¹³⁶

¹³⁴ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 31.

¹³⁵ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 39-40.

¹³⁶ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 30.

4 Erkännanden

4.1 Grundläggande bevisrätt

Utgångspunkten för åklagarens väckande av åtal är att en person misstänks för att ha brutit mot en straffrättslig regel. En rättsregel är uppbyggd av ett eller flera rekvisit som måste vara för handen för att en tilltalad skall kunna fällas till ansvar. De rekvisit som utgör rättsregeln benämns abstrakta rättsfakta. Exempel på ett abstrakt rättsfaktum i straffstadgandet för mord är ”den som berövar annan livet”. Åklagarens gärningsbeskrivning utgör en konkretisering av de faktiska omständigheter som motsvarar rättsregelns abstrakta rättsfakta. De faktiska omständigheter som, i gärningsbeskrivningen, beskriver gärningen kallas för konkreta rättsfakta. Dessa konkreta rättsfakta motsvarar vad åklagaren vill styrka i målet.¹³⁷

När rätten förtar sin bevisvärdering drar rätten en slutsats angående sannolikheten för att ett faktum existerar utifrån existensen av ett eller flera andra fakta. Det som skall bevisas kallas bevistema medan de fakta som ger stöd för bevistemats existens kallas för bevisfakta. Det slutliga bevistemat är alltid ett konkret rättsfaktum.¹³⁸ Bevisfakta definieras såsom omständigheter som har omedelbar betydelse för verifierandet eller falsifierandet av bevistemat. Exempel på ett bevisfaktum är ett vittnes utsaga om att han har observerat att A tilldelat B ett knytnävslag. Information om vittnets syn, psykiska status (berusning, chock) eller ljusförhållanden vid observationstillfället är däremot exempel på hjälpfakta. Dessa uppgifter är av betydelse för bedömningen av utsagans värde. Hjälpfakta utgörs således av omständigheter som ökar eller minskar ett bevisfaktums värde.¹³⁹ Bevismedel är bärare av bevisfakta. I rättegångsbalken finns en icke uttömmande uppräknig av ett antal bevismedel såsom vittne (36 kap.), part (37 kap.), sakkunnig (40 kap.), skriftliga bevis (38 kap.) och syn (39 kap.).¹⁴⁰

För att rätten skall bifalla åtalet krävs det att bevisningen uppnår en viss styrka. Bevisningen anses vara tillräcklig för att grunda en fällande dom om det uppställda beviskravet infrias. Det genom praxis fastställda beviskravet består i att det skall vara ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade är skyldig. Det är åklagaren som har bevisbördan för att samtliga rekvisit är för handen.¹⁴¹

¹³⁷ Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 42-43.

¹³⁸ Forssman, Fredrik, ”Prövning av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 99.

¹³⁹ Diesen, Christian, ”Grunderna för bevisvärderingen”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 25-26.

¹⁴⁰ Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 42.

¹⁴¹ Forssman, Fredrik, ”Prövning av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 100. Beviskravet formuleras av HD för första gången i NJA 1980 s 725.

4.1.1 Den fria bevisprövningens princip

I 35 kap. 1 § RB stadgas att rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat. Genom detta stadgande anses den fria bevisprövningens princip slås fast. Den fria bevisprövningens princip innefattar principerna om fri bevisföring och fri bevisvärdering.¹⁴²

Principen om fri bevisföring innebär att det inte uppställs några begränsningar för vilka bevismedel som anses tillåtna.¹⁴³ Principen om fri bevisvärdering innebär att det inte finns några legala regler för hur ett bevis skall värderas utan domaren är i princip fri att själv, på ett analytiskt och objektivt sätt, bestämma vilket bevisvärde som ett visst bevis skall åsättas.¹⁴⁴

4.1.2 Viktiga processrättsliga principer

Viktiga processrättsliga principer i svensk rätt är omedelbarhetsprincipen, muntlighetsprincipen, och koncentrationsprincipen. Andra viktiga principer är principen om bevisomedelbarhet och principen om det bästa bevismedlet. Omedelbarhetsprincipen har lagstöd i 30 kap. 2 § RB. Enligt stadgandet får en dom endast grundas på vad som har förekommit vid huvudförhandlingen. Koncentrationsprincipen innebär att bevismaterialet bör presenteras för rätten under en koncentrerad huvudförhandling, vilket anses främja en god bedömning av den framlagda bevisningen. Muntlighetsprincipen har lagstöd i 46 kap. 5 § RB. Av stadgandet framgår att huvudförhandlingen som regel skall vara muntlig. Att förhandlingen är muntlig anses trygga en god bevisvärdering och skapa förutsättningar för korrekta avgöranden. Enligt principen om bevisomedelbarhet bör vidare bevisningen förevisas direkt inför rätten. Principen har lagstöd i 35 kap. 8 § RB och syftar således till att ge rätten en möjlighet till att själv genom sina sinnen ta del av bevisningen. Principen om det bästa bevismedlet innebär att det bevismedel som genererar den säkraste bevisningen skall användas. Användningen av bevis som medför att beviskedjan blir så kort som möjligt bör eftersträvas. Bevisningen anses nämligen vara säkrare ju färre led beviskedjan består av.¹⁴⁵

4.1.3 Utredningens robusthet

Innan rätten tar ställning till vilket värde som skall åsättas ett bevis skall rätten göra en bedömning av utredningens robusthet. Utredningen anses uppfylla kravet på robusthet när det inte finns någon annan bevisning som skulle kunna påverka bevisvärdet i någon riktning. En materiellt riktig dom förutsätter en tillräckligt fullständig utredning. Det är främst parternas

¹⁴² Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 19.

¹⁴³ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 99.

¹⁴⁴ Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 22-23.

¹⁴⁵ Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 26-27.

ansvar att utredningen i målet uppfyller kravet på robusthet. Om parterna inte berikar utredningen efter rättens materiella processledning har dock rätten att tillse att utredningen blir fullständig. Om en utökad utredning är till nackdel för den tilltalade bör emellertid rätten vara försiktig i sitt agerande eftersom rättens opartiskhet annars kan ifrågasättas. Sedan målet har nått huvudförhandling torde brister i utredningen i princip gå ut över åklagaren med ett ogillande av åtalet som följd.¹⁴⁶

4.2 Bevisvärdering av erkännanden

4.2.1 Allmänt

Faktum är att en stor andel av de tilltalade erkänner. En undersökning som utfördes vid två avdelningar vid Stockholms tingsrätt år 1996 utvisade att 65 % av de tilltalade avgav fullständiga erkännanden avseende åtminstone en av åtalpunkterna.¹⁴⁷

När det gäller ett erkännandes bevisverkan i en brottmålsprocess är 35 kap. 3 § 2 st. RB av intresse. Här stadgas att rätten, med hänsyn till omständigheterna, skall pröva vilken verkan som en parts erkännande skall ha som bevis. Av stadgandet framgår det således att även erkännanden omfattas av principen om fri bevisvärdering. Detta innebär att ett erkännande endast har betydelse såsom bevisfaktum i målet och rätten är inte bunden av erkännandet utan skall göra en självständig prövning av vilket värde det skall åsättas.¹⁴⁸

Trots att principen om fri bevisvärdering också omfattar erkännanden är det tydligt att erkännandet intar en särställning bland bevisen. Detta framgår bland annat av att den tilltalades erkännande i vissa fall medför att åklagaren kan meddela ett strafföreläggande. Att den tilltalade har erkänt brottet får också betydelse för andra delar av förfarandet.¹⁴⁹ Exempelvis menar Ekelöf att åklagarens sakframställan i erkända mål kan göras mer summarisk när det gäller redogörelsen för de objektiva rekvisiten. Sakframställan bör istället inriktas på det subjektiva rekvisitet och faktorer som är av betydelse för påföljdsbestämningen.¹⁵⁰

Rättens prövning av ett erkännande är vidare beroende av hur allvarligt det

¹⁴⁶ Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 67-69, 242.

¹⁴⁷ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 99.

¹⁴⁸ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 101.

¹⁴⁹ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 106-107.

¹⁵⁰ Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång – Femte häftet*, 1998, s. 175. Se även Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 113.

erkända brottet är. Det är tydligt att rättens prövning av ett erkännande i ett grovt brottmål är betydligt mer ingående än prövningen av ett erkännande i enkelt brottmål. I bagatellartade mål anses som regel ett erkännande utgöra tillräcklig bevisning för bifall av åtalet och i enklare brottmål kan utredningen begränsas till erkännandet.¹⁵¹ Att ett erkännande ensamt kan grunda en fällande dom i mål om bagatellartad brottslighet motiveras med att domens konsekvenser för den enskilde är begränsade. Den enskilde har därför en möjlighet att välja att erkänna och genom erkännandet undslippa en rättsprocess.¹⁵²

Vissa författare förklarar skillnaden mellan rättens prövning av erkännandet i ett grövre brottmål och i ett enklare brottmål med att kravet på utredningens omfattning varierar. I grövre brottmål gäller ett högre utredningskrav eftersom det ställs högre krav på utredningens robusthet. Ett erkännande bör av denna anledning ha stöd i annan samverkande bevisning.¹⁵³ Att det uppställs krav på att ett erkännande har stöd i annan samverkande bevisning i mål om allvarligare brottslighet beror också på att beviskravet i denna måltyp måste uppfyllas på ett så pass brett område att i varje fall ett antal hjälpfakta eliminerar alternativa förklaringar till erkännandet än att det har verklighetsförankring. Hjälpfakta kan här bestå i teknisk bevisning eller utsagor om den tilltalades beteende före och efter brottet.¹⁵⁴ Ett blankt erkännande torde aldrig kunna utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom i mål om grov brottslighet. Om den tilltalade däremot har viss kunskap om fakta kring brottet kan kravet på ytterligare bevisning anses vara uppfyllt. Förutom den tilltalades erkännande och kunskaper kring brottet förekommer dock också ofta bevisning i form av uppgifter från målsäganden eller vittnen eller teknisk bevisning som självständigt talar för den tilltalades skuld.¹⁵⁵

4.2.2 Prövningen av erkännanden i praktiken

4.2.2.1 Föreligger ett erkännande?

När rätten tar upp ett erkänt mål till prövning måste rätten till en början ta ställning till om ett erkännande överhuvudtaget föreligger. Prövningen sker enklast genom att den tilltalade erkänner brottet inför rätten. Det kan dock ibland föreligga ett behov av att tolka det avgivna erkännandet och det är viktigt att rätten fastställer att erkännandet avser alla de i gärningen ingående omständigheterna. Det är också viktigt att undersöka om det subjektiva rekvisitet är uppfyllt eller om det föreligger någon

¹⁵¹ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 102, 105.

¹⁵² Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 89.

¹⁵³ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 100, 104-105.

¹⁵⁴ Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, 1994, s. 49-50.

¹⁵⁵ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 131, 135.

ansvarsfrihetsgrund. Rätten bör vidare verka för att missförstånd undanröjs.¹⁵⁶

4.2.2.2 Fastställande av erkännandets sanningshalt

När det väl har konstaterats att det föreligger ett erkännande skall domstolen pröva erkännandets sanningshalt. Denna prövning varierar som sagt mellan enkla och grövre mål.¹⁵⁷

När rätten prövar ett erkännandes sanningshalt är det viktigt att rätten tar ställning till anledningen till att den tilltalade har erkänt.¹⁵⁸ Svaren på frågorna när och hur erkännandet har avgivits är ofta av betydelse för bedömningen av om erkännandet har verklighetsförankring. Det bör uppmärksammas att ett erkännande ofta har avgivits hos polisen. Den erkännande har då som regel saknat juridisk hjälp. Erkännandet kan under dessa omständigheter ibland bestå i att den misstänkte resignerat och passivt godtagit polisens brottsbeskrivning utan att själv ha redogjort för sin uppfattning om vad som har hänt. För att rätten skall få kännedom om erkännandet har avgivits på ett sådant sätt är det viktigt att rätten inte endast frågar den tilltalade om åklagarens påståenden stämmer utan rätten bör anmoda den tilltalade att fritt redogöra för sin version av vad som har hänt.¹⁵⁹ Rätten bör också ifrågasätta motiven till den tilltalades erkännande.¹⁶⁰

4.2.3 Prövningen av erkännanden i svensk rättspraxis

4.2.3.1 NJA 1987 s 33

I fallet NJA 1987 s 33 bestod bevisningen uteslutande av den tilltalades erkännande. Den tilltalade erkände att han hade berövat en man livet. Tingsrätten uppmärksammade, vilket överrätterna inte hade något att invända mot, att den tilltalades berättelse präglades av en övertygelse om att han hade tagit livet av offret. Samtidigt var han totalt oförstående inför det inträffade och kände djup ånger och förtvivlan. I målet saknades det vittnesuppgifter och teknisk bevisning men det förekom inte några omständigheter som talade för att den erkännande oskyldig skulle ha tagit på sig brottet och någon annan misstänkt fanns inte. Den tilltalades erkännande och berättelse om dådet överensstämde också med var

¹⁵⁶ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 116-117.

¹⁵⁷ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 117.

¹⁵⁸ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 117.

¹⁵⁹ Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, 1994, s. 48-49.

¹⁶⁰ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 117.

knivhuggen hade träffat offret och med den position som offret befann sig i omedelbart efter dådet.¹⁶¹ Kännedomerna om var knivhuggen hade träffat samt offrets position ansågs i fallet utgöra samverkande bevisning till erkännandet.¹⁶² Tingsrätten liksom överrätterna ansåg att den tilltalades erkännande därför hade stöd i utredningen av målet och den tilltalade dömdes för brottet.¹⁶³

4.2.3.2 NJA 1994 s 310

I fallet NJA 1994 s 310 hade den tilltalade, Antonio, erkänt att han hade berövat sin sambo livet. När det gällde skuldfrågan gjorde tingsrätten följande bedömning som inte överklagades. Förundersökningen och utredningar företagna under denna var mycket noggrant och omsorgsfullt utförda. Antonios erkännande hade starkt stöd i den rättsmedicinska undersökningen, i en rekonstruktionsfilm som Antonio hade deltagit i samt i bilder från rekonstruktionstillfället. Tingsrätten uttalade vidare att det inte framkommit några som helst omständigheter som talade för att Antonio oskyldig skulle ha tagit på sig brottet och det fanns inte heller skäl att misstänka någon annan. Under den rättspsykiatriska undersökningen framkom det att Antonio led av en psykisk störning som dock inte betraktades som allvarlig. Antonio fälldes till ansvar för mord.¹⁶⁴

4.2.3.3 Ett resningsfall

I rapporten ”Felaktigt dömda” från JK:s rättssäkerhetsprojekt redovisas ett fall av dråp där den dömda gärningsmannen frikändes sedan HD hade beviljat resning. Omständigheterna var följande. En person, O, hade berövats livet i en lägenhet tillhörande K. K, O, R och möjligen någon annan hade druckit alkohol i lägenheten innan O hade dödats. K uppgav att han, O och troligtvis R hade befunnit sig i lägenheten vid händelsen. Alla var mycket berusade och han och O hade börjat bråka. O hade boxat till K som hade reagerat med stark ilska. Han hade känt hur han tappade besinningen. Därefter mindes han ingenting. När han vaknade upp ur tillståndet fann han O ligga död på golvet och drog slutsatsen att det måste ha varit han som hade dödat O. R fanns inte kvar i lägenheten. K ringde SOS och uppgav något oklart att han hade tagit livet av O. Därefter ringde han två bekanta och även för dem uppgav han att han hade berövat O livet. R återkom till lägenheten under K:s samtal med en av sina bekanta.¹⁶⁵

Som bevisning i målet åberopades K:s egna uppgifter, en inspelning av K:s samtal med larmcentralen, vittnesförhör med de två bekanta som K hade

¹⁶¹ NJA 1987 s 33. Se även Forssman, Fredrik, ”Prövning av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 131-132.

¹⁶² Forssman, Fredrik, ”Prövning av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 132.

¹⁶³ NJA 1987 s 33.

¹⁶⁴ NJA 1994 s 310.

¹⁶⁵ Felaktigt dömda – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006, s. 137-139, 142. Sedan HD hade beviljat resning meddelade Svea hovrätt ny dom den 1 december 1992, se vidare mål B 2727 92.

kontaktat samt vittnesförhör med R och en granne. K uppgav inför tingsrätten att han varken kunde erkänna eller förneka gärningen eftersom han inte hade något minne av händelsen. R uppgav att hon hade lämnat lägenheten när O och K hade börjat bråka. När hon lämnade lägenheten hörde hon en duns och K kom ut i hallen och såg alldeles vild ut men hon såg inte något stickvapen. Tingsrätten ansåg åtalet vara styrkt eftersom inget tydde på att någon annan än K hade utfört gärningen och eftersom utredningen, främst i form av K:s uppgifter, styrkte det utom rimligt tvivel att K hade berövat O livet. K dömdes till sex års fängelse för dråp. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.¹⁶⁶

K sökte senare resning sedan R, efter rättegångens avslutande, hade uppgivit att det var hon som hade dödat O. HD beviljade K resning. Hovrätten fann, vid sin prövning, att de uppgifter som R hade lämnat i den tidigare rättegången inte var sanningsenliga. Tvärtom pekade flera omständigheter på att det skulle kunna ha varit R som hade berövat O livet. K frikändes eftersom bevisningen försvagades avsevärt genom att R framstod som en tänkbar gärningsman. Möjligheten att det var K som hade berövat O livet kvarstod dock.¹⁶⁷

I rapporten analyserades resningsfallet och utredarna menade att domstolarna hade brustit i sin bedömning eftersom de bortsåg från att K:s egna uppgifter om sin roll i dödandet av O kunde ses som en slutsats snarare än som ett erkännande. Likaså menade utredarna att domstolarna inte hade fullgjort sin skyldighet att kontrollera att utredningen var tillräckligt fullständig. Detta medförde att domstolarna inte uppmärksammade de utredningsbrister som förelåg. Utredningsbristerna bestod bland annat i att R avfärdades alltför snabbt som misstänkt. Kontrollen av de uppgifter som R hade lämnat i rättegångarna försumrades också.¹⁶⁸

Utredarna påpekade att K till viss del var medvällande till att han på felaktiga grunder hade dömts för dråpet. Detta saknade dock, enligt utredarna, betydelse och utredarna ansåg att domstolarna vid sin bedömning borde ha beaktat att dråpet kunde ha begåtts av någon annan än K. Domstolarna borde ha uppmärksammat varningssignalerna och att utredningen inte var tillräckligt robust för att grunda en fällande dom.¹⁶⁹

4.2.4 Verkan av att ett erkännande tas tillbaka

En person avger ofta ett erkännande i en pressad situation. När den omedelbara pressen har lagt sig och den misstänkte har haft tid att tänka över situationen och ta del av den bevisning som föreligger återtas ibland

¹⁶⁶ Felaktigt dömda – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006, s. 138-141.

¹⁶⁷ Felaktigt dömda – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006, s. 137, 141-143.

¹⁶⁸ Felaktigt dömda – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006, s. 144, 146.

¹⁶⁹ Felaktigt dömda – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006, s. 149.

erkännandet.¹⁷⁰ En anledning till att personen återtar sitt erkännande kan, som nedan kommer att utvecklas, vara att det är falskt.

Av 35 kap. 3 § 1 st. 2 p. RB framgår det att värdet av ett återtaget erkännande skall prövas särskilt. Vid en sådan prövning kan rätten komma fram till att återtagandet helt saknar bevisvärde. Utgången i målet blir då beroende av vilket bevisvärde som tillerkänns den tilltalades erkännande. Rätten kan likväl komma fram till att den inte kan bortse från förklaringen till återtagandet. Förklaringen till tillbakatagandet av erkännandet utgör då ett negativt hjälpfaktum vid värderingen av erkännandet. Utgången i målet blir här beroende av hur mycket förklaringen till återtagandet reducerar erkännandets bevisvärde. Reducerar förklaringen erkännandet bevisvärde så att det inte når upp till beviskravet skall den tilltalade frikännas. En sista tänkbar möjlighet är att förklaringen till återtagandet anses ha verklighetsförankring. I dessa fall skall uppgifterna i återtagandet läggas till grund för en ogillande dom.¹⁷¹

I mål om mindre allvarlig brottslighet där den misstänkte tar tillbaka sitt erkännande riskerar återtagandet leda till en ogillande dom. I mål om allvarligare brottslighet är däremot utredningen fullständigare varför en fällande dom kan komma att meddelas även om den tilltalade återtar sitt erkännande.¹⁷²

4.2.4.1 RH 1994:97

I hovrättsavgörandet, RH 1994:97, behandlades bevisvärdet av ett återtaget erkännande i mål om narkotikabrottslighet. Maria H hade i polisförhör och vid en häktningsförhandling erkänt att hon hade förvärvat sex gram heroin. Maria H uppgav att hon efter förvärvet hade sålt en del av narkotikan, bjudit vänner på en del och använt resten själv. Hon erkände även ett annat fall av narkotikabrottslighet. När det gällde den förstnämnda narkotikabrottsligheten tog Maria H tillbaka sitt erkännande och uppgav att hon hade trott att hon skulle frigges om hon hittade på heroinhistorien. Hon uppgav även att hon hade varit narkotikapåverkad när hon greps.¹⁷³

Tingsrätten ansåg att tillbakatagandet av erkännandet var en uppenbar efterhandskonstruktion som inte förtjänade avseende. Enligt tingsrättens mening kunde Maria H, som var van vid att vara i kontakt med polis och andra myndigheter, omöjligen tro att hon skulle släppas fri om hon erkände befattningen med heroin för polisen och häktningsdomaren. Likaså ansåg tingsrätten att det framstod som osannolikt att Maria H skulle kunna ha diktat ihop den detaljerade heroinhistorien för polisen och sedan upprepa den inför häktningsdomaren om hon var narkotikapåverkad och i så pass dåligt fysiskt och psykiskt skick som hon uppgav. Den redogörelse om

¹⁷⁰ Forssman, Fredrik, ”Prövningen av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 125.

¹⁷¹ Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 89-90.

¹⁷² Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, 2007, s. 90.

¹⁷³ RH 1994:97.

brottet som Maria H hade lämnat inför polisen och häktningsdomaren lades därför till grund för tingsrättens bedömning och Maria H dömdes för brottet.¹⁷⁴

Hovrätten uppmärksammade i sin bedömning att det inte förelåg någon annan utredning avseende brottet än de uppgifter som Maria H själv hade lämnat. Fråga var i hovrätten om man kunde lägga de uppgifter som Maria H hade lämnat under förundersökningen till grund för en fällande dom. Hovrätten uppmärksammade härvid att det i målet inte förekom någon som helst utredning som gjorde det möjligt att kontrollera om de uppgifter som Maria H hade lämnat var riktiga. Likaså uppmärksammade hovrätten att de krav som ställs på utredningen av åtminstone allvarligare brottslighet medförde att Maria H:s uppgifter inte ensamma kunde medföra att det var bevisat att Maria H hade handlat i enlighet med gärningsbeskrivningen. Åtalet avseende befattningen med heroin vann därför inte bifall.¹⁷⁵

4.3 Eskilstunamodellen – förundersökning i praktiken

Mellan 50 och 60 % av de anmälda sexualbrotten mot barn klaras upp i Sörmland. Det kan jämföras med att mindre än 10 % av de anmälda sexualbrotten mot barn klaras upp i Stockholm. Att upplärningsstatistiken är så god i Sörmland förklarar de verksamma med att de arbetar enligt Eskilstunamodellen. Polisen Monica Dahlström-Lannes startade för cirka 20 år sedan en speciell samrådsgrupp som skulle förbättra utredningarna av sexualbrott riktade mot barn. Samrådsgruppen består av representanter från socialtjänsten, polisen, åklagarväsendet, barn- och ungdomspsykiatri, vuxenpsykiatri och experter inom barnmedicin.¹⁷⁶

Även Göran Lambertz har uppmärksammat Eskilstunamodellens effektivitet. I en artikel, i tidskriften *Advokaten*, förklarar JK att Eskilstunamodellen innebär att specialiserade poliser genom samarbete med psykologer lyckas få de flesta av dem som misstänks för sexuella övergrepp mot barn att erkänna. I modellen ingår tålmodiga och respektfulla samtal med den misstänkte förövaren. Enligt JK kan användningen av Eskilstunamodellen medföra längre häktningstider eftersom det tar tid att arbeta efter modellen.¹⁷⁷

JK diskuterar också i sin artikel försvararens roll vid användningen av Eskilstunamodellen. Åklagaren och förhørsledaren kan nämligen vilja att den misstänkte i anslutning till förhören skall få prata med en psykolog. Syftet med psykologsamtalen kan vara att den misstänkte skall komma till

¹⁷⁴ RH 1994:97.

¹⁷⁵ RH 1994:97.

¹⁷⁶ Eskilstunakuriren, 2002-04-13.

¹⁷⁷ Lambertz, Göran, *Advokaten*, Nr 2 2007, s. 10.

insikt om vad denne kan ha gjort. Frågan är här, menar JK, vad försvararen skall råda sin klient att göra. JK menar att det inte är fel att råda klienten att delta i samtalen för att gå på djupet med vad som kan ha hänt. Enligt JK kan det gynna den misstänkte på lång sikt att delta i psykologsamtalen om det visar sig att misstänkarna är riktiga. Men det är inte heller felaktigt att som advokat välja att uteslutande koncentrera sitt arbete på en frikännande dom.¹⁷⁸

4.3.1 Förhörsteknik enligt Monica Dahlström-Lannes

Monica Dahlström-Lannes framhåller i sin bok "Mot dessa våra minsta – sexuella övergrepp mot barn" att det är viktigt att förhørsledaren är objektiv och inte dömer den misstänkte på förhand. När det gäller förhörstekniken betonar Dahlström-Lannes tre nyckelord. Det första nyckelordet är tro. Det är viktigt att förhørsledaren tror att sexuella övergrepp mot barn verkligen förekommer och att även en mycket trevlig och väletablerad person kan göra sig skyldig till ett sådant brott. Det andra nyckelordet är taktik. Med detta avses att den misstänkte omgående skall hämtas till förhör så att han eller hon inte hinner bygga upp sitt förnekande och psykiska försvar. Dahlström-Lannes framhåller att den misstänkte bör överrumplas och det är vidare viktigt att den misstänkte anhålls och häktas om det finns skäl för det. Det tredje nyckelordet är tid. Det kan nämligen vara ett hårt arbete att få fram ett erkännande. Att nå ett erkännande kan ta timmar, dagar eller veckor. Det är också viktigt att den misstänkte ges tid till att byta roll från t.ex. en aktiv yrkesman till en misstänkt sexualbrottsling.¹⁷⁹

Dahlström-Lannes framhåller att ett erkännande har många positiva effekter. I de fall där den misstänkte erkänner behöver inte det utsatta barnet genomgå ytterligare förhör och trovärdighetsbedömningar av sakkunniga. Förövaren kan också vid ett erkännande få den hjälp och behandling som denne är i behov av. Ett erkännande medför dessutom att domstolsprocessen förkortas liksom att bevisläget blir fördelaktigare. Ett erkännande får också ekonomiska konsekvenser. Eftersom hela rättsprocessen blir kortare blir den mindre kostsam. Dessutom är vittnespsykologiska utredningar dyra och ett erkännande medför att dessa kan avvaras.¹⁸⁰

För att en misstänkt skall erkänna krävs det, enligt Dahlström-Lannes, att ett förtroende byggs upp mellan den misstänkte och förhørsledaren. Det krävs att atmosfären förmedlar trygghet och förståelse och Dahlström-Lannes betonar att förhørsledaren bör undvika att vara anklagande eller hotande. Om förhørsledaren är anklagande eller hotande finns det nämligen en risk för att den misstänkte sluter sig. Även om det är viktigt att förhørsledaren är förstående kan det dock krävas att förhørsledaren utsätter den misstänkte för

¹⁷⁸ Lambertz, Göran, *Advokaten*, Nr 2 2007, s. 10-11.

¹⁷⁹ Dahlström-Lannes, Monica, *Mot dessa våra minsta*, 1994, s. 145-146.

¹⁸⁰ Dahlström-Lannes, Monica, *Mot dessa våra minsta*, 1994, s. 148-149.

viss press och konfrontation. Förhørsledaren bör vidare eftersträva att den hörde berättar så detaljrikt som möjligt om övergreppen. Ledande frågor bör undvikas. Dahlström-Lannes menar att förvåning och fullständig oförståelse brukar vara den första reaktionen på en anklagelse. Detta beror på att den misstänkte ofta har starka psykiska försvar och att den misstänkte dessutom riskerar att förlora arbete, familj och social status om han eller hon erkänner. Här är det viktigt att förhørsledaren lyssnar på den hörde och framhåller att det är viktigt att de tillsammans försöker klarlägga vad som har hänt. Detta är ett sätt att bygga upp ett förtroende på. Dahlström-Lannes påpekar vidare att de som misstänks för sexualbrott ofta är mycket tillmötesgående och sällan aggressiva eller otrevliga. På vägen från ett totalt förnekande till ett erkännande är det vanligt att den misstänkte tvekar och börjar medge att han eller hon har gjort vissa närmanden. Dahlström-Lannes framhåller att det kan vara effektivt att vädja till den misstänktes känslor. Detta kan göras genom att förhørsledaren redogör för hur dåligt barnet mår på grund av det inträffade. Förhørsledaren bör poängtera att barnets lidande kan minskas och förkortas om brottet klaras upp. Denna smärtsamma insikt hos den misstänkte kan medföra att den misstänkte erkänner. Sedan den misstänkte väl har erkänt finns det dock en risk för att han eller hon tar tillbaka erkännandet. Detta sker ofta när den misstänkte inser konsekvenserna av erkännandet. Dahlström-Lannes menar att den misstänkte då behöver stöd för att hålla kvar vid sitt erkännande. Den misstänkte kan dessutom ibland få missriktat stöd från sin advokat som råder den misstänkte att ta tillbaka sitt erkännande och förneka brott. Vissa misstänkta som har erkänt sexualbrott har senare tagit tillbaka sina erkännanden och hävdade att de erkände eftersom de trodde att de då skulle släppas fria. Med anledning härav påpekar Dahlström-Lannes att en förhørsledare varken kan eller får ge några sådana löften.¹⁸¹

Dahlström-Lannes uppmärksammar också i sin bok att häktningstiden innebär en möjlighet. Under häktningstiden befinner sig nämligen den misstänkte ofta i kris. Med hänsyn härtill bör den misstänkte erbjudas psykiatrisk hjälp. Det är åklagaren som ger en psykiater tillstånd till att besöka den häktade. Dahlström-Lannes menar att häktningstiden är rätt tid att motivera den misstänkte att ta emot hjälp. En insats under denna tid underlättar ett kommande behandlingsarbete.¹⁸²

4.4 Kritik mot långa häktningstider med restriktioner och press att erkänna

Präster och diakoner anställda på Skogomeanstalten, en anstalt för dömda sexualbrottslingar, har uttryckt sin förfäran över att personer som misstänks för sexualbrott sitter häktade med restriktioner under lång tid. De kallar detta för tortyr av människor som befinner sig i en livskris. Prästerna och

¹⁸¹ Dahlström-Lannes, Monica, *Mot dessa våra minsta*, 1994, s. 149-153, 156.

¹⁸² Dahlström-Lannes, Monica, *Mot dessa våra minsta*, 1994, s. 157.

diakonerna vittnar också om att många av de dömda som sitter på Skogomeanstalten har utsatts för oerhörda påtryckningar att erkänna. De har lovats att de skall få träffa sina anhöriga om de erkänner men inte annars. Också Göran Lambertz har uttalat att det är beklagansvärt om polis och åklagare genom att belägga misstänkta med restriktioner tvingar fram erkännanden.¹⁸³

4.5 SOU 2005:117

4.5.1 Erkännandets betydelse som strafflindringsgrund

I 29 kap. 5 § 1 st. 3 p. BrB stadgas att rätten vid straffmätningen utöver brottets straffvärde i skälig omfattning skall beakta om den tilltalade frivilligt har angett sig. I SOU 2005:117 föreslås det att det skall införas ett tillägg i 29 kap. 5 § 1 st. 3 p. BrB. Enligt utredningens förslag skall rätten även i skälig omfattning beakta om den tilltalade frivilligt har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet. Utredningens förslag innebär alltså att en tilltalads medverkan i utredningen, sedan misstankar har uppstått, kan verka strafflindrande.¹⁸⁴ I utredningen föreslås det även att rätten skall få döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet om det föreligger skäl för det enligt 29 kap. 5 § 1 st. BrB. Enligt den nuvarande regleringen krävs det att **särskilda** skäl påkallar att rätten dömer till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Den misstänktes aktiva medverkan i utredningen kommer också genom utredningens förslag att få betydelse för påföljdsvalet. I 30 kap. 4 § BrB stadgas nämligen att rätten vid valet av påföljd skall beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 § BrB.¹⁸⁵

Utredarna motiverar sitt förslag med att det finns starka skäl för att öka effektiviteten i brottsutredningarna. Ett sätt att öka effektiviteten på är att skapa incitament för den misstänktes aktiva deltagande. Utredarna menar att en misstänkts aktiva och verkningsfulla medverkan i utredningen tyder på en stark önskan om att vilja ta ansvar för den gärning man har gjort sig skyldig till. Paralleller kan dras till tanken bakom strafflindringsgrunden i 29 kap. 5 § 1 st. 2 p. BrB. Av 29 kap. 5 § 1 st. 2 p. BrB framgår det att rätten, vid straffmätningen, utöver brottets straffvärde i skälig omfattning skall beakta om den tilltalade efter förmåga har försökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet.¹⁸⁶

¹⁸³ Lambertz, Göran, *Advokaten*, Nr 2 2007, s. 10.

¹⁸⁴ SOU 2005:117, s. 28, 79-80.

¹⁸⁵ SOU 2005:117, s. 28, 79-80.

¹⁸⁶ SOU 2005:117, s. 79, 81.

Den föreslagna strafflindringsgrunden tar särskilt sikte på svårutredda brott men omfattar alla typer av brott. Utredningen framhåller att ett erkännande är en nödvändig, men inte tillräcklig, förutsättning för en tillämpning av den föreslagna strafflindringsgrunden. Det krävs nämligen utöver ett erkännande att den misstänkte har medverkat och på ett märkbart positivt sätt bidragit till utredningen. Exempel på medverkan som kan inverka på staffmätningen är att den misstänkte pekar ut förhörspersoner eller platser där en husrannsakan bör genomföras.¹⁸⁷

Enligt utredarna bör åklagaren kunna förklara för den misstänkte under utredningen att den misstänktes medverkan kan medföra att domstolen beslutar om ett lindrigare straff. En sådan upplysning skulle inte stå i strid med 23 kap. 12 § RB om förbud mot otillbörliga förhörsmetoder. Utredarna menar att risken för att den misstänkte lämnar felaktiga uppgifter är liten. Likaså framhåller utredarna att brottsutredningen skall vara så omfattande att en lagföring skall kunna ske vilket medför att det finns goda förutsättningar att upptäcka eventuellt felaktiga uppgifter.¹⁸⁸

Enligt utredningen innebär inte förslaget på en ny strafflindringsgrund en kränkning av den i art. 6 EKMR skyddade rätten att inte belasta sig själv. Skälet härför är att förslaget endast har verkningar i strafflindringsriktning. Om den misstänkte vägrar att medverka i brottsutredningen kan denna omständighet aldrig åberopas i straffskärpande riktning.¹⁸⁹

Utredningen framhåller vidare att det krävs att den misstänktes medverkan i brottsutredningen föranleder en påtaglig strafflindring för att strafflindringsgrunden skall motivera den misstänkte till att medverka. Några riktlinjer för bedömningen av vilken strafflindring som en medverkan bör föranleda ger dock inte utredarna men de betonar att kravet på särskilda skäl för att gå under straffminimum bör tas bort.¹⁹⁰

4.5.2 Förenklat förfarande i erkända mål

I SOU 2005:117 ges även förslag på åtgärder för att förenkla förfarandet i erkända brottmål. Utredningen föreslår att ett nytt stycke skall införas i 45 kap. 10a § RB. Enligt detta stycke skall rätten få meddela dom utan att det har hållits huvudförhandling om huvudförhandling varken har begärts av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Vidare krävs det att den tilltalade har erkänt gärningen och vid tidpunkten för brottet hade fyllt 18 år. Det uppställs även krav på att åklagaren har framställt ett bestämt påföljdsyrkande och rätten skall inte finna skäl att döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som åklagaren har yrkat.¹⁹¹

¹⁸⁷ SOU 2005:117, s. 81-82.

¹⁸⁸ SOU 2005:117, s. 84.

¹⁸⁹ SOU 2005:117, s. 84.

¹⁹⁰ SOU 2005:117, s. 85-86.

¹⁹¹ SOU 2005:117, s. 26-27.

I utredningen föreslås också införande av ett nytt kompletterande stycke i 45 kap. 4 § RB enligt vilket åklagaren i stämningsansökan skall uppge ett bestämt yrkande om påföljd för brottet om denne anser att målet kan avgöras utan huvudförhandling. Åklagaren bör också redan i stämningsansökan ange om målet kan avgöras på handlingarna. Likaså bör åklagaren i sin stämningsansökan ange vilka särskilda omständigheter som åklagaren har tagit hänsyn till vid sitt påföljdsyrkande. Särskilt viktigt är det att åklagaren anger på vilket sätt och i vilken omfattning som den misstänkte har underlättat utredningen av brottet.¹⁹²

När domstolen, enligt förslaget, avgör ett erkänt mål utan huvudförhandling skall tingsrätten bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän. Enligt förslaget skall utsagor som har avgivits under förundersökningen kunna läggas till grund för domen i syfte att stödja den tilltalades erkännande. Utredningen föreslog, i enlighet härmed, att ett tillägg skall införas i 30 kap. 2 § st. 2 RB om att utsagor som har avgivits under förundersökningen skall få läggas till grund för domen i syfte att stödja ett erkännande som den tilltalade har avgett. I utredningen påpekades det också att åklagaren skall vara oförhindrad att lämna upplysningar till den misstänkte under förundersökningen angående vilken påföljd som åklagaren skulle yrka på om den misstänkte valde att erkänna. Visserligen framhöll utredningen att det är viktigt att åklagaren är försiktig i sina uttalanden i frågan och att åklagaren förvissar sig om att den misstänkte är införstådd med att åklagarens yrkande inte är bindande för rätten. Enligt utredningen skulle dock åklagarna kunna anförtros att relativt fritt bedöma när och hur informationen skall förmedlas och lagbestämmelser härom ansågs onödiga.¹⁹³

Enligt utredningens förslag finns det inte någon övre gräns för vilket straff som får dömas ut vid ett avgörande på handlingarna. Utredningen ansåg dock att frågan skulle komma att självregleras genom kravet på att ett mål skall utredas tillfredsställande. Med hänsyn till att kraven på stödbevisning för ett erkännandes riktighet ökar med brottets allvarlighet menade utredningen att det endast i sällsynta fall kommer att dömas ut mångåriga straff. Utredarna framhöll också att ett erkännande måste ha stöd i annat utredningsmaterial för att kunna föranleda en påföljd som är strängare än böter.¹⁹⁴

Rätten har inte, om rätten väljer att avgöra målet på handlingarna, någon möjlighet att döma till en strängare påföljd än den som åklagaren har angett. Däremot kan rätten döma till ett lägre straff eller frikänna den tilltalade. Finner rätten att gärningen bör föranleda ett strängare straff än det åklagaren har föreslagit eller att målet inte kan utredas tillfredsställande på handlingarna bör rätten sätta ut målet till huvudförhandling.¹⁹⁵

¹⁹² SOU 2005:117, s. 26, 111.

¹⁹³ SOU 2005:117, s. 23, 25-26, 89, 113-114.

¹⁹⁴ SOU 2005:117, s. 115-116.

¹⁹⁵ SOU 2005:117, s. 117.

4.6 Risker med en särbehandling av erkända mål

Visserligen erkänner de flesta av de tilltalade de gärningar som de anklagas för. Om alltför många misstänkta skulle neka till brott skulle rättsväsendet och brottmålsprocessen utsättas för alltför stora påfrestningar. Detta är anledningen till att förenklingar i förfarandet tillåts i erkända mål. Det kan även antas att en enklare och snabbare handläggning i sig leder till att fler erkänner. Fredrik Forssman framhåller dock att förenklingar riskerar att medföra att antalet falska erkännanden ökar. Ju enklare processen blir för den misstänkte genom ett erkännande desto större är frestelsen att erkänna. Risken finns att man även erkänner något man inte har gjort för att slippa undan en betungande process. Om ett erkännande dessutom inverkar positivt på straffmätningen och påföljdsvalet är detta ytterligare incitament för erkännanden, även falska sådana.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Forssman, Fredrik, ”Prövning av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 139.

5 Psykologiska aspekter på falska erkännanden

Falsa erkännanden har indelats i tre psykologiska kategorier. Man talar om frivilliga erkännanden, framtvingade medgörliga erkännanden och framtvingade internaliserade erkännanden.¹⁹⁷

5.1 Frivilliga falska erkännanden

Frivilliga falska erkännanden avges av den erkännande utan att personen har utsatts för någon yttre press. Personer som avger ett sådant erkännande tar oftast själva kontakt med polisen efter att t.ex. ha uppmärksammat brottet i media. Det förekommer också att en person erkänner ett brott som överhuvudtaget aldrig har ägt rum. Det finns en mängd olika anledningar till att en person avger ett frivilligt falskt erkännande. Ett skäl kan vara att den erkännande lider av ett patologiskt behov av att bli ökad eller känd. En person kan också avge ett erkännande för att bli av med skuld känslor genom självbestraffning. Skuld känslorna kan ha sin grund i tidigare handlingar men kan också bero på fantasier. Vissa personer med personlighetsdrag som dålig självuppfattning och hög ångest lider ibland av generaliserade skuld känslor vilka kan medföra att personen avger ett falskt erkännande. En annan orsak till att en person avger ett frivilligt falskt erkännande kan vara att personen inte kan skilja mellan fantasi och verklighet. Tankar, fantasier och planering blir till verklighet. Detta tillstånd kan återfinnas hos schizofrena men också hos personer som lider av mindre allvarliga psykiska störningar. En person kan vidare välja att avge ett falskt erkännande för att skydda den verkliga förövaren. Detta är särskilt vanligt bland unga och en person som är under 15 år tar då på sig ett brott som har begåtts av en straffmyndig person. Denna typ av erkännande torde vara vanligast vid lindrigare brott.¹⁹⁸

5.2 Framtvingade medgörliga falska erkännanden

Framtvingade medgörliga falska erkännanden avges som en följd av den press som förhörprocessen har inneburit för den misstänkte. Den misstänkte kan i dessa fall ha givit efter för de krav och påtryckningar som

¹⁹⁷ Forssman, Fredrik, ”Prövning av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 120.

¹⁹⁸ Forssman, Fredrik, ”Prövning av erkännande”, i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 120-121.

förhørsledaren har utövat. Erkännandet ger den misstänkte en omedelbar fördel exempelvis i form av att förhöret avslutas eller att den misstänkte slipper bli kvarhållen.¹⁹⁹ Framtvingade medgörliga erkännanden är särskilt vanliga i fall där den misstänkte lider av klaustrofobi eller är beroende av droger och fruktar abstinens vid en inlåsning. Att erkänna blir då en utväg ur en stressfylld situation som den misstänkte inte tolererar. Den erkännande är vanligtvis medveten om de negativa effekter som erkännandet kan föra med sig men anser att den omedelbara tillfredsställelsen som erkännandet ger väger tyngre än de långsiktiga konsekvenserna. Många tror också naivt nog att sanningen om deras oskuld ändå kommer att komma fram förr eller senare eller att deras advokat kommer att kunna reda ut situationen med deras falska erkännande.²⁰⁰ Det torde vara vanligt att ett framtvingat medgörligt erkännande tas tillbaka sedan den misstänkte har sluppit den omedelbara pressen.²⁰¹

Det torde vara vanligare med framtvingade medgörliga erkännanden i fall där förhørsledaren använder sig av en otillbörlig förhörsmetod som exempelvis inhuman behandling eller löften men framtvingade medgörliga erkännanden kan även ha sin grund i den press som ett förhör i godtagbara former innebär. Personer med låg intelligens kan dessutom erkänna på grund av en önskan om att vara förhørsledaren behjälplig.²⁰² Experimentell psykologisk forskning har vidare visat att hot och löften kan förmedlas indirekt och subtilt under ett förhör. Löften och hot behöver således inte framföras uttryckligen till den misstänkte för att påverka dennes beslutsfattande. Hot har definierats som hot om straff av något slag som kommer att verkställas såvida inte den förhörde erkänner. Hotet kan exempelvis bestå i en varning om ett hårdare straff, dödsstraff eller om fysiskt våld gentemot den misstänkte eller den misstänktes familj. Löfte har definierats som något som kan uppnås genom att den misstänkte erkänner. Förtjänsten kan bestå i att borgen ställs, att det inte väcks åtal eller att straffet blir mildare. Rättspsykologen Gudjonsson anser dessutom att tvång kan förekomma även i frånvaron av hot och löften. Tvånget kan här bestå i förhörstekniker som innebär att den hörde förödmjukas eller att förhørsledaren psykologiskt försöker manipulera den förhörde.²⁰³

Det har vidare framhållits att häktesmiljön i sig innehåller flertalet stressorer som kan medföra att den frihetsberövade vill vara polisen till lags och erkänna. Dessa stressorer består i att den frihetsberövade hålls socialt isolerad och känner sig känslomässigt och fysiskt underkastad polisens kontroll. Andra stressorer är rädsla för att bli inlåst och sömnlöshet till följd

¹⁹⁹ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 121.

²⁰⁰ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 196.

²⁰¹ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 198.

Se även Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 121.

²⁰² Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 121.

²⁰³ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 206-207.

av frihetsberövandet. Personer som är psykiskt sårbara har sämst förutsättningar att hantera dessa stressorer. Exempel på psykisk sårbarhet som medför en försämrad förmåga att hantera pressande förhörstekniker och stressorer i häktesmiljön är lågt IQ, förhöjd suggestibilitet och undergivenhet.²⁰⁴

5.2.1 Fallet Mr P

Gudjonsson presenterar i sin bok ”The Psychology of Interrogations and Confessions – A handbook” brittiska och amerikanska rättsfall där misstänkta har avgivit falska framtvingade medgörliga erkännanden. I ett av fallen hade Mr P begett sig till polisen för att rapportera att någon hade stulit en check av honom. Mr P var vid tillfället 21 år och led av inlärningssvårigheter. Vid besöket hos polisen kom han att misstänkas för ett rån som hade begåtts en vecka tidigare. Polisen började misstänka att Mr P var gärningsmannen eftersom han kom cyklandes till polisstationen. Den misstänkte gärningsmannen hade nämligen cyklat och dessutom hade Mr P ett yttre som stämde väl överens med rånoffrets beskrivning av rånaren. Mr P förhördes av polis under en och en halv timme utan att en advokat var närvarande. Förhöret spelades in och under detta gjorde Mr P medgivanden.²⁰⁵

Gudjonsson fick i fallet i uppdrag att företa en psykologisk undersökning av Mr P innan rättegången. Denna undersökning utvisade att Mr P var svagbegåvad och onormalt lättpåverkad. Under undersökningen uppgav Mr P att han var oskyldig till anklagelserna. Enligt Gudjonsson visade inspelningarna av polisförhören med Mr P att förhören innefattade få ledande frågor, att förhørsledaren inte utövade något direkt tvång men var något påstridig. Mr P hävdade själv att han hade erkänt eftersom han upplevde att förhørsledaren gick på och eftersom han var rädd för att låsas in. Vid huvudförhandlingen såg rånoffret Mr P för första gången och deklarerade då omedelbart att Mr P inte var gärningsmannen. Åtalet gentemot Mr P lades ned.²⁰⁶

5.3 Framtvingade internaliserade falska erkännanden

En misstänkt som avger ett falskt framtvingat internaliserat falskt erkännande har under de förhör som har hållits börjat tro att han eller hon har begått det brott som han eller hon misstänks för. Den misstänkte har inget riktigt minne av att denne har begått brottet men har under förhören

²⁰⁴ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 204, 211.

²⁰⁵ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 230.

²⁰⁶ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 230.

börjat tvivla på sitt eget minne och har istället börjat förlita sig på yttre informationskällor. Framtvingade internaliserade erkännanden kan ha sin grund i manipulerande förhörsmetoder. För att en misstänkt skall börja tvivla på sig själv i en sådan utsträckning att han eller hon avger ett falskt erkännande krävs det normalt att det föreligger en överväldigande bevisning för den misstänktes skuld. Likaså krävs det att det presenteras en trovärdig förklaring till varför den misstänkte har minnesproblem. Förhörstekniken kan bestå i att förhørsledaren hela tiden upprepar sin egen övertygelse om att den misstänkte är skyldig. Förhören är långa och känsloladdade och förhørsledaren framhåller att det finns en mycket stark bevisning för den misstänktes skuld. Likaså betonar förhørsledaren de negativa konsekvenser som ett upprepat förnekande kan innebära för den misstänkte. En annan viktig komponent är att den misstänkte isoleras från människor som invänder mot förhørsledarens antaganden.²⁰⁷

För att undvika denna typ av falska erkännande bör förhørsledaren ha neutralt förhållningssätt, undvika ledande frågor och låta den misstänkte berätta fritt. Personer som har ett stort förtroende för auktoriteter, har dåligt självförtroende och förhöjd suggestibilitet löper större risk att avge ett falskt framtvingat internaliserat erkännande än andra. Unga, personer med låg intelligens, dåligt minne och låg självkänsla är i större utsträckning suggestibla.²⁰⁸ Personer som är drogpåverkade under polisförhöret eller som var påverkade vid den tidpunkt då de skulle ha begått det brott som de misstänks för, har vidare en ökad benägenhet att avge ett falskt framtvingat internaliserat erkännande.²⁰⁹

Ett falskt framtvingat internaliserat erkännande kännetecknas av att det ofta är obestämt. Den förhörde kan uttrycka erkännandet genom att uppge att denne antar att han eller hon har begått brottet eller tror sig ha begått brottet.²¹⁰ En person som har avgivit ett sådant erkännande återtar detta först sedan denne har övertygats om eller misstänker att han eller hon i själva verket är oskyldig. Denna process kan ta månader och i värsta fall kommer personen permanent att vara av uppfattningen att denne har begått brottet.²¹¹

5.3.1 Fallet Mr Peter Reilly

Ett känt fall där den misstänkte avgav ett falskt framtvingat internaliserat erkännande är fallet Mr Peter Reilly. Peter fann, en dag när han kom hem från kyrkan, sin mor brutalt mördad. Peter var då en 18 år gammal, lättsam

²⁰⁷ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 121-122.

²⁰⁸ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 122-123.

²⁰⁹ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 211.

²¹⁰ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 123.

²¹¹ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 198. Se även Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 122.

och omtyckt pojke. Modern hade mördats bara några minuter innan Peter anlände till huset och han kontaktade omedelbart ambulans. Peter blev snabbt polisens huvudmisstänkte. Under polisförhören var Peter samarbetsvillig och ville vara till hjälp. Någon advokat var inte närvarande under förhören eftersom Peter avstod från att begagna sig av rätten. Peter förhördes cirka nio timmar efter mordet och förhöret varade i två timmar. Under förhöret ställde polisen frågor om moderns sexliv och om Peter hade haft sexuellt umgänge med henne medan hon var i livet. Frågorna upprörde Peter mycket. Efter en rast ombads Peter göra ett lögn-detektortest. Han informerades om att en lögn-detektor var ett mycket effektivt och tillförlitligt instrument som kunde läsa hans tankar. Resultatet från lögn-detektortestet utvisade att Peter inte talade sanning. Därefter förhördes Peter under ytterligare sex timmar och under detta förhör började han bli osäker på sitt minne och erkände tveksamt att han hade mördat sin mor. Han uppgav vid sitt erkännande att han hade skurit modern i halsen, hoppat på hennes ben och våldtagit henne. Utredningen utvisade dock att modern inte hade våldtagits. Peter dömdes för dråp vid den senare huvudförhandlingen. Efter att ha avtjänat en del av sitt fängelsestraff friades han från anklagelserna.²¹²

Gudjonsson framhåller i sin analys av fallet att Peter aldrig var helt säker på att han hade mördat sin mor. Att han kom att tvivla på sitt minne i sådan grad att han erkände berodde troligen på att förhørsledaren framhärddade att lögn-detektorn var ett helt säkert instrument och att anledningen till att Peter inte hade något minne av händelsen var en temporär mental blockering.²¹³

5.4 Alternativa förklaringar till kännedom om brottet

Fredrik Forssman uppmärksammar i sitt arbete att försiktighet är påkallad när domstolen grundar en fällande dom uteslutande på den tilltalades erkännande och den tilltalades kännedom om fakta kring brottet. Det är viktigt att rätten prövar om det kan finnas andra tänkbara förklaringar till att den tilltalade har kännedom om brottet än att denne är gärningsman. Brottet kan exempelvis ha uppmärksammats mycket i media och detta kan utgöra en förklaring till den tilltalades kunskaper om det begångna brottet. En annan orsak till att en tilltalad har kunskaper kan vara att förhørsledaren under förhören med den misstänkte omedvetet har gett uttryck för sina egna förväntningar. Den misstänkte kan då ha anpassat sin berättelse till de uppgifter han eller hon har kunnat utläsa från förhørsledarens uttryckssätt. En rekonstruktion under förundersökningen där den misstänkte får agera ut sin roll i brottet är ett förekommande sätt att utröna ett erkännandes tillförlitlighet. Även här finns det dock en risk för att den misstänkte

²¹² Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 234-237.

²¹³ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 235.

anpassar sitt handlade till de reaktioner som åskådarna ger uttryck för.²¹⁴

5.5 Alkohol och drogers inverkan

Forskning har visat att alkoholister som lider av abstinens har svårt att klara av ett polisförhör. Abstinensbesvären medför att den alkoholberoende personen befinner sig i ett sårbart tillstånd eftersom abstinensen försämrar den kognitiva förmågan och ger ångest. Abstinensen anses också kunna medföra att den alkoholberoende är ökat suggestibel. Gudjonsson har uppmärksammat att det finns en förhöjd risk för att en förhörsperson som lider av alkoholabstinens avger ett falskt erkännande.²¹⁵

Även abstinens efter andra droger, såsom opiater, gör att förhörspersonen befinner sig i ett särskilt sårbart tillstånd. Också i dessa fall torde det finnas det en ökad risk för falska erkännanden. Ett exempel härpå är fallet Mr D. Två äldre kvinnor som bodde tillsammans hade mördats. Mr D som var en 20-årig man med ett långt missbruk bakom sig misstänktes för brottet. Han missbrukade vid tidpunkten för gripandet heroin intravenöst två till tre gånger dagligen och hade gjort detta i åtminstone ett år innan han arresterades. När han greps var det tolv timmar sedan han injicerade. Under förhören hävdade Mr D att han inte kunde dra sig till minnes vad han hade gjort den kväll då kvinnorna hade mördats. Morden hade ägt rum flera månader tidigare. Vid slutet av förhöret som varade i två timmar började Mr D skaka och få ångest. Kort därefter bröt han ihop och erkände. Vid ett senare förhör gav Mr D ett mer detaljerat erkännande. Gudjonsson menar att Mr D kunde avge ett mer detaljerat erkännande eftersom han kunde utläsa omständigheter kring brottet utifrån förhørsledarens beteende och uttryckssätt. Förhørsledaren använde sig av ledande frågor och förhørsledaren gav också Mr D information om brottet. Efter det att Mr D hade suttit frihetsberövad under några veckor mördade den verkliga mördaren igen. Vid detta mord greps han dock och gjorde vid gripandet även medgivanden avseende morden på de två äldre kvinnorna. Mr D släpptes.²¹⁶

I sin analys av fallet Mr D framhåller Gudjonsson att anledningen till att Mr D erkände var att han hade en låg intelligensnivå, hade psykotiska drag, var ovanligt suggestibel och medgörlig. Dessutom var han beroende av heroin och led svårt av abstinens under polisförhören. Det enda Mr D kunde tänka på under förhören var hur han skulle kunna ta sig därifrån och skaffa heroin. Detta gjorde att han inte tänkte igenom de långsiktiga konsekvenserna av sitt erkännande. Polisen hade också under förhören

²¹⁴ Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, 1997, s. 132-133.

²¹⁵ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 430-431, 433.

²¹⁶ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 431-433.

upplyst Mr D om att han skulle få lämna polisstationen om han erkände.²¹⁷

²¹⁷ Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions*, 2003, s. 432.

6 Analys

6.1 Ett frihetsberövande har effekter på den häktades psykiska hälsa

Som framgår av redogörelsen för tortyrkommitténs rapporter har kommittén kritiserat den frekventa användningen av restriktioner i Sverige i över 10 år. Vidare har kritik riktats mot att frihetsberövade spenderar större delen av dygnet inlåsta i sina celler. I sin kritik har kommittén även lyft fram och betonat de negativa effekter som en häktning med restriktioner kan ha på den frihetsberövades psykiska hälsa. Vid det senaste besöket uppmärksammades exempelvis att frihetsberövade som var ålagda restriktioner vid häktet i Göteborg uppvisade symtom på ångest och depression. Likaså observerades psykosomatiska symtom, rastlöshet och sömnrubbningsar. Att ett frihetsberövande med restriktioner har implikationer på den häktades psykiska hälsa har kommittén således ansett utgöra ett självständigt problem som det har funnits ett behov av att särskilt belysa.

Också rättspsykologer har uppmärksammat att ett frihetsberövande ofta har en negativ inverkan på den häktades psykiska hälsa. Av redogörelsen för ett frihetsberövades psykologiska effekter framgår det att ett frihetsberövande ofta medför att den häktade drabbas av ett tillstånd av sensorisk deprivation. Detta tillstånd anses försämra högre mentala funktioner, orsaka ångest och kan göra personen mer suggestibel. Den frihetsberövade blir mer påverkbar eftersom tillståndet av sensorisk deprivation gör den frihetsberövade mer mottaglig för uppmuntran och beröm. En annan orsak till att en frihetsberövad kan ha en förhöjd suggestibilitet är att ett frihetsberövande kan medföra att den häktade drabbas av en sömnstörning. Gudjonsson framhåller att det finns vetenskapligt stöd för att personer som lider av sömnbrist är mer suggestibla än andra. Av denna anledning är en person som lider av sömnbrist mer benägen att ge efter för ledande frågor och pressande förhörstekniker. Sensorisk deprivation anses vidare kunna orsaka att den frihetsberövade reagerar med desperation, depression och underkastelse. Dessutom har tillståndet passiviserande effekter vilket resulterar i ointresse, apati och slöhet.

Av Danielsson-Ekboms undersökning framgår det att många av de frihetsberövade, som deltog i undersökningen, rapporterade att de drabbades av sömnproblem och psykosomatiska symtom under frihetsberövandet. Likaså redogjorde många för att de kände sig irriterade, oroliga och nervösa. Vissa upplevde också panik och desperation och en stor andel var deprimerade. I Danielsson-Ekboms undersökning ingick endast frihetsberövade som hade erkänt brott men resultatet av Grebovics intervjuundersökning talar för att även frihetsberövande som inte har erkänt

och som senare frikänns reagerar på ett likartat sätt. Av Grebovics undersökning framgår också att två av de tre intervjuade kvinnorna upplevde restriktionerna som plågsamma. Även resultatet av Holmbergs undersökning utvisar att isoleringen upplevs som mycket påfrestande. Här uppgav samtliga män som ingick i undersökningen, och som hade varit frihetsberövade under förundersökningen, att de upplevde isoleringen som mycket besvärande. I övrigt uppgav de att frihetsberövandet hade inneburit en mycket stark upplevelse av rädsla och ångest. Likaså rapporterade vissa av männen att de hade drabbats av sömnlöshet, cirkulära grubblerier, hallucinationer och självmordstankar. I Holmbergs undersökning ingick såväl män som hade erkänt som män som inte hade erkänt. Samtliga hade dock dömts till ansvar vid den senare huvudförhandlingen.

Sammanfattningsvis kan man utifrån Danielsson-Ekboms, Grebovics och Holmbergs undersökningar, sluta sig till att häktade reagerar på ett likartat sätt på ett frihetsberövande vare sig de har erkänt brott och senare fälls till ansvar eller nekar till brott och senare frikänns eller fälls. Även Haney, Banks och Zimbardos studie talar för att också oskyldiga reagerar starkt på ett frihetsberövande.

Med hänsyn till ett frihetsberövandes psykologiska effekter är det tydligt att en häktning i vissa fall kan försämra den frihetsberövades möjligheter att ta till vara sin rätt och förbereda sitt försvar under häktningstiden. Eftersom ett frihetsberövande kan resultera i ett desperat beteende, depression och passivering anser jag att det ibland kan finnas skäl att ifrågasätta om den frihetsberövade, med hänsyn till sin psykiska hälsa, verkligen kan anses vara rättskapabel. Fråga är dock om ett frihetsberövandes psykiska påverkan kan vara så pass stark att den kan öka risken för eller ge upphov till falska erkännanden.

6.2 Falska erkännanden

6.2.1 Ökad risk för falska framtvingade medgörliga erkännanden

Av redogörelsen i kapitel 5 framgår det att den press som det innebär att vara frihetsberövad och de förhörsmetoder som används under förundersökningen kan resultera i att den misstänkte avger ett falskt framtvingat medgörligt erkännande. När den misstänkte avger ett sådant erkännande kan detta ses som en respons på den stressfyllda situation som den misstänkte befinner sig i. Genom erkännandet lindras pressen för den misstänkte. Falska framtvingade medgörliga erkännanden är särskilt frekventa i fall där förhørsledaren använder sig av en otillbörlig förhörsmetod men denna typ av erkännande kan också vara resultatet av den press som ett lagenligt förhör innebär. Det är vidare tydligt att stressorer i häktesmiljön kan bidra till att den misstänkte avger ett falskt framtvingat

medgörligt erkännande. Stressorerna i häktesmiljön består i att den misstänkte är isolerad och känner sig fysiskt och psykiskt underkastad polisens kontroll. En frihetsberövad drabbas också ofta av sömnbesvär och rädslor vilket ytterligare ökar risken för att den misstänkte avger ett falskt erkännande. Det bör vidare uppmärksammas att det föreligger en särskilt stor risk för falska erkännanden i fall där den misstänkte lider av klaustrofobi eller fruktar drog- eller alkoholabstinens vid en inlåsning. Likaså är psykiskt sårbara personer särskilt benägna att avge falska framtvingade medgörliga erkännanden.

6.2.2 Ökad risk för falska framtvingade internaliserade erkännanden

Den press som frihetsberövandet innebär och de förhörsmetoder som används under förundersökningen kan också öka risken för att den misstänkte avger ett falskt framtvingat internaliserat erkännande. Här avger den misstänkte ett erkännande sedan denne har börjat tro att han eller hon har begått det brott som han eller hon misstänks för. I dessa fall kan erkännandet ha sin grund i manipulerande förhörsmetoder som innefattar att förhørsledaren hela tiden upprepar sin egen övertygelse om att den misstänkte är skyldig. Förhørsledaren ger också den misstänkte en förklaring till dennes minnesproblem och förhören är långa och känsloladdade. Personer som är suggestibla, har ett stort förtroende för auktoriteter och har dåligt självförtroende löper störst risk att avge ett falskt framtvingat internaliserat erkännande. Unga personer, personer med låg intelligens och dåligt minne anses i större utsträckning vara suggestibla. Även personer som lider av sensorisk deprivation, exempelvis p.g.a. ett frihetsberövande, kan vara ökat suggestibla. Vidare är personer som är alkohol- eller drogpåverkade vid förhöret eller som var alkohol- eller drogpåverkade vid den tidpunkt då de skulle ha begått det brott som de misstänks för särskilt benägna att avge ett falskt framtvingat internaliserat erkännande. En viktig aspekt på denna typ av falska erkännanden är också att den misstänkte hålls isolerad från människor som invänder mot förhørsledarens påståenden. Det är uppenbart att den misstänkte måste anses vara isolerad på detta sätt i fall där den misstänkte är frihetsberövad och ålagd restriktioner. Av denna anledning måste det anses föreligga en ökad risk för att en häktad med restriktioner avger ett falskt framtvingat internaliserat erkännande.

6.2.3 Sammanfattande synpunkter

Sammanfattningsvis bör det konstateras att det är tydligt att den stress som rättsprocessen, förundersökningen och frihetsberövandet innebär för den misstänkte, i kombination med dennes psykiska egenskaper, kan medföra att den misstänkte avger ett falskt erkännande. Av intresse är därför vilken hänsyn som tas till förekomsten av falska erkännanden i rättstillämpningen.

6.3 Värderingen av erkännanden

Ett erkännande omfattas av principen om fri bevisvärdering vilket medför att ett erkännande endast har betydelse såsom bevisfaktum i målet. Rätten är alltså inte bunden av erkännandet utan skall göra en självständig prövning av vilket värde som det skall åsättas. Rättens prövning är dock beroende av hur grovt brottet är. Prövningens omfattning kan sägas variera med kravet på utredningens robusthet. Det bör betonas att ett materiellt riktigt avgörande förutsätter en tillräckligt fullständig utredning och kravet på att utredningen är robust kan därför ses som en rättssäkerhetsgaranti.

I bagatellartade mål anses erkännandet ensamt utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom. I mål om grov brottslighet torde däremot aldrig ett blankt erkännande kunna utgöra tillräcklig bevisning utan det krävs att erkännandet stöds av annan samverkande bevisning. Om det förutom erkännandet finns bevisning i form av den tilltalades kändedom om fakta kring brottet kan kravet på ytterligare bevisning anses vara uppfyllt. Att ett blankt erkännande inte utgör tillräcklig bevisning för en fällande dom i mål om allvarligare brottslighet framgår av hovrättens domskäl i RH 1994:97. I fallet ansåg hovrätten att Maria H:s uppgifter inte ensamma kunde medföra att det var styrkt utom rimligt tvivel att Maria H hade handlat i enlighet med åklagarens gärningsbeskrivning. Hovrätten motiverade sitt uttalande med att det ställs krav på att ytterligare utredning stödjer erkännandet i mål om allvarligare brottslighet.

Principen om fri bevisvärdering, kravet på att utredningen är robust och kravet på ytterligare bevisning i mål om allvarligare brottslighet, måste anses öka möjligheterna att upptäcka ett falskt erkännande. Nedan kommer jag att utveckla hur förutsättningarna att urskilja falska erkännanden skulle kunna förbättras ytterligare. Det kan nämligen diskuteras om dessa krav ger ett tillräckligt skydd mot felaktiga fällande domar. Enligt min mening kan det finnas anledning att beakta även psykologiska aspekter på falska erkännanden för att utredningen skall kunna anses vara tillräckligt omfattande för att grunda en fällande dom. Det bör vidare uppmärksammas att det låga utredningskravet i mål om mindre allvarlig brottslighet medför att förutsättningarna att upptäcka ett falskt erkännande, i dessa fall, är begränsade. Även om domens konsekvenser i påföljdshänseende är obetydliga för den enskilde kan det ifrågasättas om det verkligen är godtagbart ur rättssäkerhetssynpunkt att uteslutande grunda en fällande dom på den tilltalades erkännande. Enligt min mening bör det framhållas att en doms konsekvenser i form av stigmatisering och svårigheter att få anställning m.m. kan vara allvarliga och svåra att överblicka.

6.3.1 Prövningen av erkännandet bör ske i två steg

Av den tidigare redogörelsen framgår det att rätten bör underkasta en tilltalads erkännande en prövning i två steg. För det första skall det fastställas om ett erkännande överhuvudtaget föreligger. Därefter prövar rätten som ett andra steg erkännandets sanningshalt. I sin analys av det ovan presenterade resningsfallet framhöll utredarna i rapporten ”Felaktigt dömda” att domstolarna i den ordinarie rättsprocessen hade brustit i sin bedömning eftersom de hade bortsett från att K:s uppgifter om sin roll i dödandet av O kunde ses som en slutsats snarare än som ett erkännande. Domstolarna kan således sägas ha brustit i det första steget i prövningen av den tilltalades erkännande. Resningsfallet visar, enligt min mening, med tydlighet på vikten av att de två stegen i prövningen av ett erkännande utförs fristående var för sig och med noggrannhet.

6.3.2 Verkan av att ett erkännande tas tillbaka

6.3.2.1 Allmänt

Ett erkännande kan återtas av en mängd olika anledningar. Värdet av ett återtaget erkännande skall som ovan nämnts prövas särskilt. I fall där rätten inte kan bortse från förklaringen till återtagandet får förklaringen betydelse såsom ett negativt hjälpfaktum vid värderingen av erkännandet. Förklaringen till återtagandet kan i vissa fall reducera erkännandets bevisvärde i sådan grad att det inte kan anses vara ställt utom rimligt tvivel att den misstänkte har begått brottet.

6.3.2.2 Negativa hjälpfakta

En orsak till att ett erkännande återtas är att det är falskt. Det anses exempelvis vara vanligt att en person som har avgett ett falskt framtvingat medgörligt erkännande återtar detta sedan den omedelbara pressen har upphört. Att den misstänkte uppger att han eller hon har avgett erkännandet på grund av press kan därför, enligt min mening, utgöra ett negativt hjälpfaktum vid värderingen av erkännandet och minska erkännandets bevisvärde. Av den tidigare redogörelsen för psykologiska aspekter på falska erkännanden framgår det också att förklaringar som att den tilltalade har avgett ett erkännande i tron om att han eller hon då skulle slippa restriktioner eller att han eller hon skulle få ett mildare straff kan utgöra negativa hjälpfakta vid bevisvärderingen av erkännandet. Likaså torde förklaringar som att den tilltalade var lättpåverkad eller led av drog- eller alkoholabstinens vid erkännandet kunna utgöra negativa hjälpfakta och därmed minska erkännandets värde. Självklart måste det dock visas att de ovan nämnda faktorerna kan ha haft betydelse och påverkat den misstänktes agerande i det enskilda fallet. Står det däremot klart att ovan nämnda faktorer har orsakat erkännandet skall förstas förklaringen till återtagandet läggas till grund för en ogillande dom.

6.4 Förhørsledarens ansvar och en förbättrad bevisvärdering

6.4.1 Medvetenhet om den frihetsberövades psykiska status

Det är tydligt att den misstänktes psykiska status har betydelse för benägenheten att avge ett falskt erkännande. Den misstänktes psykologiska förutsättningar är exempelvis ofta av direkt betydelse för avgivandet av ett frivilligt falskt erkännande. Skälet till ett sådant erkännande kan vara ett patologiskt behov av att bli känd eller ökad. Ett frivilligt falskt erkännande kan också bero på en oförmåga att skilja mellan fantasi och verklighet. En annan orsak kan vara att den erkännande har dålig självuppfattning, lider av stark ångest och generaliserade skuldkänslor. Även när den misstänkte avger ett falskt framtvingat medgörligt erkännande är psykologiska faktorer av betydelse. Faktorer som att den misstänkte lider av klaustrofobi, är alkohol- och drogberoende eller har låg intelligens ökar risken för denna typ av falska erkännande. Likaså har personer som är onormalt suggestibla och undergivna svårare att hantera pressande förhörstekniker och stressorer i häktesmiljön, vilket medför att det föreligger en ökad risk för falska framtvingade medgörliga erkännanden. De stressorer som finns i häktesmiljön gör också i sig den frihetsberövade psykiskt sårbar eftersom den frihetsberövade oavsett tidigare psykisk instabilitet ofta drabbas av sömnlöshet och rädsla på grund av inlåsningen.

Av redogörelsen för den ökade risken för falska framtvingade internaliserade erkännanden framgår det vidare att den misstänktes psykiska status också är av betydelse för benägenheten att avge denna typ av falska erkännande.

6.4.1.1 Förhørsledarens ansvar

Med hänsyn till den stora betydelse som psykologiska faktorer har för en misstänkts benägenhet att avge ett falskt erkännande är det viktigt att den erkännandes psykologiska förutsättningar och psykiska status uppmärksammas vid förhören under förundersökningen. När det gäller förhörstekniken anses en förhörsteknik där förhørsledaren intar en neutral hållning, undviker ledande frågor och låter den misstänkte berätta fritt minska risken för falska framtvingade internaliserade erkännanden. Det är särskilt viktigt att förhørsledaren tillämpar en sådan förhörsteknik i de fall där den hörde har de personlighetsdrag som ökar risken för denna typ av falska erkännande.

Också när det gäller falska framtvingade medgörliga erkännanden är det viktigt att förhørsledaren identifierar och uppmärksammar psykologiska sårbarhetsfaktorer, faktorer i häktesmiljön och aspekter på förhörstekniken som kan öka risken för att den hörde avger ett sådant erkännande. Härvid

bör förhørsledaren exempelvis uppmärksamma om den hörde lider av klaustrofobi. Det är vidare viktigt att förhørsledaren är medveten om att också den press som ett lagenligt förhör innebär kan resultera i ett falskt framtingat medgörligt erkännande. Ett förhör behöver alltså inte vara otillbörligt och i strid med 23 kap. 12 § RB för att den hörde skall avge ett sådant erkännande. Exempel härpå är fallet Mr P. De polisförhör som hölls med Mr P innehöll få ledande frågor och förhørsledaren utövade inte något direkt tvång. Förhørsledaren var dock något påstridig men viss påstridighet godtas och anses inte otillbörligt enligt 23 kap. 12 § RB. Det är vidare viktigt att förhørsledaren är försiktig med att förmedla hot eller löften, implicit eller explicit, under förhöret. Hot torde vara ovanligt med hänsyn till förbudet mot otillbörliga förhörsmetoder i 23 kap. 12 § RB. Enligt 23 kap. 12 § RB är det förbjudet att hota den misstänkte med att denne kommer att erhålla ett hårdare straff eller bemötas med fysiskt våld om han eller hon inte erkänner. Däremot torde löften vara vanligare. Härvid bör det uppmärksammas att präster och diakoner på Skogomeanstalten har uttryckt sin förfäran över att de som misstänks för sexualbrott sitter häktade under lång tid med restriktioner. Enligt prästerna och diakonerna har de som avtjänar straff på Skogomeanstalten beskrivit hur de under häktningstiden har utlovats att de skulle få träffa sina anhöriga om de erkände, men bara då. Detta är ett exempel på ett löfte som skulle kunna generera ett falskt framtingat medgörligt erkännande. Överhuvudtaget är det, enligt min mening, viktigt att förhørsledaren inte under förhöret redogör för att kollusionsfaran vanligtvis upphör och grund för restriktioner saknas sedan den misstänkte har erkänt. En sådan redogörelse riskerar att öka risken för falska framtingade medgörliga erkännanden. Det är dessutom oerhört viktigt att restriktioner endast tillgrips för sitt ämnade syfte, att säkra bevis, och inte för att pressa fram erkännanden.

Det bör också framhållas att det är särskilt viktigt att förhørsledaren är uppmärksam på ett eventuellt alkohol- eller drogberoende. Det är känt att en stor andel av de som misstänks för brott har en alkohol och/eller drogproblematik. Förhørsledaren bör därför regelmässigt förvissa sig om huruvida ett sådant beroende föreligger i det aktuella fallet. Alkohol- och drogberoende har betydelse för hur den häktade hanterar frihetsberövandet liksom för benägenheten att avge ett falskt erkännande. Ett falskt erkännande kan i dessa fall vara av såväl typen framtingat medgörligt som framtingat internaliserat.

6.4.1.2 Rätten bör uppmärksamma en tilltalads psykiska status

Det är även av största vikt att också domstolen uppmärksammar en tilltalads psykiska förutsättningar och status när denna prövar ett erkännandes bevisvärde. Att uppmärksamma den tilltalades psykiska egenskaper måste anses utgöra ett viktigt moment vid bestämmandet av ett erkännandes sanningshalt. Om ett erkännande har avgivits av en person som vid tidpunkten för erkännandet led svårt av klaustrofobi eller drog- eller alkoholabstinens borde detta, i enlighet med ovan förda resonemang, kunna

minska ett erkännandes bevisvärde. I enlighet härmed anser jag att tingsrätten, i fallet RH 1994:97, borde ha uppmärksammat att Maria H var beroende av droger. I fallet hade Maria H erkänt narkotikabrottslighet under polisförhör och vid en häktningsförhandling. Hon återtog dock erkännandet innan huvudförhandlingen. Som skäl för att hon falskeligen hade erkänt uppgav hon att hon trodde att hon skulle frigges om hon diktade ihop historien om narkotikabrottsligheten. Maria H uppmärksammade också att hon var narkotikapåverkad då hon greps. Tingsrätten menade att återtagandet var en uppenbar efterhandskonstruktion eftersom Maria H var van vid att vara i kontakt med polis och rättsliga myndigheter och därför omöjlig kunde tro att hon skulle släppas fri om hon erkände. I anslutning till detta uttalande av tingsrätten vill jag uppmärksamma att Gudjonsson har framhållit att det inte är ovanligt att narkomaner avger helt irrationella erkännanden. Paralleller kan dras till fallet Mr D. I fallet hade Mr D:s falska erkännande bland annat sin grund i drogabstinens. Gudjonsson framhöll i sin analys av fallet att Mr D under förhören endast kunde tänka på hur han skulle kunna ta sig därifrån och skaffa heroin. Heroinabstinensen medförde att Mr D inte tänkte igenom de långsiktiga konsekvenserna av sitt erkännande.

Vidare finns det enligt min mening, i fallet NJA 1994 s 310, anledning att uppmärksamma att Antonios psykiska störning kanske inte enbart var av intresse för påföljdsbestämningen utan även för prövningen av erkännandets sanningshalt. I tingsrättens dom behandlas Antonios psykiska störning endast uttryckligen i förhållande till valet av påföljd. Härvid framgick det att den psykiska störning som Antonio led av inte bedömdes som allvarlig varför påföljden kunde bestämmas till fängelse. Jag är av åsikten att det kunde ha varit av värde om tingsrätten hade utvecklat om den psykiska störningen kunde ha haft några implikationer på bevisvärderingen av erkännandet. Den psykiska störningen innebar kanske att Antonio var ovanligt suggestibel, att han ville bli ökad, att han led av skuldkomplex eller hade svårt att skilja mellan fantasi och verklighet.

6.4.2 Alternativa förklaringar till kunskap om brottet

Som ovan nämnts kan ett erkännande tillsammans med den tilltalades kunskaper om brottet utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom även i mål om allvarligare brottslighet. Detta är inte helt invändningsfritt. Som framgått av redogörelsen i kapitel 5 kan det nämligen finnas andra anledningar till att den tilltalade har kunskaper om det åtalade brottet än att han är gärningsman. I fallet Mr D kunde exempelvis Mr D vid det senare förhöret avge ett mer detaljerat erkännande eftersom han kunde läsa ut omständigheter kring brottet utifrån förhørsledarens beteende och uttryckssätt. Av fallet framgår det att det förutom den misstänktes erkännande och hans kunskaper om brottet är viktigt att ha information om förhørsledarens agerande för att rätten skall kunna fatta ett materiellt riktigt avgörande. Förhørsledarens implicita och explicita uttryckssätt och agerande

är i enlighet härmed ett viktigt hjälpfaktum vid bevisvärderingen av erkännandet.

Också Fredrik Forssman framhåller att försiktighet är påkallad när domstolen grundar en fällande dom uteslutande på den tilltalades erkännande och kännedom om omständigheter kring brottet. Han framhåller att det kan finnas andra orsaker till att den tilltalade har kunskaper om brottet än att denne är gärningsman. Brottet kan exempelvis ha uppmärksammats mycket i media. Likaså poängterar Forssman att det finns en risk för att den misstänkte utläser omständigheter kring brottet utifrån åskådarnas uttryckssätt och agerande vid ett rekonstruktionstillfälle.

6.4.2.1 Bedömningen i NJA 1987 s 33 och NJA 1994 s 310

I det ovan presenterade fallet, NJA 1987 s 33, bestod bevisningen uteslutande av den tilltalades erkännande. Den tilltalades erkännande och berättelse om mordet stämde dock överens med var knivhuggen hade träffat offret samt med den position som offret befann sig i omedelbart efter gärningen. Den tilltalades kännedom om dessa omständigheter ansågs i målet utgöra samverkande bevisning och den tilltalade fälldes till ansvar. Enligt min mening hade det varit av värde om tingsrätten hade uppmärksammat om det kunde ha funnits någon annan anledning till att den misstänkte hade kunskaper om brottet än att han var gärningsman. Tingsrätten uppmärksammade överhuvudtaget inte uttryckligen några alternativa förklaringar till den tilltalades kunskaper. I fallet hade det varit intressant om tingsrätten hade tagit ställning till om förhørsledaren genom sin förhörsteknik, implicit eller explicit, kunde ha förmedlat information om offrets position och om var knivhuggen hade träffat. Vidare hade det varit intressant om tingsrätten hade undersökt om den tilltalade kunde ha fått information om brottet genom massmedias rapportering.

Även i fallet NJA 1994 s 310 hade det varit positivt om tingsrätten, vid prövningen av erkännandet, hade uppmärksammat om Antonio under rekonstruktionen kunde ha utläst omständigheter kring brottet utifrån åskådarnas uttryckssätt och agerande. Att beakta även denna aspekt skulle ha berikat rättsens beslutsunderlag och skulle ha medfört att förutsättningarna för att fatta ett materiellt riktigt avgörande hade ökat.

6.4.3 Varför, när och hur har erkännandet avgivits?

Det är överhuvudtaget viktigt att rätten tar ställning till anledningen till att den tilltalade har erkänt och till när och under vilka omständigheter som erkännandet har avgivits när rätten prövar erkännandets sanningshalt. Har den hörde resignerat och passivt godtagit polisens brottsbeskrivning eller har den hörde själv redogjort för sin uppfattning om vad som har hänt? Eller var det så att förhørsledaren hade utfäst några löften, explicit eller implicit,

mot att den misstänkte erkände? Likaså är det av största vikt att rätten beaktar hur erkännandet har uttryckts. Som framgått av redogörelsen för falska framtvungade internaliserade erkännanden kännetecknas dessa ofta av att de är obestämda. Den hörde kan uppge att denne antar att han eller hon har begått den gärning som han eller hon misstänks för eller att denne tror sig vara gärningsmannen.

6.4.4 Sammanfattande synpunkt

Av diskussionen hittills framgår det att det överhuvudtaget är viktigt att rätten är medveten om att den press som det innebär att vara häktad med restriktioner kan resultera i att den misstänkte avger ett falskt erkännande. Genom att rätten i större utsträckning fokuserade på den tilltalades psykiska egenskaper, psykiska status, alternativa förklaringar till kunskaper om brottet och på frågor som när, hur och varför ett erkännande har avgivits, skulle rättens förutsättningar att upptäcka ett falskt erkännande öka. Om rätten intresserade sig mer för dessa frågor skulle också utredningen bli mer robust. En tillräckligt fullständig utredning är en förutsättning för en materiellt riktig dom och är en viktig rättssäkerhetsgaranti.

6.5 Synpunkter på Eskilstunamodellen

6.5.1 Eskilstunamodellen och falska erkännanden

Ett utredningsarbete enligt Eskilstunamodellen kan bland annat bestå i att en psykolog på åklagarens eller förhørsledarens uppdrag samtalar med den misstänkte i anslutning till polisförhören. Enligt min mening bör det uppmärksammas att ett sådant tillvägagångssätt skulle kunna öka risken för falska framtvungade internaliserade erkännanden. Syftet med psykologsamtalen är som ovan nämnts att låta den misstänkte samtala och kanske komma till insikt om vad han eller hon kan ha gjort. Risken med att diskutera kring vad man kan ha gjort består i att den misstänkte som en följd av samtalet kan komma att börja tvivla på sitt eget minne. Det är tänkbart att den misstänkte börjar tvivla på sitt minne i sådan grad att han eller hon avger ett falskt erkännande. Om dessutom inte den samtalsteknik som psykologen tillämpar uppfyller kraven på neutralt förhållningssätt och undvikande av ledande frågor torde risken för falska erkännanden öka ytterligare.

Det bör vidare uppmärksammas att Dahlström-Lannes framhåller att den misstänkte på vägen från ett totalt förnekande till ett erkännande ofta börjar tveka och medger att han eller hon har gjort vissa närmanden. Jag skulle här vilja understryka att ett falskt framtvungat internaliserat erkännande ofta är

tveksamt och obestämt. En förhørsledare kan således inte kategoriskt se denna process som ett uttryck för att den misstänkte väljer att erkänna ett brott som han eller hon är skyldig till utan förhørsledaren bör vara uppmärksam på att ett tveksamt erkännande ibland kan vara ett uttryck för ett falskt erkännande.

6.5.2 Häktningstiden – En möjlighet?

Det finns också anledning att invända mot Dahlström-Lannes framhållande av vikten av att den misstänkte häktas. Enligt Dahlström-Lannes är det viktigt att den misstänkte ges tid till att byta roll från en aktiv yrkesman till en misstänkt sexualbrottsling. Dessutom framhåller Dahlström-Lannes att häktningstiden innebär en möjlighet. Under häktningstiden befinner sig nämligen den misstänkte ofta i kris och anses därför vara särskilt motiverad till att ta emot hjälp. Insatser redan under häktningstiden bedöms också underlätta ett kommande behandlingsarbete.

I motsats till Dahlström-Lannes vill jag betona att just det faktum att den misstänkte befinner sig i kris under häktningstiden medför att man bör vara mycket försiktig med att bedriva motivationsarbete och erbjuda psykologiska insatser i form av ett initialt behandlingsarbete. Eftersom flertalet frihetsberövade upplever ett tillstånd av sensorisk deprivation kan frihetsberövade anses vara mycket mottagliga för en sådan uppsökande verksamhet. Med hänsyn till de effekter som ett tillstånd av sensorisk deprivation har på den häktades psykiska hälsa finns det också en risk för att frihetsberövade blir alltför medgörliga i sina kontakter med de yrkesgrupper som skall motivera dem till att påbörja en behandling. Ett motivations- och behandlingsarbete redan under häktningstiden kan dessutom, som framgår av resonemanget nedan, kritiseras i förhållande till oskyldighetspresumtionen. Jag vill vidare återigen uppmärksamma att det är av största vikt att häktning och restriktioner endast tillgrips för sitt ämnade syfte. Varken häktningsgrunden recidivfaras, flyktfaras eller kollusionsfaras ämnade syfte är att säkra erkännanden eller att initiera ett behandlingsarbete.

6.5.3 Eskilstunamodellens positiva element

Eskilstunamodellen innefattar också vissa positiva element som särskilt bör framhållas. Dahlström-Lannes understryker exempelvis att det är viktigt att förhørsledaren är objektiv och inte dömer den misstänkte på förhand. Likaså betonar hon att ledande frågor bör undvikas. Ett sådant tillvägagångssätt måste anses minska risken för falska erkännanden. Likaså är det positivt att Dahlström-Lannes framhåller att förhørsledaren bör undvika att vara hotande och att förhørsledaren aldrig får ge den misstänkte löften om att den misstänkte kommer att släppas fri om han eller hon erkänner. En hotfull attityd från förhørsledarens sida och löften av denna typ anses nämligen öka risken för falska framtvungade medgörliga erkännanden.

Det är vidare positivt att Dahlström-Lannes särskilt markerar att förhørsledaren bör eftersträva att den hörde berättar så detaljrikt som möjligt om övergreppen. Detta är en viktig aspekt på kontrollen av om erkännandet har verklighetsförankring. Här finns det dock anledning att uppmärksamma att förhørsledaren bör vara vaksam på sitt eget beteende och uttryckssätt. En orsak till att en person kan avge ett falskt detaljerat erkännande är att förhørsledaren medvetet eller omedvetet har gett uttryck för sina egna förväntningar. Som regel har förhørsledaren tidigare hört barnet och har därför vissa förväntningar på hur den misstänktes erkännande kommer att se ut och det är av största vikt att förhørsledaren inte ger uttryck för dem.

6.5.4 Eskilstunamodellen och oskyldighetspresumtionen

Användningen av Eskilstunamodellen kan också innebära att oskyldighetspresumtionen och rätten till tystnad inte fullt ut respekteras. Enligt min mening kan paralleller dras mellan Eskilstunamodellen och fallet Allan mot Förenade Konungariket. I fallet Allan användes en informatör för att erhålla information som polisen hade misslyckats med att få fram vid förhören. Precis som användningen av informatören kan en metod där polisen använder sig av en psykolog som samtalar med den misstänkte om vad denne kan ha gjort ses som ett knep för att få fram information om brottet som polisen inte har fått fram på annat sätt.

I fallet Allan menade Europadomstolen att relationen mellan informatören och polisen och relationen mellan den misstänkte och informatören var av avgörande betydelse för om rätten till tystnad hade kränkts. För att rätten skulle ha åsidosatts krävdes det att informatören agerade på uppdrag av polisen vid det tillfälle då den misstänkte gjorde medgivandena. Likaså krävdes det att det var informatörens agerande som var orsaken till bekännelserna. Enligt Europadomstolen var medgivandena i fallet Allan ett resultat av informatörens envisa utfrågning och Europadomstolen ansåg att samtalet mellan informatören och den misstänkte var att jämföras med ett förhör. Om man applicerar dessa uttalande på Eskilstunamodellen är det tydligt att psykologsamtalen äger rum på åklagarens och polisens uppdrag. Det är också tydligt att det ofta måste anses vara psykologens frågor och sätt att samtala med den misstänkte som är orsaken till att den misstänkte gör medgivanden inför psykologen. I en del fall torde således psykologsamtalen kunna jämföras med ett förhör.

Vidare bör det betonas att Europadomstolen framhöll att Allan inte hade utsatts för något direkt tvång. Europadomstolen ansåg dock att frivilligheten i Allans uttalanden kunde ifrågasättas med hänsyn till att Allan var frihetsberövad, var under press vid de ordinära förhören och på grund av att han var misstänkt för mord. Enligt Europadomstolen var också Allan, i det tillstånd som han befann sig i, benägen att känna förtroende för informatören. Med hänsyn härtill och med hänsyn till att frivilligheten i Allans uttalanden kunde ifrågasättas menade Europadomstolen att det

innebar en kränkning av art. 6 att domstolen lade den information som hade åtkommit genom förfarandet till grund för en fällande dom. Även dessa uttalanden av Europadomstolen kan appliceras på användningen av Eskilstunamodellen. En person som misstänks för sexualbrott sitter ofta frihetsberövad och upplever ofta en stor press under polisförhören. Likaså innebär det en påfrestning att vara misstänkt för sexualbrott mot barn. Med hänsyn till den press som den misstänkte befinner sig under är det naturligt att den misstänkte många gånger känner förtroende för psykologen under deras samtal. Det kan nog för många misstänkta kännas som ett avbrott och som en lättnad att få samtala med en psykolog istället för med en polis. Precis som i fallet Allan måste dock frivilligheten i den misstänktes uttalanden inför psykologen ifrågasättas. Om sedan de medgivanden som den misstänkte har gjort inför psykologen används som bevisning i målet torde detta kunna medföra att oskyldighetspresumtionen inte fullt ut respekteras.

Det bör också uppmärksammas att ett samtal mellan psykologen och den misstänkte sexualbrottslingen inte omgärdas av de rättssäkerhetsgarantier som uppställs vid ett ordinärt förhör. Bland annat är inte den misstänktes försvarare närvarande under samtalen. Även av denna anledning kan Eskilstunamodellen vara betänklig ur rättssäkerhetssynpunkt och i förhållande till Europakonventionen.

Sammanfattningsvis är jag av åsikten att det är att föredra att man väntar med psykologsamtalen tills dess att domstolen har fastställt den misstänktes skuld. Först sedan den misstänkte har fällts för brottet kan man vara säker på att ett förfarande där en psykolog träffar sexualbrottslingen för att bearbeta brottet inte kommer i konflikt med oskyldighetspresumtionen.

6.6 SOU 2005:117

6.6.1 Lagförslagen

I SOU 2005:117 föreslås det att rätten vid straffmätningen i skälig omfattning skall beakta om den tilltalade frivilligt har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet. Den tilltalades medverkan kommer således genom förslaget att få strafflindrande effekter. Likaså kan den tilltalades medverkan genom förslaget komma att få betydelse för valet av påföljd.

Enligt utredarna bör den misstänkte under utredningens gång kunna upplysas om att dennes medverkan kan medföra att domstolen beslutar om en lindrigare påföljd eller ett kortare straff. Härvid framhåller utredarna att risken för att den misstänkte lämnar felaktiga uppgifter är liten. Eftersom en brottsutredning också skall vara så omfattande att en lagföring skall kunna

ske finns det dessutom goda förutsättningar att upptäcka eventuellt felaktiga uppgifter som den misstänkte kan ha lämnat.

I SOU 2005:117 föreslås även en reglering som innebär att ett förenklat förfarande skall kunna tillgripas i erkända mål. Enligt utredarna bör åklagaren, om förslaget genomförs, vara oförhindrad att lämna upplysningar till den misstänkte under förundersökningen angående vilken påföljd som han eller hon skulle yrka på om den misstänkte valde att erkänna. Om rätten bestämmer sig för att avgöra målet på handlingarna har rätten inte möjlighet att döma till en strängare påföljd än den som åklagaren har yrkat på. Anser rätten att brottet bör föranleda en strängare påföljd skall rätten sätta ut målet till huvudförhandling.

6.6.2 Risker med utredningens förslag

6.6.2.1 Ökad risk för falska erkännanden

Enligt min mening finns det flera uppenbara risker med utredningens förslag. Bland annat bör sannolikt risken för falska framtvingade medgörliga erkännanden öka om en reglering införs i enlighet med förslagen. När en person avger ett falskt framtvingat medgörligt erkännande har han eller hon givit efter för den press och de påtryckningar som rättesprocessen har inneburit. Genom att erkänna uppnår den erkännande en fördel. Om man tillämpar teorin om falska framtvingade medgörliga erkännanden på utredningens förslag kan en mildare påföljd eller ett kortare straff ses som erkännandets fördel. Inkluderar man även att förhørsledaren kan komma att upplysa den misstänkte om att målet kan komma att avgöras genom ett förenklat förfarande som tar mindre tid i anspråk kan fördelen med erkännandet också bestå i att den misstänkte undslipper en betungande huvudförhandling och att häktningstiden förkortas.

Det bör också uppmärksammas att experimentell psykologisk forskning har visat att löften kan medföra att en misstänkt avger ett falskt framtvingat medgörligt erkännande. I försöken definierades löfte som något som kunde uppnås genom att den misstänkte erkände. Förtjänsten kunde exempelvis bestå i att straffet skulle bli mildare i händelse av ett erkännande. Av forskningsresultaten framgår således att en ordning där ett erkännande får en strafflindrande effekt kan komma att generera falska erkännanden. Att den misstänktes erkännande och medverkan dessutom föranleder en **påtaglig** strafflindring ökar risken för falska erkännanden ytterligare. Utredarnas uttalande om att risken för att den misstänkte lämnar felaktiga uppgifter är liten kan därför ifrågasättas.

Även Fredrik Forssman har uppmärksammat att förenklingar i processen kan fresta den misstänkte till att erkänna. Om den misstänkte genom ett erkännande kan slippa ifrån en påfrestande process, få ett lindrigare straff eller en mildare påföljd skapar detta enligt Forssman incitament för erkännanden, även falska sådana.

Utredarnas förslag om att låta medverkan verka straffflindrande innebär dock att det inte endast ställs krav på att den misstänkte erkänner utan den misstänkte skall även bidra ytterligare till utredningen på ett aktivt sätt. Detta krav skulle i viss mån kunna motverka falska erkännanden eftersom den misstänkte måste ha kännedom om omständigheter kring brottet för att positivt kunna bidra till utredningen. Härvid bör dock risken för att den misstänkte utläser omständigheter kring brottet utifrån förhørsledarens uttryckssätt och beteende uppmärksammas. Det finns också en risk för att den misstänkte erhåller information om brottet genom medias rapportering. Att ett erkännande medför att en dom i vissa fall kan avkunnas på handlingarna för dessutom med sig att förutsättningarna att upptäcka alternativa förklaringar till den tilltalades kännedom om fakta kring brottet försämras.

6.6.2.2 Prövningen av utredningens robusthet försvåras

Likaså bör det ifrågasättas om inte utredningen fäster alltför stor tilltro till att kravet på brottsutredningens robusthet skall medföra att felaktiga uppgifter upptäcks. Enligt min mening kan ett förenklat förfarande försvåra rättens bedömning av om utredningen är fullständig nog för att grunda en fällande dom. Skälet till att bedömningen kan försvåras är att bedömningen skall göras på grundval av ett skriftligt material. Jag är av åsikten att det är genom rättens interaktion och meningsutbyte med parterna som eventuella utredningsbrister enklast uppmärksammas. En interaktion och ett givande meningsutbyte ordnas lättast genom ett muntligt förfarande.

6.6.2.3 Prövningen av erkännandet försvåras

Det kan vidare ifrågasättas om inte prövningen av om ett erkännande överhuvudtaget föreligger försvåras när ett mål avgörs på handlingarna. Rätten skall som ett första steg undersöka om det föreligger någon ansvarsfrihetsgrund och om det finns behov av att tolka det avgivna erkännandet. Likaså skall rätten verka för att missförstånd undanröjs. Denna uppgift fullgörs enklast genom ett muntligt förfarande. Det är även viktigt att rätten har kunskap om anledningen till att den misstänkte har erkänt samt om när och hur erkännandet har avgivits, när rätten tar ställning till erkännandets sanningshalt. För att fullgöra denna uppgift är det en fördel om rätten anmodar den misstänkte att fritt redogöra för sin version av vad som har hänt. Vid behov bör rätten ifrågasätta motiven till den tilltalades erkännande.

6.6.2.4 Lagförslagen och 23 kap. 12 § RB

Det bör i anslutning till lagförslagen, i SOU 2005:117, också uppmärksammas att 23 kap. 12 § RB inte tar sikte på fall där förhørsledaren framhåller för den misstänkte att denne sannolikt kommer att erhålla ett mildare straff om han eller hon väljer att erkänna gärningen. En sådan upplysning under förhöret anses således inte utgöra en otillbörlig

förhörsmetod. Ekelöf har dock uttalat att det idag inte torde anses vara godtagbart att förhørsledaren gör sådana uttalanden. Genom utredningens förslag skulle emellertid uttalanden av denna typ återigen anses vara acceptabla.

6.6.2.5 Avslutande synpunkt

Sammanfattningsvis är jag av åsikten att de effektivitetsvinster som förslagen, i SOU 2005:117, ger inte uppväger de risker som förslagen har i förhållande till falska erkännanden och i rättssäkerhetshänseende.

6.7 Häktning och restriktioner

6.7.1 Positiva effekter av en mer restriktiv användning av restriktioner

Det är uppenbart att en mer restriktiv användning av restriktioner skulle ha en rad positiva effekter. Härvid bör det uppmärksammas att Häktesutredningen, i SOU 2006:17, redovisar att en häktads kontakter med omvärlden vanligtvis inskränks under någon vecka till några månader. Enligt min mening innebär dock även restriktioner under någon vecka till några månader en mycket stor påfrestning som kan medföra att den frihetsberövades förutsättningar att ta tillvara sin rätt och förbereda sitt försvar begränsas i avsevärd utsträckning. Att minska den tid under vilken en häktad är ålagd restriktioner är således angeläget.

En mer restriktiv användning av restriktioner innebär vidare att tillståndet av sensorisk deprivation skulle minska. Eftersom tillståndet till viss del har sin grund i social isolering minskar de psykologiska effekterna om den frihetsberövade tillåts ta emot besök och tillåts vistas eller förvaras i samma rum som andra häktade. Tillståndet av sensorisk deprivation minskar också genom att frihetsberövade utan restriktioner utsätts för betydligt mer yttre stimulans än häktade som är underkastade inskränkningar i sina kontakter med omvärlden.

Genom att andelen frihetsberövade som är föremål för restriktioner begränsas frigörs också resurser som kan användas för att öka tiden för häktades vistelse utanför cellen och för sysselsättning. En stor andel häktade med restriktioner är mycket resurskrävande.

6.7.2 Lagändringar har inte föranlett några större förändringar i praktiken

Trots att det är angeläget att restriktioner används mer restriktivt och att den tid som frihetsberövade är ålagda restriktioner förkortas, är det tydligt att de lagändringar som har genomförts sedan 1994 inte har fått något större genomslag i det praktiska rättslivet. Ett av syftena med införandet av 24 kap. 5a § RB, år 1994, var just att minska andelen häktade med restriktioner. I promemorian ”Restriktioner för häktade” från 1996 konstaterade emellertid utredarna att införandet av paragrafen inte hade medfört att intentionerna hade infriats. Också Häktesutredningen uppmärksammar, i SOU 2006:17, att det inte har skett några påtagliga förändringar av andelen häktade med restriktioner sedan lagändringarna år 1999.

Andra lagändringar som inte har fått något större genomslag i praktiken är införandet av 17 § Häkteslagen och lagändringarna i 24 kap. 14 § RB. Införandet av 17 § Häkteslagen har inte fått avsedd effekt eftersom ytterst få frihetsberövade har valt att begagna sig av rätten att begära att rätten prövar åklagarens beslut om att meddela en enskild restriktion. Häktesutredningens undersökning utvisade också att inte heller 24 kap. 14 § RB har fått avsyftad effekt eftersom både domare och åklagare ansåg att åklagarna nästan aldrig motiverade sin begäran om tillstånd till restriktioner.

Även av tortyrkommitténs rapporter framgår det att de senaste årens rättsliga förändringar endast har fått ringa genomslag. Av kommitténs rapporter framgår det att lagändringarna varken har haft effekt på andelen häktade med restriktioner, på arten av de meddelade restriktionerna eller på den tid som frihetsberövade är ålagda restriktioner.

Fråga är då vad som är orsaken till att de rättsliga förändringarna inte har fått avsedd effekt. Enligt min mening är de undersökningar som tortyrkommittén utförde vid sitt besök år 2003 av intresse i sammanhanget. Vid besöket genomfördes en enkätundersökning som riktade sig till åklagare. Av enkätundersökningens resultat framgick det att åklagarna ansåg att domarna endast i begränsad utsträckning intresserade sig för vilka specifika restriktioner som ålades de frihetsberövade. Dessa enkätsvar kan tyda på att det finns en attityd bland domare kring att restriktionsfrågan inte är så viktig som tortyrkommittén och i viss mån lagstiftaren anser den vara. Detta skulle i sin tur kunna vara en av anledningarna till att de rättsliga åtgärderna inte har fått avsedd effekt.

Även den undersökning som tortyrkommittén gjorde avseende åklagares redovisning av grunderna för enskilda restriktionsbeslut tyder på att attityden hos rättsliga myndigheter kan stå i vägen för rättsliga förändringar. Tortyrkommitténs undersökning utvisade att åklagare ofta underlät att redovisa skälen för ett restriktionsbeslut trots den föreliggande skyldigheten för åklagaren att redovisa grunderna härför.

6.7.3 Tortyrkommitténs rekommendationer och Häktesutredningens förslag

6.7.3.1 Rätten skall ta ställning till enskilda restriktioner och motivera sitt beslut

I sin rapport efter 2003 års besök rekommenderar tortyrkommittén Sverige att överväga att införa en reglering där domstolens beslut om att ge åklagaren tillstånd till restriktioner också skall innehålla en anvisning om vilka enskilda restriktioner som tillståndet omfattar. Rätten bör också enligt rekommendationen vara skyldig att ge en fullständig motivering till varför rätten har beslutat att ge åklagaren tillstånd till restriktioner.

Även Häktesutredningen föreslår, i SOU 2006:17, att rättens beslut om att ge åklagaren tillstånd till restriktioner skall innehålla en anvisning om vilka enskilda restriktioner som omfattas av tillståndet. Tingrättens beslut härom skall, enligt förslaget, kunna överklagas till hovrätten.

Enligt min mening är det av avgörande betydelse för om tortyrkommitténs rekommendation skall följas och om Häktesutredningens förslag skall genomföras, att en lagändring i enlighet med rekommendationen och lagförslaget kan antas medföra att domare i större utsträckning intresserade sig för restriktionsfrågan. Med hänsyn till att domaren genom en reglering i enlighet med rekommendationen och lagförslaget aktivt måste ta ställning till vilka enskilda restriktioner som tillståndet skall omfatta finns det emellertid goda skäl att anta att restriktionsfrågan skulle komma att ytterligare belysas vid häktningsförhandlingen. Även tortyrkommitténs rekommendation avseende att rätten bör vara skyldig att på ett fullständigt sätt motivera sitt beslut om att ge åklagaren tillstånd till restriktioner torde medföra att restriktionsfrågan gavs ett större utrymme. Domarna skulle genom en reglering, i enlighet med rekommendationen, tvingas till ett aktivt engagemang i restriktionsfrågan. Genom att domarna tvingas till ett aktivt engagemang kommer också kraven på åklagarnas engagemang att öka. För att rätten utförligt skall kunna motivera varför tillstånd till restriktioner har givits krävs det nämligen att åklagaren grundligt har redogjort för behovet av restriktioner och skälen härför i det enskilda fallet. Enligt min mening är det, med hänsyn till den ökade fokuseringen på restriktionsfrågan, en brist att det inte i Häktesutredningens förslag finns något lagförslag som motsvarar tortyrkommitténs rekommendation i denna del.

6.7.3.2 Åklagaren skall uppge motiverade skäl

Tortyrkommittén rekommenderade också Sverige att införa en reglering enligt vilken åklagaren skall vara skyldig att uppge motiverade skäl för sin tillståndsbegäran. Jag är av åsikten att det krävs att rättens intresse för restriktionsfrågan ökar i betydande grad för att en reglering i enlighet med rekommendationen skall få avsedd effekt. Så länge rätten godtar att åklagarna på ett schablonmässigt sätt motiverar en begäran om tillstånd till

restriktioner finns det inget incitament för åklagaren att lägga ner tid på att undersöka det verkliga behovet av restriktioner och skälen härför i det enskilda fallet. För att minska risken för en slentrianmässig användning av restriktioner krävs det därför att det införs både en reglering enligt vilken rätten är skyldig att utförligt motivera tillståndbeslutet och vilka specifika restriktioner som omfattas av tillståndet och en reglering enligt vilken åklagaren är skyldig att uppge motiverade skäl för sin tillståndbegäran. De båda typerna av reglering kompletterar således varandra och är bägge nödvändiga för att regleringen skall få ett önskat genomslag i det praktiska rättslivet.

Även Häktesutredningen föreslår en reglering som i viss mån motsvarar tortyrkommitténs rekommendation i denna del. I SOU 2006:17 föreslås det att det bör införas en reglering enligt vilken åklagaren skall vara skyldig att ange vilka enskilda restriktioner han eller hon avser att meddela och de omständigheter som föranleder ett behov av att meddela de enskilda restriktionerna. Åklagarens skyldighet att motivera behovet av en enskild restriktion är dock enligt förslaget beroende av den misstänkta brottsligheten. I fall där det rör sig om en misstanke om grov organiserad brottslighet anser Häktesutredningen att behovet av restriktioner ofta är uppenbart varför åklagarens motivering inte behöver vara utförlig. I fall där det inte regelmässigt finns samma behov av restriktioner bör det däremot ställas högre krav på att åklagaren motiverar behovet. En åklagare skall dock inte, enligt Häktesutredningens förslag, vara skyldig att grundligt motivera behovet av restriktioner om det skulle kunna vara till men för brottsutredningen. Det kan ifrågasättas om Häktesutredningens förslag i denna del kan anses vara i överensstämmelse med tortyrkommitténs rekommendation. Tortyrkommittén gör i sin rekommendation inte någon åtskillnad mellan olika typer av mål utan enligt rekommendationen skall åklagaren alltid uppge motiverade skäl för sin tillståndsbegäran. Häktesutredningens förslag innebär däremot att åklagaren i praktiken i många fall kan underlåta att ingående motivera behovet av restriktioner. Med hänsyn härtill kan det därför mycket väl tänkas att tortyrkommittén vid ett framtida besök kan komma att rikta kritik mot en reglering i enlighet med förslaget. Härvid bör det uppmärksammas att det vid tidigare lagändringar har uttalats att lagändringarna skulle medföra att tortyrkommitténs rekommendationer tillgodosågs. Vid tortyrkommitténs senare besök har kommittén likväl riktat kritik mot de förhållanden som lagändringarna avsåg att förbättra. Ett exempel härpå är departementschefens konstaterande om att införandet av 24 kap. 5a § RB innebar att tortyrkommitténs rekommendationer efter besöket år 1991 tillgodosågs. Vid tortyrkommitténs förnyade besök år 1994 fick dock Sverige återigen ta emot kritik.

6.7.4 Respekteras behovs- och proportionalitetsprincipen?

I en rättsstat bör utgångspunkten, som ovan nämnts, vara att likställdheten mellan parterna inte får rubbas mer än vad som är absolut nödvändigt. I fall där en misstänkt häktas och åläggs restriktioner förstärks åklagarens position på den frihetsberövades bekostnad. Med hänsyn till principen om parternas likställdhet i processen är det därför viktigt att häktningensinstitutet och användningen av restriktioner omgärdas av ett regelverk som garanterar den enskilde rättssäkerhet. Av denna anledning uppställs det krav på att behovs- och proportionalitetsprincipen skall respekteras. Enligt min mening kan det ifrågasättas om det verkligen tas tillräcklig hänsyn till dessa principer i svensk rättstillämpning. Häktesutredningen uppmärksammar exempelvis att variationen i användningen av restriktioner mellan de olika åklagarkamrarna i landet till viss del kan ha sin grund i ett slentrianmässigt tillgripande och bibehållande av restriktioner. Något som ytterligare tyder på att proportionalitets- och behovsprincipen inte respekteras är att åklagare inte ex officio upphäver eller mildrar meddelade restriktioner. Restriktioner mildras eller upphävs nämligen vanligtvis först sedan den häktade själv, dennes försvarare eller häktespersonalen har initierat frågan. Det bör härvid framhållas att kollusionsfaran normalt sett minskar under utredningens gång varför det i många fall borde finnas förutsättningar att upphäva eller mildra restriktioner i en utrednings senare skede. Det bör även uppmärksammas att åklagaren, enligt Häkteslagen, är skyldig att ompröva ett restriktionsbeslut så ofta det finns anledning till det.

För att behovs- och proportionalitetsprincipen skall respekteras krävs det att det görs en noggrann och kontinuerlig prövning i det enskilda fallet av om det verkligen föreligger förutsättningar för och ett behov av restriktioner. Precis som tortyrkommittén framhåller i sin rapport efter 1994 års besök är det av yttersta vikt att det görs en rimlig avvägning mellan behovet av en effektiv brottsutredning och det intrång som restriktioner innebär för den enskilde. Vid en slentrianmässig användning av restriktioner har denna intresseavvägning försumrats och utfallet blir att åklagarens ställning förstärks på den häktades bekostnad på ett icke rättssäkert sätt.

6.7.5 Beviskravet för häktning och restriktioner

Det bör också uppmärksammas att beviskraven för häktning är relativt lågt ställda. När det gäller kravet på att den misstänkte skall vara på sannolika skäl misstänkt för brottet innebär det enligt förarbetena att de föreliggande omständigheterna måste vara sådana att de vid en objektiv bedömning medför att misstanken framstår som berättigad. Detta krav innebär dock i princip endast att misstanken inte får vara en följd av subjektiva antaganden eller mindre kvalificerade gissningar utan misstanken skall grunda sig på den föreliggande bevisningen. Beviskravet sannolika skäl måste således anses vara uppfyllt även vid en misstanke på relativt lösa grunder. Under vissa förutsättningar kan också en person som är skäligen misstänkt häktas.

Här är följaktligen beviskravet ännu lägre ställt. Beviskravet för häktningsgrunderna har vidare bestämts till risk. För att beviskravet skall anses vara uppfyllt krävs det enligt förarbetena att det föreligger en konkret risk. Beviskravet risk anses vara ett mycket lågt ställt beviskrav och är det lägsta inom straffprocessen.

Med hänsyn till att det uppställs relativt låga beviskrav för att en åklagares häktningsframställan skall bifallas kan man på goda grunder anta att ett antal av de frihetsberövade materiellt sett är oskyldiga. Ekelöf har också framhållit att ett lågt beviskrav innebär en risk för materiellt oriktiga avgöranden och för en slentrianmässig rättstillämpning. Jag anser att det är betänkligt ur ett rättssäkerhetsperspektiv att en så ingripande åtgärd som häktning kan drabba även ett större antal oskyldiga på grund av de låga beviskraven. Genom att uppställa högre beviskrav för häktning skulle denna olägenhet kunna motverkas.

Vidare bör det betonas att det krävs lite för att åklagaren skall anses ha visat att det föreligger kollusionsfara. Rättens konstaterande av att det föreligger kollusionsfara är sedan en förutsättning för att rätten skall kunna ge åklagaren tillstånd till restriktioner. Att underkasta en frihetsberövad restriktioner är en mycket ingripande åtgärd som kan innebära ett stort psykiskt lidande och som kan försämra den frihetsberövades möjligheter att ta tillvara sin rätt och förbereda sitt försvar. Restriktioner innebär också en inskränkning i grundlagsskyddade fri- och rättigheter gentemot en person som i enlighet med oskyldighetspresumtionen skall betraktas som oskyldig. Med hänsyn härtill kan ett så lågt beviskrav som risk för häktningsgrunden kollusionsfara ifrågasättas. Ett högre beviskrav skulle också kunna bidra till att minska förekomsten av slentrianmässigt fattade restriktionsbeslut.

I anslutning till diskussionen om de lågt ställda beviskraven bör det även uppmärksammas att Justitiedepartementet informerade Europarådets särskilda kommissarie för mänskliga rättigheter, vid dennes besök år 2004, om att det i Sverige ställs höga krav för att rätten skall bifalla en häktningsframställan. Enligt Justitiedepartementet hade också den frekventa användningen av restriktioner sin grund i de höga beviskraven. Detta uttalande från Justitiedepartementets sida måste med hänsyn till ovan förda resonemang starkt ifrågasättas.

6.7.6 Frihetsberövade sitter inlåsta i sina celler större delen av dygnet

Tortyrkommittén uppmärksammade i sin rapport efter 2003 års besök att frihetsberövade i Sverige sitter inlåsta i sina celler under en stor del av dygnet. Det mål som svenska myndigheter satt upp, om att en frihetsberövad som inte är ålagd restriktioner skall erbjudas möjlighet att vistas utanför sin cell under sex timmar om dagen, uppfylldes endast i begränsad utsträckning. När det gällde häktade med restriktioner uppfylldes målet om att den frihetsberövade skulle erbjudas vistelse utanför cellen under 2 timmar per

dag inte vid något av de granskade häktena. Enligt min mening uppmärksammar tortyrkommittén här ett viktigt missförhållande i häktesmiljön och en brist i regleringen av häktesinstitutet i svensk rätt. Det kan nämligen antas att de negativa effekterna av ett frihetsberövande skulle kunna begränsas om den frihetsberövade tilläts vistas utanför cellen och erbjöds sysselsättning under ett större antal timmar. Genom en ökad vistelse utanför cellen och genom sysselsättning torde tillståndet av sensorisk deprivation minska eftersom den sociala isoleringen till viss del skulle kunna brytas. Den frihetsberövade skulle också erhålla en ökad yttre stimulans vilket även det torde minska den sensoriska deprivationen. Genom att orsakerna till sensorisk deprivation i viss utsträckning elimineras genom en ökad vistelse och sysselsättning utanför cellen ökar den misstänktes förutsättningar att ta till vara sin rätt under förundersökningen och förbereda sitt försvar. Den misstänkte skulle således bli mer rättskapabel och rättssäkerheten skulle öka samtidigt som risken för falska erkännanden skulle minska. Sammanfattningsvis ligger det alltså i rättssäkerhetens intresse att frihetsberövade erbjuds möjlighet till vistelse utanför cellen och därvid erbjuds lämplig sysselsättning. Med hänsyn härtill bör det, enligt min mening, för det första ifrågasättas om inte målet om att frihetsberövade med restriktioner skall erbjudas vistelse utanför cellen under två timmar per dygn är alltför lågt ställt. Jag är av åsikten att målet borde ha omfattat ett större antal timmar. För det andra anser jag att det bör kritiserats att möjligheten till vistelse och sysselsättning utanför cellen endast omnämns som ett mål. Med hänsyn till en isolerings negativa effekter hade det varit önskvärt om lagstiftaren hade valt att istället reglera frågan i en form som garanterade den frihetsberövade vistelse och sysselsättning utanför cellen under ett visst antal timmar per dag.

6.7.7 Bristfällig statistik

Jag anser vidare att den bristfälliga tillgången till samlad statistik, över hur länge personer sitter häktade i avvaktan på huvudförhandling, bör kritiserats. Senast en statistisk sammanställning gjordes häröver var år 1997. Det har således gått 11 år och det är svårt att dra slutsatser om hur länge personer sitter frihetsberövade idag i avvaktan på huvudförhandling.

Även den bristfälliga tillgången till statistik över hur länge häktade är påförda restriktioner måste kritiserats. Häktesutredningen uppmärksammar, i SOU 2006:17, att det inte finns någon tillgänglig statistik härom centralt hos kriminalvården. Inte heller har Häktesutredningen funnit att någon sådan statistik förs vid de enskilda häktena.

Att det saknas nyare samlad statistik rörande häktningstid och restriktioner minskar transparensen i rättstillämpningen. Det gör det vidare svårt för den intresserade att bilda sig en uppfattning om huruvida det finns anledning att kritisera den svenska regleringen och rättstillämpningen. Enligt min mening är det därför av största vikt att det kontinuerligt börjar föras statistik över dessa frågor. Att denna statistik görs lättillgänglig är vidare en självklarhet.

En årlig statistik härom kan inte anses vara alltför resurskrävande i förhållande till de rättssäkerhetsvinster som en sådan statistik skulle kunna generera.

6.8 Avslutande synpunkter

Det påtagligt att tortyrkommitténs kritik är den främsta orsaken till att Sverige har genomfört rättsliga förändringar rörande häktning och restriktioner. Tortyrkommitténs inspektioner och efterföljande rapporter kan således sägas föra den svenska rättsutvecklingen framåt på området. Det kan inte sägas annat än att det är sorgligt att det skall krävas att ett internationellt organ griper in och kritiserar den svenska regleringen för att denna skall garantera att det görs en rimlig avvägning mellan behovet av en effektiv brottsutredning och intresset av att inte begränsa den frihetsberövades kontakter med omvärlden i onödan. Sverige borde självmant och kritiskt utvärdera och granska häktesverksamheten och genomföra förändringar som är nödvändiga för att verksamheten skall anses vara human och rättssäker och inte invänta tortyrkommitténs kritik innan åtgärder vidtas. Vid en sådan kritisk granskning och utvärdering av häktesverksamheten är det vidare viktigt att även de psykologiska riskerna med ett frihetsberövande uppmärksammas. Jag är kritisk till att inte ett frihetsberövades psykologiska effekter har behandlats mer ingående. Varken i förarbeten eller i domar har det på något ställe uppmärksamats att den press som en häktning med restriktioner kan ge upphov till kan generera falska erkännanden av typen falska framtvingade medgörliga eller falska framtvingade internaliserade erkännanden. Likaså har det inte närmare uppmärksamats att den frihetsberövades möjligheter att ta tillvara sin rätt och förbereda sitt försvar skulle kunna försämrats som ett resultat av frihetsberövandets psykiska effekter. Häktesutredningen uppmärksammar exempelvis endast kortfattat, i SOU 2006:17, att en häktning med restriktioner innebär en mycket stor psykisk påfrestning. Jag anser att förutsättningarna för materiellt riktiga avgöranden hade ökat om de psykologiska aspekterna på ett frihetsberövande med restriktioner hade lyfts fram och belysts såväl i lagstiftningsprocessen som i rättstillämpningen. Det går inte att bortse från att en så pass ingripande åtgärd från samhällets sida, som att inskränka den enskildes frihet, också har en psykologisk dimension som i sin tur har implikationer på den rättsliga processen.

Käll- och litteraturförteckning

Muntliga

Ola Kronkvist, Polishögskolan i Växjö, telefonsamtal 2008-02-14.

Karol Nowak, Raoul Wallenberg Institute, 2008-02-11.

Offentligt tryck

Departementsserien

Ds 1996:46 Restriktioner för häktade.

Nytt Juridiskt Arkiv II

NJA II 1943 s 320

Propositioner

Prop. 1986/87:112 Regeringens proposition om anhållande och häktning, m. m.

Prop. 1993/94:24 Med förslag till ändrade regler om kroppsvisitation och kroppsbesiktning, m.m.

Prop. 1997/98:104 Behandlingen av häktade.

Statens offentliga utredningar

SOU 2005:117 Ett effektivare brottmålsförfarande - några ytterligare åtgärder. Slutbetänkande av Beredningen för rättsväsendets utveckling (BRU).

SOU 2006:17 Ny häkteslag. Betänkande av Häktesutredningen.

Övriga myndighetspublikationer

- DV rapport 1997:6 Anhållande och häktning – en utvärdering av 1996 års ändring av fristerna vid anhållande och häktning.
- JK:s rättssäkerhetsprojekt Felaktigt dömda - Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, 2006.
- JO-inspektion Protokoll fört vid inspektion av Kriminalvården, häktet Kronoberg, onsdagen den 14 mars 2007, Dnr. 1169-2007.

Europarättsliga dokument

Rapporter från tortyrkommittén

- CPT/Inf (92) 4, Report to the Swedish Government on the visit to Sweden <http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm> carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 5 to 14 May 1991.
- CPT/Inf (95) 5, Report to the Swedish Government on the visit to Sweden <http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm> carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 26 August 1994.
- CPT/Inf (99) 4, Report to the Swedish Government on the visit to <http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm> Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 15 to 25 February 1998.
- CPT/Inf (2004) 32, Report to the Swedish Government on the visit to Sweden <http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm> carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading

Treatment or Punishment (CPT) from 27 January to 5 February 2003.

Regeringens svar på tortyrkommitténs rapporter

- CPT/Inf (92) 6, Response of the Swedish Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Sweden from 5 to 14 May 1991.
- CPT/Inf (95) 12, Response of the Swedish Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Sweden from 23 to 26 August 1994.
<http://www.cpt.coe.int/en/states/swe.htm>
- CPT/Inf (99) 4, Interim report of the Swedish Government in response to the CPT's report.
- CPT/Inf (2004) 33, Response of the Swedish Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Sweden from 27 January to 5 February 2003.

Rapporter från Europarådets särskilda kommissarie för mänskliga rättigheter

- CommDH (2004)
13/08 July 2004
- Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on his visit to Sweden 21 – 23 April 2004 for the attention of the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly.

Elektroniska källor

Dagens Nyheters hemsida,
artikel "Hon är förlorarnas själasörjare", 2005-10-30,
<http://www.dagensnyheter.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=1159&a=482009&previousRenderType=1>
(2008-03-26)

Eskilstuna-kurirens hemsida,
artikel "Eskilstuna är bra på att utreda sexualbrott mot barn", 2002-04-13,
http://www.ekuriren.se/hermes/article/EK_20020413_03_A_1_2.html
(2008-03-26)

Fitger, Peter,
"Rättegångsbalken. En kommentar på Internet.", uppdaterad 2007-11-05,
tillgänglig via Zeteo, Norstedts Juridik.
(2008-03-27)

Sveriges Radio Ekots hemsida,
artikel "Förslag finns om minskad isolering", 2008-03-25,
<http://www.sr.se/cgi-bin/ekot/artikel.asp?Artikel=1971259>
(2008-03-26)

Sveriges Radio Ekots hemsida,
artikel "Långa isoleringstider kritiseras", 2008-03-25,
<http://www.sr.se/cgi-bin/ekot/artikel.asp?Artikel=1961068>
(2008-03-26)

Sveriges Radio Ekots intervju med Lars Nyhlén, 2008-03-25,
<http://www.sr.se/webbradio/?Type=db&Id=1071981>
(2008-03-27)

Grebovic, Marina,
"Frihetsberövandet. Upplevelser av inlåsningsen.", Kandidatuppsats i
sociologi, Sociologiska institutionen Lunds universitet, VT 2001,
tillgänglig via Xerxes Lund University Digital Library,
<http://theses.lub.lu.se/archive/sob//soc/soc01048/SOC01048.pdf>
(2008-03-27)

Litteratur

Bra böckers lexikon, Band 22 [Stod-Tch], Bokförlaget Bra Böcker,
Höganäs 1996.

Dahlström-Lannes, Monica, *Mot dessa våra minsta. Om barns rätt till skydd mot sexuella övergrepp. Om polisutredning, samarbete och personliga erfarenheter.*, 4 uppl., Rädda Barnen, Stockholm 1994.

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, Norstedts Juridik, 3 uppl., Stockholm 2007.

Danielsson-Ekbom, Solveig, *Psykologisk påverkan av isolering. En studie av häktessituationen*, Psykologexamensuppsats, Lund 1982.

Diesen Christian, "Grunderna för bevisvärderingen", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, Norstedts Juridik, Stockholm 1997.

Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm 1994.

Ekelöf, Per Olof och Boman, Robert och Edelstam, Henrik, *Rättegång. Femte häftet*, 7 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 1998.

Ekelöf, Per Olof och Bylund, Torleif och Edelstam, Henrik, *Rättegång. Tredje häftet*, 7 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2006.

Forssman, Fredrik, "Prövning av erkännande", i: Diesen, Christian (red.) *Bevis*, Norstedts Juridik, Stockholm 1997.

Gudjonsson, Gisli H, *The Psychology of Interrogations and Confessions. A handbook*, John Wiley & Sons, West Sussex 2003.

Holmberg, Ulf, *Sexualbrottsförövarens upplevelser av polisförhör*, Institutionen för beteendevetenskap, Högskolan Kristianstad 1996.

Nationalencyklopedin: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd., Band 17 [Smy-Syrem], Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs 1995.

Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, Stockholm 2003.

Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm 2007.

Tidskriftsartiklar

Lambertz, Göran: "Hur ska de skyldiga till sexuella övergrepp mot barn fås att erkänna?" I: *Advokaten* Nr 2 2007, s. 10-11.

Hellberg, Hans och Knutson Tom: "Kriminalvården. Platsbrist och larmrapporter - men det finns gott om lösningar" I: *Advokaten* Nr 5 2004, s. 14-21.

Rättsfallsförteckning

Från HD

NJA 1987 s 33

NJA 1994 s 310

Från hovrätterna

RH 2000:4

RH 1994:97

Från Europadomstolen

Allan mot Förenade Konungariket, (48539/99), dom den 5 november 2002